SREE

RANGARAYAKADANA SAMAVAKARAM.

An Historical and Original Telugu Drama in three Acts

BY

KALLAKURY SAMBASIVA ROW F.A.,

Teacher, Pittapur Rajah's College, Cocanada.

FIRST EDITION 1000 COPIES.

COCANADA.

Printed at the SUJANARANJANI PRESS, by the Proprietor, P. Brahmananda Row, and published by the Author.

1899.

PRICE 6 ANNAS.

రంగారాయకదన సమవాకారము.

ఇది

కాకినాడ పిఠాపురంరాజాగారి కాలేజీలో నుపాధ్యాయుఁడగు

కాళ్లకూరి సాంబశివరావుచే

రచియింపఁబడినది

మొదటికూర్పు

కాకినాడ

సుజనరంజనీ ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడి

గ్రంథకర్తగారిచేతనే ప్రకటింపఁబడెను.

దీనివెల 6 అణాలు.

పీఠిక.

ఆంధ్ర భాషాభిమానులారా !

ఇది గడచిన 1757 సంవత్సరము జనవరినెల 26 తేదీని బొబ్బిలివారికిని విజయనగరం మహారాజులుగారికిని జరిగిన యుద్ధకథ. ఇది ప్రబంధముగాను, ద్విపదగాను, పాటగాను రచింపఁబడి పండితపామరుల కమితానందంబు సంధిల్లఁజేయుచున్నదని నేను వేతే చెప్పనక్కఱలేదు. అట్టి సంతోషమునకుఁ గారణము బొబ్బిలిజనుల శౌర్యాతిరేకమేగాని కథారచనా చమత్కారము గాదు. దృశ్యప్రబంధముగనుండినఁ జూపరుల కపరిమితానందంబు గల్గుననియెంచి స్నేహితులచేతఁ బ్రేరేపింపఁబడి యీకథాసరళి కొంచె మించుమించుగ సమవాకార లక్షణమును బోలినహేతువుచేత సాధ్యమైనంతవఱకు దానిననుసరించినాఁడ. రసభరితములగు కృతులనొనర్ప సమర్థులగు కవిశ్రేష్ఠులఁ బోలకున్న నాంధ్రభాషయం దభిరుచిగలవాఁడనగుటచే శక్తికొలఁదిని బ్రయత్నించితిఁగాని ప్రప్రథమరచనా గ్రంథమగుటచే నిందు దోషములుండకపోవు. మార్పులుకావలసియున్నచోట్ల నాంధ్రభాషాధురీణులు దయతోఁదెలియఁజేసినం గృతజ్ఞతాపూర్వక వందనములతోఁగైకొని రెండవకూర్పునందు సవరించుకొనుచున్నాఁడను. ఈగ్రంథరచనలో దిట్టకవి నారాయణకవికృత రంగారాయచరిత్ర కడుసాహాయ్యం బొనర్చినది. మఱియుఁగొంత వృత్తాంతము కార్మైకెల్ దొరవారు వ్రాసినవిశాఖపట్టణం డిస్ట్రిక్టుమ్యాన్యూయల్ నుంచి కొంత యారమ్ధొరగారు వ్రాసినచరిత్రనుంచి కొంత శ్రీ బొబ్బిలిరాజావారి ముఖస్థముగను గ్రహింపనయ్యె. సాధ్యమైనంతవఱకీ గ్రంథస్థమగుచరిత్ర వాస్తవమని నొక్కి చెప్పఁగలను. ఇక్కథానాయకుఁడగు శ్రీ గోపాల కృష్ణరంగారావు వారికినిప్పుడు బొబ్బిలిసంస్థానంబు నేలుచున్న శ్రీ రాజామెహర్బాని, దోస్తాన్ శ్రీ రాజారావు వెంకట శ్వేతాచలపతి రంగారావుబహద్దర్, కే.సి.ఐ.ఇ. వారైదవతరము వారగుటచే నీగ్రంథము వారియభిమాన చారిత్రాభివర్ణనమేగాన వారికే కృతినియ్యఁదలఁచి, గడచిన జూన్ 30 తేదీని శ్రీవారిసభలోఁ జదివి వారికిఁగృతినొసంగినాఁడను. శ్రీ రాజావారు నమిత భాషా సరసులగుటచే రసంబుగ్రహించి యపరిమిత సంతోష సంపూరితాంతఃకరణులగుచు నన్ననేకవిధంబుల సన్మానించినదేగాక యీగ్రంథము నచ్చొత్తించుభారంబును వహించిరి శ్రీ వారికిని వారికుమారరత్నములగు శ్రీ వెంకటకుమార కృష్ణరంగారావుగారికిని శ్రీ రామకృష్ణ రంగారావుగారికిని దైవ మనిశంబు శ్రేయంబులనొనగూర్చుఁగాత.

కా. సాంబశివరావు.

ఇష్టదైవస్తుతి.

శా. శ్రీనాథోర్విసుమేరుభూధర సురజ్యేష్ఠాగమాజ్ఞార్కులిం
పూనన్ రాజదజింహగోరురథ ధర్మోద్రేద్ధసవ్యేష్టకా
జానేయవ్రజచక్రయుగ్మమయి చంచద్ఘోరసంఖ్యంబులో
నానక్తంచర కాలనంజ్ఞపురదిష్టాంతంబుఁ గావించి మేల్
క్షోణిన్నింపిన సాంయుగీనున కెదన్ జోహారుఁగావించెదన్.

కృతిపతిస్తుతి.

శా. శ్రీరాజీవభవాండమండల ఫలస్ఫీతంబు దీవ్యద్యశ
స్సౌరభ్యప్రధితంబు సద్గుణ సుమస్ఫారంబు కామప్రదం
బారూఢాత్మకవీంద్ర చిత్తమధుపౌ ఘాసేవ్యమానంబునౌ
శ్రీరంగాధిప కల్పకంబు విజయశ్రీనేలు రంగాధిపున్.

క. రాజునహిరాజు నంబుధి
రాజు సుమారాజు నద్రిరాజు నఖిలగో
రాజు హసియించి బొబ్బిలి
రాజుల సత్కీర్తి దిగ్విరాజుల వేలున్.

సీ. చక్రరక్షణకళాశాలి యాతండని చక్రరక్షణకళాశాలియగుచుఁ
గమలాధికామోదకారి యాతండని కమలాధికామోదకారియగుచుఁ
సతతసన్మార్గసంచారి యాతండని సతతసన్మార్గసంచారియగుచుఁ
బ్రకటాఖిలలోక బాంధవుండతఁడని ప్రకటాఖిలలోక బంధువగుచు

గీ. శూరుఁడాతఁడని త్రిలోకశూరుఁడగుచు
నాప్రభాకరుతో నీప్రభాకరుండు
సాటియనవొప్పితివి రాజసార్వభౌమ
రంగరాయనృపాల శ్రీరమ్యశీల!

గీ. మీకులమువారిదైవ సమీకచరిత
మో, సమనాకారముగఁ జేసిమీకుఁగృతి నొ
సంగుచున్నాఁడఁగొనుఁడగ్రజాత్యకాళ్ళ
కూరి సాంబశివామాత్య ధీరుఁడ, నిదె.

ఈరూపకమునందలి ప్రధానపాత్రలు.

రంగారావు—బొబ్బిలిరాజు

వెంగళ్రాయఁడు—రంగారావు తమ్ముఁడు

చినరంగారావు—రంగారావు కుమారుఁడు

దామరదమ్మన్న
ధర్మారావు
చెలికాని వెంకయ్య
తాండ్ర పాపయ్య
పంతెన బుచ్చెన
} రంగారావు బంధు మిత్రవర్గము.

విజయరామరాజు—విజయనగరం మహారాజు

జగన్నాథరాజు—విజయరామరాజు మంత్రి

వత్సవాయాన్వయుఁడు—పెద్దాపురంరాజు

బుస్సీ—ఫ్రెంచి గవర్నరు

హయిదరుజంగు—బుస్సీమంత్రి

గోరుంబొర—కమాండరించీఫు

లక్ష్మన్న—బుస్సీ దుబాసీ

మద్దాల రెడ్డిరాయఁడు—గోరుంబొర దుబాసీ

నాగోజీరావు—హయిదరుజంగు గుమాస్తాలలో ముఖ్యుఁడు

లూయిస్ మర్టైన్—గోరుంబొరంపినవకీలు

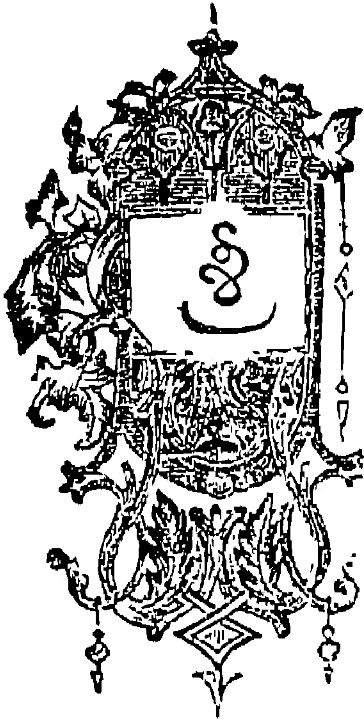
లా, రాసూ, లాడమూఖాన్, లాసుఖాన్, హసనల్లీఖాన్
షుకురల్లీ, సిద్దీబిలాల్, కుప్పి, కుప్లాము
} ఫరాసు పారసీకపు జోదులు

మల్లమ్మాదేవి—రంగారావు భార్య

శ్రీరస్తు.

శ్రీరంగారాయకదన సమవాకారము.

ప్రథమాంకము.

నాంది

రంగావనినాథుఁ డాప్రథితలక్ష్మీసంశ్రయుం డాశ్రితా
ధారుం డుగ్రరణప్రమోది విజయోదారానుగుం డంచితా
చారుం డూర్జితుఁ డప్రమేయుఁడు గుణస్ఫారుండు మీనధ్వజా
కారుం డెల్లపుడిచ్చుమీకు నిఖిలాఖర్వప్రభాశ్రేయముల్.

(నాంద్యంతమున)

సూత్ర—నటీ! ఇటురమ్ము.

నటి—చిత్తము. ఆర్యపుత్రా! ఏమిసెలవు.

సూత్ర—ఇప్పుడియ్యెడఁగూడియున్న సభం దిలకించితివా?

నటి—చూచుచున్నా నార్యసుతా.

సూత్ర—నటీ! ఈసభ, సుధర్మంబోలె విబుధమండలవిరాజితంబై, కాసారంబు రీ రాజహంసాశ్రయంబై, కైలాసంబు భాతి సదార్యానుకూలంబై, కరిపురంబు వడ వున గౌరవయోగ్యంబై, బ్రహ్మగేహంబుకైవడి భారతీనిలయంబై, యలకాపురంబు చెన్నున ధనదప్రధానంబై, కలశార్ణవంబు కరణి సంపజ్జనకంబై యొప్పుమీఱుచున్నది చూచితే?

నటి—పండితపుత్రా, నిజము. ఇప్పుడేమనియెదు?

సూత్ర—నటీ! వీరియుల్లంబులు పల్లవింప నేదేని యొక్క యపూర్వకథాప్రసంగంబు నడపవలెనని.

నటి—అట్లైనఁ గానిమ్ము, కాని సమస్తదృశ్యప్రబంధంబులను బ్రదర్శింపఁబడినవ

సూత్రి——నటీ! నీవెన్నఁడైన రంగారాయకదన సమవాకారంబన వినియుంటివే ?

నటి——లేదు. అదెట్టిది ?

సూత్ర——నటీ! అది బొబ్బిలి వెలమదొరలకును, విజయనగరము రాజునకును జరిగిన యుద్ధకథ.

నటి——అట్లైన నద్దియపూర్వమైనదే. దీనినెవరు రచించిరి ?

సూత్రి——చెప్పెదవినుము.

సీ. కాశ్యపార్యాన్వయకలశపాథోరాశి రాకానిశీథినీరాజవరుఁడు
సప్తర్షివర్యసందీప్తభారద్వాజ సత్తపోధనగోత్ర సంభవుండు
ప్రిస్ఫుటభోగరాట్పాపమాంబా గర్భశుక్తిముక్తామణిస్ఫూర్జితుండు
హూణాంధ్రిభాషా మహోన్నత శేముషీ వైదుషీ విశ్రితభాసురుండు

గీ. సాంబశివరాయ కవిబుధజనవిధేయుఁ
డిదిగొ రచియించె బొబ్బిలికదనచరిత
మనసమవాకారముగ రసస్ఫూర్తియెసఁగ
సకలజనమానసాహ్లాదసరసఫణితి.

నటి——నీయంతటనీవే ప్రిదర్శింప నెంచితివా ? లేక సభ్యుల యనుమతమా ?

సూత్ర——నటీ! నాయిష్టముగాదు. వారలేకోరిరి.

నటి——సరే. సభ్యులంతగొప్పవారని యంటివే ! ముచ్చటదీరునట్లు వారినెట్లు రంజింపఁగలుగుదుము.

సూత్ర——నటీ! ఎంతవెఱ్ఱిదానవు మూర్ఖుల రంజింపఁజేయుట కష్టముగాని ధీరులను రంజించుటెంతపని,

గీ. రాజహంసలు క్షీర నీరములువేఱు
పఱచిక్షీరంబెగైకొని పరఁగుపగిది
సుగుణదోషములేర్పడఁజూచిగుణమె
గైగొనంజాలు వారలుగారెబుధులు.

నటి——ఆధైర్యమే నీకున్నచో నుపోద్ఘాతింపుము.

సూత్రి——మున్నుగ దత్సూచకంబగు శరదృతువర్ణనం బొనర్పుము. నటీ!

నటి——ఆపనికి నన్నే నియోగించితివా ! కానిమ్ము. ప్రయత్నించెదను.

చ. శరములు నిర్మలత్వమున జాలుకొనె న...

శరములు పల్లవించె నలశారదలక్ష్మి మదుంగులోయనన్
శరములుపూని శాత్రవులు జన్యములం బచరింపసాగిరీ
శరదమలాంబుదంబులు ప్రసన్నములై ప్రబలెన్నభంబునన్.

చ. సురుచిరురంగరాయని యశోరుచులీసరణిన్ బ్రశస్తవై
ఖరిఁబ్రసరించెనావిశదకాంతి శరద్వరచంద్రికల్ దిగం
తరములనిండె మాక్తికసుధారజతావని భృత్సురాపగా
సురభిపటీరహార శరసూనములన్ హసియించిమించుచున్.

సూత్ర—అహా!

గీ. హాయిగానీవు గావించినట్టిశార
దాభివర్ణనము సుమనోహారియై స్వ
భావసిద్ధంబునై యిప్డు ప్రబలుచునికి
నీదుచాతుర్యమే వర్ణనీయమయ్యె.

నటి—సరే! నాపాట కసూయఁజేయక సంతసించితి వింతేచాలును.

సూత్ర—సుజనుల తెఱంగది గాదుగదా!

క. "దిద్దవలెఁ దప్పుగలిగిన
ముద్దుగనై ఘుంటికంబు మూలముగనితా
రెద్దియుఁజూడక రోసెడి
గద్దరి కుమతులను లెక్కగాంతురె సుమతుల్."

ఇంతేగాక మున్ను.

క. అలబొబ్బిలిరావుకులీ
నులయున్నతిఁగాంచి యోర్వనోగిలియసూయా
కులుఁడైన పూసపాటిన్ప
తిలకుండేపాటికీర్తిన్ జెందెనిలన్.

నటి—త్రైలోక్య విజయుండగు విజయరామరాజు కొల్వుండు తఱియయ్యె చాలుంజా
లు! మనమీపాటి పోవుదముపద.

సూత్ర—అవు నది నిజమే.

అని నిష్క్రమించుచున్నారు.

ఇది ప్రస్తావన.

రంగము :—విజయరామరాజు సభ.

[విజయరామరాజు, మంత్రి జగన్నాథరాజు ప్రవేశించుచున్నారు]

రాజు—మంత్రిపుంగవా !

మంత్రి—మహాప్రసాదము రాజా.

రాజు—నామనంబు చింతాకరంబయ్యెఁగదా ! సౌఖ్యరాహిత్యంబగు వైభవమ్ముమరాళవర్జిత కాసారంబుగదా ! అడవిగాచిన వెన్నెలకైవడిని నాజన్మంబు సాఫల్యముఁబొందమికి నాడెందంబు గడుఁగుందుచున్నయది.

గీ. చింత చితియనురెంటిలోఁజింతఘనము
మానసంబుననూహింప మాన్యచరిత
విమముచితికాల్చు నిర్జీవులను బుడమిని
జింతఁగాల్చును బ్రాణులజీవయుతుల.

మఱియును.—

గీ. అంతి పురమును విజనంపుటడవిగవని
నంతి పురముగఁదోఁపింప స్వాంతమెసుమ
కారణంబగు నన్యంబుగాంచలేదు
సచివమూర్ధన్యయదిగాదె జగతియందు.

మంత్రి—రాజేంద్రా ! వైభవమ్మున నింద్రుని, ధర్మంబున బలిని, పరాక్రమంబున రంగరాయుని మించి భూపాలుర నదిమి కప్పంబులుగొంచు దనయుర్వి కామధేనువునా విధి విధానమ్మున రాజ్యంబుసేయు మీకుఁగొఱంతగల్గునా !

గీ. అట్టిదుర్వ్యాకులంబేయహముఁగాని
పొందఁగారాదు మీవంటిపురుషులకును
విభవసంస్ఫూర్తిజిష్ణుప ! విజయరామ
రాజ ! రాజన్యలోకమార్తాండమూర్తి.

రాజు—మంత్రివరా ! నీవెంతబొగడినను రంగారాయశబ్దము విననప్పటియుండియు మనంబెరిసెడిని, ఏలనన !

శా. బాల్యంబాది యసంఖ్యమా యపకృతుల్ వారెన్నియో జేయసా

కల్యంజేర్పడ సావివోడ్పడమి నేఁగార్పణ్యామొప్పారిత
త్తుల్యంబుల్పచరింపఁజాలకయె మద్దోద్దర్పముంకింపకే
లాల్యంబౌగతి నూరకుంటినిగదా లావెంతయున్నల్గినన్.

ఇంతేగాక

క. ఎన్నంగరాని దుష్కృత
పన్నగవిషబాధకోర్వఁజాలై తిని త
త్పన్నగవిషదంష్ట్రావళి
నెన్నిక మున్నున్న డుళ్ళనేయనయితిహా. !

గీ. గోటఁజిమ్ముదాని గొడ్డండ్లఁగొట్టంగ
వలసెనన్నమాట పాటియయ్యె
నయ్యనేమి వారి నాజిని హతులుగ
జేసి సార్థకంబుజేతునఖిధ.

మంత్రివరా! వైరిష్మాజాని చక్షుశ్శ్రవం బక్షీణోదగ్ర జిహ్వాగ్రంబులక్ష్వేళంబు గ్ర
క్కుచు క్షణక్షణంబును బొంచియుండ నాకెట్లు క్షేమంబుగల్గును ?

మంత్రి—రాజేంద్రా ! పరమంబగు యొక్క యర్థంబుగలదు. దానినాకర్ణింపుము.

గీ. తుష్టికలదేని వనమునందున్నఁగాని
సౌఁచుసుఖముగజనునకుఁదుష్టిలేక
యున్నఁబురినున్న వనముననున్నరీతి
సుఖముబొందకయుండును జూడనరుఁడు.

రాజు—అది నిజమే, గాని పరాక్రమశూరులగు రాకుమారులకిల నరివరోర్వీవరులదుర
బులం బరాజితులంజేసి వారి యుర్వీరమల గొనుట ధర్మముకదా !

శా. రత్నస్థాపితవస్త్రపజ్త్తియును శక్రస్వస్థసామ్రాజ్యమున్
నూత్నావాపక యక్షకర్దమసదన్యానోత్తరానంగముల్
యత్నోపార్జిత ఘోటకద్విపసమూహా ప్రాభవశ్రీలున
త్పత్నీరత్న కదంబమెల్లఁదులయే ప్రాంచద్యశోలక్ష్మికిన్.

కనుక మంత్రివరా !

గీ. కలితతజ్జయలక్ష్మి సంగ్రామసీమ

భూద్వితీయాభ్యుదయ కంతపూజ్యసూత్ర
పటలవిచ్ఛేదిగాని నాప్రాణమేల ?

మంత్రి—రాజేంద్రా! అట్టిధర్మంబరాతివీరులయెడఁ దగినదేగాని వారిత్తరి మనలకపకారంబేమియుఁజేసినవారుగారు, నిర్నిమిత్తోద్వ్రద్రుపాపాటవంబున నిరాటంకంబగు యుష్మద్వ్యాపాటనంబున శత్రురాజులఁ గెలువనేర్తుమే ? "యతోధర్మస్తతోజయ" మన్న శ్రుతులమనము వినియుంటిమిగదా ? ఎచ్చట నధర్మంబుండు నచ్చట నాశంబగు చింతించనేల ! అయినను

పంచచామరము. బలాబలంబులెంచి పొంచిబల్మినోర్వగావలెన్
హాళాహళిన్ దురంబులో నరాతివీరసంతతిన్
ఝుళంఝుళారవంబులొప్ప శస్త్రముల్చరింపఁగా
భళాభళీయటంచు మింటబల్సుపర్వులార్వఁగన్.

ప్రియంవదావృత్తం. అరులఁగెల్వఁదటీయైనయపుడా
యరినరాధిపుని నాజిఁగెలువన్
గరువమేర్పడునుగాని సమయం
బరయకుండ ననర్థమగునె.

జనపాలా ! నీకెల్లప్పుడు హితముగోరి సమయాసమయంబులారసి యరాతివీరుల నోర్వఁ కాలంబు సమకూడ నేనూరకుందునే ?

రాజు—అమాత్యవరా ! నీవు వాక్రుచ్చినది నిక్కువంబే, గాని, ప్రక్క నరవీర రంగరాట్పన్నగంబు బొబ్బిలి ప్రాకారవామలూర్వంతరస్థాయియై యుండెననుచింతయంతరంగకకుబంతకుహారపుటభేదనంబు గావించుచున్నది.

మంత్రి—రాజేంద్రా ! వినుమరాతివీరబలోద్రేకంబు మనకనుభవైకవేద్యమే.

గీ. వైరివీరులపారదుర్వారులనుచు
మక్కువాదిస్థలంబుల మనకుదేట
పడియెగా యింకనెందుకీపాటి చూడి
సమయమునువేచియుండుట చక్కనగును.

అదిగాక.

గీ. అచటఁబుట్టిన ననగొమ్మయైనఁజేవ

చేత రాజిలు వీరులఁజెప్ప నేల?
ప్రధితబలరాజులతుల పరాక్రమమ్ముగ
రాజులారయ బొబ్బిలి రాజులెల్ల.

మఱియును.

గీ. వారిమాహాత్మ్యమెన్నంగవశమె మనకుఁ
జండదోర్దండకాండప్రకాండకాండ
కలనఁబెద్దలువారలు ఘనచమూర్ధ
తినిమనము పెద్దలము నిజస్థితినిగనుఁడు.

రాజు—నీవును వారిమహిమనే యెక్కుడుగఁదలంచుచున్నావా?

మంత్రి—లేదు. రాజా! దురంబులకరుగనుత్సహించుతఱి నెదిరిబలంబును నిజబలంబును మనమాలోచించుకొనవలయును గదా! అందుకొఱకై జెప్పినాఁడనుగానివేఱుగాదు.

(కంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

కంచుకి—మహాప్రభూ! మీదర్శనంబునకిద్దఱు బ్రాహ్మణులు వచ్చి ద్వారంబున వేచియున్నారు.

రాజు—సేవకా! వారినిటుల బిలుపుము.

సేవకుఁడు—చిత్తము. దేవరా! (అనియరుగుచున్నాఁడు)

(బ్రాహ్మణులు ప్రవేశించుచున్నారు)

రాజు—లేచి చేతులుమోడ్చి (ప్రకాశముగా) నమస్కారము. భూసురోత్తములారా!

బ్రాహ్మ—విజయీభవ. (అని యాశీర్వదించుచున్నారు)

రాజు—మేదినీసురలారా! ఇటుల నాసీనులరగుడు.

బ్రాహ్మ—ఆసీనులగుచున్నారు.

రాజు—భూదేవోత్తములారా! ఎచ్చటినుండి విచ్చేయుచున్నారు?

బ్రాహ్మ—భూవరా! శ్రీరబొబ్బిలి సంస్థానాస్థానంబు వెలువడివచ్చుచున్నాము.

రాజు—అచ్చటివింతలేమి?

బ్రాహ్మ—నరేంద్రా! అచ్చటివింతల నెంతని చెల్పుదుము. వత్సరంబునంగల ద్వాదశమాసంబులు విచ్చలవిడిజరించుచు నందందుల రాజచంద్రుల దర్శించుచు వారిమాహాత్మ్యంబులుచూచుచుంటిమిగాని యాబొబ్బిలిరాజన్యానేకపసింహులంబోలిన క్షాత్

రాజు—(తనలో) ఏమిపొగడుచున్నారు. నేనుగూడ విశేషధన మొసంగితినా నన్ను నిట్లేయొండుచోటఁ బొగడుదురు.

బ్రాహ్మ—శా శ్రీమాటోపసుధీస్థిరత్వమహిమావిశ్రాణనాలిక్షమా

ప్రామాణ్యంబుల నీసడింతురు సుమా పాండుద్వితీయాత్మజా

తామర్త్యాళిగురుప్రమేరురవిపుత్రానంతవర్గంబు నిం

కేమర్త్యుల్సమహాదరిమ్మహినిదే యీరాజలోకంబునన్.

మఱియును.

గీ. అంటిపొడిచి వేగగంటువెంబడిదూరు

నదురుగుండె పిక్క చెదురులేక

మరమునందు రిపుల దుర్వారశక్తిచే

రాజవరుఁడు రంగరాయఘనుఁడు.

రాజా ! ఆగోపాలకృష్ణరంగరాయ క్షమావల్లభుప్రాభవంబు వర్ణింప వేనోళ్ళ చిలువకైనను దరంబుగాదు.

గీ. పుడమి నెంచఁజినో రాజపుంగవులను

గంటిమేగాని లేరిటువంటివారు

ధన మొసంగఁగుచేలుఁడు ధనదుఁడగును

శిక్షజేయఁదలంచిన శివుఁడడంగు.

గీ. పుణ్యజనులను గారింపఁబూనెనరంగ

రాయుఁడనువాదు మాపె నీరంగరాయుఁ

డాత్మలోనఁదలంచినిరంతరంబు

పుణ్యజనులనురక్షించుపూనిక్కబూని.

రాజు—ఆహా ! నిజమేనా ! ఏమిపొగడుచున్నారు ! బాపలకు పొగడుట నైజము. మీకువిశేష మొసఁగినవారే దానకర్ణులు. తక్కనగుణంబులెట్లున్నను.

మంత్రివరా ! ఈబాపలను బంపివేయుము.

మంత్రి—మంచిది రాజేంద్రా. (అనివారిని బంపివేయుచున్నాఁడు)

బ్రాహ్మ—ఇదేమి. వారిని బొగడితిమనిగాఁబోలు మనలనువచ్చినదారిని బొమ్మనె. ఎంత వెఱ్ఱిపనిచేసితిమి ? (అనుకొనుచుఁబోవుచున్నారు.)

రాజు—మంత్రిపుంగవా ! ఈబ్రాహ్మణుల వరన నిజమైనదియే ?

మంత్రి—కొంత నిజమే. దానినతిశయముగఁ జెప్పియున్నారు. లోకమందిట్టిది యాచ
కులకు సహజమేగదా?

రాజు—సచివాగ్రణీ!

గీ. దానరాధేయులఁట సుప్రతాపశౌండు
లఁట యుపాయవిదులఁట సప్తాంగధుర్యు
లఁట తగన్వారు నేను గానఁట కను మిదె
తెలియు నామాత్రమున్ వారి వెలమతనము.

(వారొనర్చిన యపకృతి నెదఁదలంచి) తలపంకించుచు (ప్రకాశముగా) ఈపట్లు
వారిని వదలివేయఁజనదు.

మంత్రి—(స్వాగతము) ఆహా! ఈరాజు రావువంశపయోధి సుధాంశుండైన గోపాల
కృష్ణరంగరావు సరళియరసి చూపోపక నిర్హేతుక జాయమాన క్రుధాకలితుఁడగుచు
దుర్వ్యథచే బాధితుఁడగుచున్నాఁడు. బలాబలంబులం దెలుప నేనన్నమాటలచేత నే
కుందుచుండఁగా గోరుచుట్టుమీఁద రోకంటిపోటన్నట్లు బ్రాహ్మణులుకూడ నమకూడి
రి. కూడిరిబో శత్రురాజవర్ణనగూడఁ గావించిరి. దండతాడిత భుజంగంబుభాతి ను
గ్రుఁడైయున్నాఁడు. (ప్రకాశముగా)
రాజాగ్రణీ! శాంతివహింపుఁడు. ఆరంగరావిత్తఱిఁదమకెట్టియపకారంబుఁజేసినవాఁ
డు? నిర్హేతుకంబుగ నిట్టికోపమేల? ఇత్తఱి నారాజుపై దండెత్తినచో నన్యాయయు
ద్ధంబని జనులు మనలను నిందింతురు గాన.

క. కారణములేక కార్యము
గా రా దనిపెద్దలండ్రు గావునరంధ్రిం
బారసి రాజోత్తమ! ప్రతి
కారం బేమైనఁగాని కావింప నగున్.

రాజు—కారణములేదా? నీకుఁ దెలియలేదుగాఁబోలును.

ఉ. ఇప్పుడువాఁడు సేయుపని యేమొయెఱుంగవె? యింకనేమి వా
తప్పులు సేయఁగావలెనొ? తద్దయుఁబాతెడు కొండకాల్వలం
జప్పున నడ్డుగట్టి పలుసస్యము పండఁగనాత్మరాజ్యమున్
జొప్పడఁజేసెఁ దానెదురఁజూడవె? న్యాయముఁదప్పె నీసునన్.

నీవిట్టివెడఁగుమాటలాడకుము. ఉత్తమమైన క్షత్రియ వంశంబునఁ బుట్టి క్షాత్ర

మింగ నైనను లేక యిట్టి పిఱికిమాట లాడ నేమిమగతనంబు? ఎట్లైన నారాజుం జయించి వీరలక్ష్మిం జేకొందుంగాక.

మత్తకోకిల. వీరవంశమునందుఁ బుట్టియు వీరులన్ రిపులన్ సుగం
ధీరులం బొలియింప లేనిది విశ్రుతంబగు క్షాత్రమే?
శూరుని స్థిరమందు నేర్చి విశుద్ధకీర్తిని బొందెదన్
గారుబీరము లాడుచుండుట గాదుసుమ్ము యథార్థముల్.

మంత్రి—(స్వగతము) అంతకంతకుఁ గ్రోధంబు హెచ్చి యెదిరిబలంబెఱుఁగనివాఁడై యిట్లనుచున్నాఁడు. నేనిప్పుడేమన్నను వినువాఁడుగా లేఁడు. పోనిమ్ము నాకేల? ఎవఁడెంతచేసికొను నంత ననుభవించునుగదా? (ప్రకాశముగా) రాజేంద్రా! మీరట్టి పౌరుషవంతులే.

రాజు—పౌరుషముకంటె జీవనము పెద్దయే? పౌరుషహీనుఁడై బ్రతుకుకంటె సమరంబున నరాతివీరులచే మడియుట మేలు. ఈజన్మం బనపాయంబు గాదు గదా? నవలక్షకళింగాధిపతినై యుండియును వేయిమడుంగులు తక్కువగు బొబ్బిలిరాజుల పాటి యనంబును బొందలేక కీర్తికాంతను జేసేత వారిపాలెట్లు సేతును?

మహాస్రగ్ధర. ఘోరంబౌ మత్ప్రకాండాగ్నుల వెలమకులాంకూరముల్ గాల్చివైతున్
వీరాటోపం బెలర్ప న్విమతుల సమరోర్వీస్థలి జెండివైతున్
ఛారంభానీకఘాటిం బ్రకటిత విజయం బంది బొబ్బిల్లిడీనిన్
ధీరాద్యత్వంబుపేర్మిన్ స్థిరముగ నిజదోర్దీప్తశక్తిన్ భరింతున్.

అట్లుగాదేని.

గీ. రంగరాయఁడొండె రంగద్విజయరామ
రాయఁడొండెనుభయరాజ్యములకు
రిపులనోర్చియేలు విపులభీమాహవ
కేళియందు నిజజనాళి మెచ్చ.

అట్లుగాన మంత్రివరా! నాయుద్యమంబునకుఁ దగిన ప్రయత్నంబొనఁ గూర్పుము. అరాతివీరులబల మేనెఱుంగనిదిగాదు. వారును శౌర్యాన్వితులే, అట్టివారిని దురంబున జయించినదే జయము. పిచ్చుకమీఁదఁ జంద్రాయుధ మన్నట్లు గంభీరులకుదాగి భీరులైనవారిపై దాడివిడియు పేటినదువడి?

మంత్రి—అది నిజమేగాని

గీ. జన్యములకేగు కాలంబు చక్క నెఱిఁగి
పగఱబల మెంచి సప్తాంగపటిమ నెఱసి
పగను సాధింప నుంకింప వలెను గాని
తలఁచినప్పుడ నమకట్టఁ దగవుగాదు.

రాజు—పోనిమ్ము. మనకపకారమొనరించిరా లేదా ?

మంత్రి—దానివలన గోపాలకృష్ణరంగారావు మనకు నికారమెంచెనో లేదో ?

రాజు—నీవింక నట్లనియెదవేల ?

గీ. నిర్ఘరము లడ్డి మనచేల నీరుబాఱ
నీక మనరైతు లంతట నాఁకపెట్ట
మన్నెవా రంత వారల మట్టిరి యఁట
దగునె వారికి ? నింతయుఁ దలఁప వైశి.

ఇందు కేమనియెదు ?

మంత్రి—రాజా ! అదియకార్యమే. మొదట సామదానభేదంబుల వారితో ముచ్చటించుటమంచిది.

రాజు—మొదటినుండియు నాయందసూయాభావమునే మదిఁ బొందుపఱిచియున్న రంగరావు నాతో రాచకార్యసరళి పొత్తొనరించునా ? నీవుచెప్పినది యొప్పుగనున్నది. ఏమినీతిచెప్పితివి ? ఆరాజాధముండు నన్నంత నీచపఱిచెనుగా ? వానితో నాసామదానభేదోపాయంబులు ?

మంత్రి—గీ. ఎట్టికార్యములందైన నేలిక ! మును
మున్న ప్రతికార్యమునకును బూనుపట్ల
సామదానభేదంబులఁ జక్కఁజేయఁ
గాకయుండినఁ దండంబె కడఁక దగును.

రాజు—కం. ఆలోచనలెన్నియునిం
కేలా యీయెడల మనకు ? నింతేనియులోఁ
జాలిఁదలఁపఁదగదు తగవు
మాలినయావెలమదురభి మానులయెడలన్.

గనుక మంత్రివర్యా ! పరిపరివిధంబులఁ దద్విధానంబుమనంబున నాలోచించుచుం[illegible]
[illegible]ంబునకే కడఁగుము.

(నేపథ్యంబున) కళింగాధిపుఁడెచ్చటనున్నవాఁడు ?

(అందఱు నాలకించుచున్నారు,)

సేవకు—మహాప్రభూ ! ఎవ్వరోయిద్దఱు తురకబంట్రోతులువచ్చి రాజుంజూపుమనిఘీ మాట్టహాసముచేయుచున్నారు సెలవైనఁదోడ్కొనివత్తును.

రాజు—మంత్రివర్యా ! వారి నిటు బిల్వ నంపుము.

మంత్రి—చిత్తము. రాజేంద్రా ! సేవకా !

సేవకు—మహాప్రసాదము మంత్రిపుంగవా !

మంత్రి—వారినిటుదోడ్కొనిరమ్ము.

సేవకు—చిత్తమట్లే తోకొనివత్తును.

(అనిపోయివారిని వెంటఁగొనివచ్చుచున్నాఁడు.)

బంట్రో—సలామ్ దేఖో మహారాజ్ మాప్రభువైన హైదరుజంగు తమకిమ్మని తాఖీదొసంగియున్నాఁడు. ఇదిగోగైకొనుఁడు.

(అని మంత్రికాతాఖీదునిచ్చుచున్నారు.)

మంత్రి—(చదివిచూచుకొని) రాజేంద్రా ! హైదర్జంగుసాహెబుగారు మనలను దస్తు వసూలుచేసికొని జమాబందీ నిమిత్తము రాజమహేంద్రవరముమకామునకు రమ్మని కమ్మవ్రాసిరి. ఇదెవర్తమానము.

రాజు—అట్లయినసరే. (ముఖవిలాసముతో) మంత్రివరా ! ఇట్టియధికారమును వీరికెవ్వరొసంగియున్నారు మఱచిపోతిని జెప్పుము ?

మంత్రి—రాజా ! ఉత్తరసర్కార్లను 1752 వ వత్సరంబున డక్కనునవాబగు సాలబజ్జంగుగారు పరాసుసైన్యరక్షణకొఱకు బుస్సీదొరవారికొసంగియున్నారు. వెనుక ముజఫర్జంగుగారు డూప్లేదొరవారికిచ్చిన దేశముతో నుత్తరమున గుండలాక్మాలగాయతు జగన్నాథమువఱకు నుండు దేశమంతయుఁ బరాసువారిస్వాధీనమైనది. గనుక బుస్సీదొరవారుమనకు సర్వాధికారులు. హైదర్ జంగుసాహెబుగారు వారిమంత్రులు.

రాజు—అవును జ్ఞాపకమువచ్చినది (వికాసము ముఖమునందోఁపఁగా.)

(స్వాగతము) మంచిసమయము సమకూడినది కానిమ్ము వారింగలిసి యభిమతసిద్ధింబడసెదనుగాక (ప్రకాశముగా) మంత్రివరా ! వారెప్పుడువచ్చిరి ?

మంత్రి—క్రీస్తుశకమునందు 1756 వదియగు నీవత్సరము డిశంబరునెల 19 వ తేదీని వా

రు రాజమహేంద్రవరముం బ్రవేశించియున్నారు.

రాజు—బంట్రోతులారా! ఎవ్వరెవ్వరువచ్చిరి?

బంట్రో—మహారాజా! సర్వసర్వంసహాధీశ్వరుండగు బుస్సీదొరవారు వారి మంత్రియగు హైదర్జంగు సాహేబుగారు మహమ్మదుహుస్సేన్ లాడూఖాన్ సిద్ధీబిలాల్ జానూఖాన్ హసనల్లీఖాన్ మొదలగు మేటిజోదులును వచ్చియున్నారు ఇంక నాగోజీరాయాది మునసద్దిలు చాలామందిసిద్దీలును వచ్చియున్నారు.

రాజు—వీరికందఱకు బసదిగుటకుఁదగిన స్థలంబెచ్చటననువుపడినదో?

బంట్రో—గోదావరీ తటంబునఁ గోటిలింగపుణ్యక్షేత్ర సామీప్యంబున గుడారంబుల నిర్మించుకొని విడిసియున్నారు మహాప్రభూ!

రాజు—వారు సేనాసహితంబుగవచ్చినారా?

బంట్రో—మహారాజా! వారుచతురంగ బలసమేతంబుగవచ్చియున్నారు?

రాజు—ఏయే రాజులకుఁ దాఖీదులనంపియున్నారు

బంట్రో—శ్రీకాకుళపుసర్కారులోఁగల జమీదారులకందఱికిని దాఖీదులంజేసియున్నారు మేమునత్వరంబుగఁబోయి వారికీతాఖీదులంజూపి బూసీసందర్శనంబునకుంబోవలసియున్నది మాకు సెలవొసంగుఁడు.

రాజు—మంత్రివరా! ఈసాహేబులకుందగిన సత్కారంబులఁజేసిపంపుము మనమును బుస్సీదర్శనమునకు వేగమ పోవుదము.

మంత్రి—మంచిదిరాజేంద్రా! అట్లేయొనర్తును.

(అనివారికిఁదగిన బహుమతులనొసఁగి పంపివేయుచున్నాఁడు.)

రాజు—సచివాగ్రణీ! మనప్రయాణంబునకుఁదగిన రథగజపదాతి తురంగవ్రజంబు నాయత్తపఱుపుము సేనలకుఁ బ్రయాణంబులుసెప్పి తగినయుద్యమంబున నుండుము. మఱియును దగిన దినంబారసిచెప్పుము.

మంత్రి—నరేంద్రా! వార్షికవాసరంబులరిగె శరత్కాలంబు జరుగుచుండె విజయనిమిత్తోత్సవంబులనలరుచు రాజన్యులకు జన్యముల కరుగు కాలముఁకూడ సమకూడినది.

గీ. కొలఁకులెల్లను సంపూర్ణ జలముచేత
నొప్పుచున్నవి. తృణవృద్ధిమర్వియొసఁగు
చున్న దిప్పుడురాజేంద్ర! యొయ్య సేన
లకు గజాళికి ససుఖముల్జరుగ వధిప!

కావున నేలిక శుభప్రయాణంబున కెల్లియ భవ్యదినము.

రాజు—మంచిది. మంత్రివరా! దుర్గరక్షణంబునకు నేరినైన నియమించితివా?

మంత్రి—నియమించితిని రాజేంద్రా! సమస్తంబునాయత్తపఱచితిని.

రాజు—అట్లైన సరే. రేప పయనమైపోవుదము.

(అని అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

రంగము:—రాజమహేంద్రవరములో హైదర్జంగు కచ్చేరీ.

(బంట్రోతులు ప్రవేశించుచున్నారు)

బంట్రోతులు—సలామ్, హైదర్ జంగు మంత్రివరా! తాఖీదులను దమసెలవు ప్రకారము శ్రీకాకుళము సర్కారులోఁగల జమీదార్లకిచ్చివచ్చినాము.

హైదర్—మంచిది పొండు.

సభ్యులారా! పారావారంబు ఘూర్ణిల్లెడు తెఱంగుననుకరించుచు ధ్వని వినవచ్చెడిని. నాగోజీరాయప్రముఖులారా! మనపై సంగ్రామం బొనర్చుట కేరైన వచ్చుచున్నారేమో? (భటులతో)

క. కాండంబునిండి భేరీ
డాంఢధ్వానంబు దిక్తటంబు లవియ ను
ద్దండత విన వచ్చెడి నరి
దండెత్తుటయేమొ? తెలియఁ దగు భటులారా!

నాగోజీరావుగారూ! అదేమొ మీరేగి చూచిరండు.

నాగోజీ—చిత్తము. మంత్రివర్యా. ఇదే పోవుచున్నాను.

(నాగోజీరావు పోవుచున్నాఁడు)

హైదర్—సిద్ధిబిలాల్ ?

సిద్దిబిలా—జీ! సాహెబ్, మెహర్బాన్, సలామ్.

హైదర్—మీరందఱు మీమీసేనలతో సిద్ధముగానున్నారా?

సిద్దిబిలా—తయార్ మహరాజ్.

హైదర్—మంచిది. (నాగోజీ ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

నాగోజీ—గీ. చూచి వచ్చితి నరిసేనచూడరాదు
మిమ్ము దర్శించునుత్కంఠ మీఱనృపులు
పటురయంబున వారిటువచ్చుచున్న

వారలేగాని మఱి యొండ్లు గారుసుమ్మ.

శా. సాహేబాగ్రణి ! బూసిదర్శన సముత్సాహాగతక్షోణిభృ
ద్వ్యూహోద్దగ్రపటుప్రతాప విశద వ్యూఢాయమాన స్ఫుట
వ్యూహవిర్భవగర్జితారవలసద్వ్యత్క్రమ్యమాణాంక్యథ
క్కాహీనానక భీమవాద్య ఘననిహ్రాదం బదే మ్రోగెడిన్.

హైదర్—మంచిది. చమూపతులారా ! మీస్థానంబుల కరుగుఁడు.

సిద్ది—చిత్తము సలామ్. (అని పోవుచున్నారు)

హైదర్—రాజులన్న జ్ఞాపకము వచ్చుచున్నది. మనము తాఖీదులం బంపి నేటికి వారము రోజులైనదే. నేటిదినము 28 వ తారీఖు కూడఁ బ్రవేశించె. ఇంకను రాజులు రాలేదా ?

నాగోజీ—క. వచ్చిరికొందఱు రాజులు
వచ్చుచునున్నారు మిగులువారలు దూరం
బిచ్చటికి వారినెలవులు
క్రచ్చరరాఁజాలమి కిదె కారణమేమో ?

హైదర్—వారిని నీవు చూచినావా ?

నాగోజీ—చూచితిని మంత్రివరా !

హైదర్—వారందఱుఁ గచ్చేరికి వచ్చిరా ?

నాగోజీ—రాలేదు.

హైదర్—వారి నింకెట్లు తెలిసికొంటివి ?

నాగోజీ—క. రాజులనందఱఁజూచితిఁ
దేజోవైభవములెంతొ దీపింపఁబురీ
రాజపథంబున రా నే
రాజద్గతిమీఱి వారిఁ బ్రజలు నుతింపన్.

క. చతురంగబలసమన్వితు
లతులితవైభవ తిరస్కృతాఖండలు ల
ప్రతిహతబలబలభద్రులు
క్షితిపతు లొకొక్కరె వచ్చిచేరిరి నగరిన్.

హైదర్—ఆలాగా ?

క. నీవట్లు చెప్ప నాకున్
భావంబున వేడుకయ్యెఁ బల్కుము వినఁగా
నావిభుల విశేషమ్ములు
నీవెఱిఁగినకొలఁది వారినెల్లెఱిఁగితివో !

నాగోజీ—అట్లైన వినుము. మొదటఁ గళింగాధిపుఁడగు విజయరామరాజు నిజబాహుశుండాదండవిరాజిత విజయగాండీవ సన్నిభ కోదండుండై యిరువంకల శంఖారావములు దేవదత్తారవ సన్నిభంబులుగాఁగ, నైరావత తిరస్కృత గజంబులు, నుచ్చైశ్శ్రవసన్నిభంబులగు వాజిరాజులును, నిరుపమానసంగ్రామ కళాధౌరేయులంబోని సైనిక నికాయంబులును, బలిసిరాఁ దద్ధ్వని మిన్నుముట్టి మాఱుమ్రోయ నొక్కుమ్మడి నెల్లిన నీరాజమహేంద్రవరపురంబుఁ బ్రవేశించె. అదే కదా యాధ్వని మీరు మమ్ముఁ దెలిసికొనిరమ్మంటిరి ?

హైదర్—మఱేమి అదే నా యాధ్వని. అట్టివారేమి వారు ?

నాగోజీ—సుగంధివృత్తము. ఆకళింగభూమిజాని యద్భుతంపువైభవం
బేకడిందిఁజెప్ప నేర్తు నేను మీకు ధీనిధీ !
యాకుభృద్భిడౌజమూర్తి యాత్మవర్గయుక్తుఁడై
వీఁకమీరు దర్శనంబు వేడ్కమీఱ వచ్చెడిన్.

హైదరు—ఇంకనెవ్వరువచ్చిరి ?

నాగో—మహాప్రభూ ! కాకర్లపూడివంశాంబుధి సోముఁడగు జగన్నాథరాయవరుండును సత్యవరపుర స్వామియగు రామభద్రరాజాగ్రణియును గాశీపతి క్షమాధవుండును జింతలపాటి నీలాద్రిరాయండును మఱికొందఱు నా విజయరామరాజు మ్రోలనే వచ్చిరి.

కం. ఆరాజహాళిఁ జూడఁగ
గౌరవమున మండపాటికలితకులజులౌ
శ్రీరఘునాథాగ్రణియును
వీరుఁడు బలభద్రరాజు విచ్చేసి రొగిన్.

హైదరు—కళింగదేశాధీశ్వరుండబ్బా యింతటివాఁడేమి ? ఎందఱెనోతురుష్కావనీపతుల నతులగతి న్దిలకించుచుంటినిగాని వీరింబోలినవారి నెందేనిఁ జూచియుండలేదు. అందుచేతనే గదా శ్రీకాకుళపు నాయబగు జాఫరల్లీఖాను పఠానుల నెదిరింపఁ

గారి యీరాజును సహాయము చేసికొనె?

(బుస్సీ ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

(అందఱు లేచి సలాములఁ జేయుచున్నారు. వారియాజ్ఞనొంది యందఱు నాసీనుల గుచున్నారు.)

బుస్సీ—(శ్రవణమభినయించి) హైదరుజంగుగారూ! ఆధ్వనియేమి?

హైదరు.—నాగోజీరావుగారూ! ఆధ్వని కేమికారణము? చూచిరమ్ము.

నాగోజీ—(తొంగిచూచి) మహాప్రభూ! బుస్సీవర్యా!

చం. నలువదివేలకాల్బలము నాలుగువేలహయంబులెన్నొయే
ష్గలును శతఘ్నికాచయముఁ గూడి ప్రభుత్వమహత్తుఁదెల్పఁగా
నలరుచు రాణ్మహేంద్రవరుఁ డాదట మాగధవార మెంతయుం
గొలుచుచుఁగూడరాఁగ నిదిగోచనుదెంచె డిమిమ్ముఁజూడఁగన్.

(విజయరామరాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

విజయ—బుస్సీగారు! సలామ్. హైదర్ గారూ! సలామ్.

హైదరు—(లేచి) సలామ్ రాజా! దయసేయుము.

(అని కుర్చీని జూపుచున్నాఁడు.)

రాజు—ఆసీనుఁడగుచున్నాఁడు.

హైదరు—రాజేంద్రా! సేమంబె?

విజయ—మీయనుగ్రహమువలన క్షేమము. మంత్రివర్యా!

గీ. మీరు తాఖీదుఁజూడఁగ నాదుడెంద
మధిక మానందమును బొంది యలఘు గతిని
మిమ్ము దర్శించువేడుక మించఁగా ని
చటికిఁ వచ్చితిమయ్య యోసాహెబేంద్ర.

హైదరు—మంచిది రాజాగ్రణి! మీదర్శనంబుచే మాకును సంతసమయ్యె. మీపరిపాల నావిశేషమ్మున జనుల కధికసుఖం బగుచున్నదిగదా! అమాత్యభృత్యవర్గంబు మీయి ష్టానుసారంబు ప్రవర్తిల్లునే?

విజయ—మ. అరిదింజూపరులు స్వనంగఁ బ్రిజ లత్యంతంబు నాయాజ్ఞల
న్నొరదిన్ స్వే శిరసావహింతురి సచివుల్ చోద్యంబుగా మద్వచ
స్సరణి న్జేయుదు రెల్లకార్యముల నశ్రాంతంబు భద్రంబు మీ

యరుకారుణ్యముగల్గుట ప్పసలిమానుర్వీపతి గ్రామణీ.

హైదరు—రాజేంద్రా! మిగుల సంతసంబయ్యె. (తెలుగలకలము)

నాగోజీరావుగారూ! ఆకలకలంబేమి?

నాగోజీ—(తొంగిచూచి) మహాప్రభూ! మీసందర్శనంబునకుఁ దక్షిణ శ్రీకాకుళపు మహీపతులరుఁగుదెంచుచున్నారు.

హైదరు—సేవకా! కుర్చీలు వేయుము.

సేవకు—చిత్తముస్వామీ! (అని యట్లొనర్చుచున్నాఁడు)

హాయి—సేవకా! హుక్కాయి నిటుతెమ్ము.

సేవకు—తెచ్చి యిచ్చుచున్నాఁడు.

హాయి—పీల్చుచు వింతహాయి ననుభవించుచున్నాఁడు.

రాజులు ప్రవేశించుచున్నారు.

రాజులు—సలామ్ బుస్సీవర్యా! హాయిదరుజంగుగారూ! సలామ్.

విజయరామరాజుగారు తాజీమిచ్చుచున్నారు.

నాగోజీ—ఇటుకూర్చుండుఁడు రాజవర్యులారా!

(అని వారల నాసీనులం జేయుచున్నాఁడు)

హాయి—అబ్బా తైనాగోజీ! వచ్చినవారెవరు? (అని కనుసైఁగ చేయుచున్నాఁడు.)

నాగోజీ—గీ. సాహెబాగ్రణివిను మీ రసావరుండు
వత్సవాయాన్వవాయుండు బాయకేశ్వ
రానుజుల్వీరు వీరునారాయణేశ
కిమిడిరాజన్య పుంగవు లమితయశులు.

గీ, వీరుగొలుగొండ భూజాను లారయంగ
సత్యవరరాజచంద్రుఁడీ సత్వఘనుఁడు
నీలభూధరరాయఁడీ నిర్మలుండు
కాశిపత్యభిధేయుఁడీఘనయశుండు.

వీరు కాకర్లపూడి జగన్నాధరాయవరులు వీరు మందపాటివంశాంబుధి సోములగు రఘునాథ బలభద్రరాజ పుంగవులు.

బుస్సీ—క్షమావరులారా!

క. మాయానఁ బూనిమీరిట

కైదే తెంచుటకు మోదమందితి మింకన్
జేయుఁడు విహితోద్యమముల
నాయతభుజులార! మీరలాయత్తపడన్.

విజయ—చిత్తము. ఫరాసువంశాగ్రణీ!

బుస్సీ—హైదరుజంగుగారూ! వీరితోఁ మనకుగల పనినంతయు జూటపఱచి వీరికి సెలవులనొసంగుఁడు.

హైదర్—మహాప్రసాదము స్వామీ!

బుస్సీ—భోజన సమయమైనది పోవుదము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

రంగము:—విజయరామరాజుబస.

రాజు మంత్రి నౌకరు మొదలగువారు ప్రవేశించుచున్నారు.

రాజు—మంత్రివరా! మనగ్రామముల విషయమైన సముజాయిషీ దివాణమువారికిఁ దెల్పుటకు మనకు వకీలు ముఖ్యంబుగదా!

మంత్రి—అవును రాజేంద్రా పిలిపించెదను. సేవకా! యిటురమ్ము.

సేవకు—చిత్తము స్వామీ! ఏమి సెలవు?

మంత్రి—నీవుపోయి యొకవకీలును బిలుచుకొనిరమ్ము.

సేవకు—మహాప్రసాదము స్వామీ.

(అనిపోయి వెంటఁగొని వచ్చుచున్నాఁడు.)

(వకీలు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

వకీలు—నమస్కారము రాజేంద్రా! నమస్కారము మంత్రివర్యా!

మంత్రి—వకీలుగారూ! ఇటఁ గూర్చుండుఁడు. (కుర్చీని జూపుచున్నాఁడు)

వకీలు—ఆసీనుఁడగుచున్నాఁడు.

మంత్రి—మీరు మాకొక రాచకార్యము చేసిపెట్టవలె.

వకీలు—అట్లనే. మంత్రిగారూ దానికేమి? సెలవిండు.

మంత్రి—క. మీరాతురుష్కవర్యు హ
జారమునంజేరి వచన చాతురి మెఱయన్
మారాచ కార్యము నవి
స్తారంబునుదెల్పి సెలవు దగఁగొనిరండీ.

వకీలు—చిత్తము స్వామీ! అట్లే చేసెదను.

మంత్రి—"ఎప్పటికిని మాకళింగకు మోతాదుగ జమాబందీ ద్వాదశలక్షుల కేర్పాటున్నది. ఆసొమ్ములో సగమిపుడును దక్కినసగము మీరు గోదావరిఁ దిరిగి దాటులోగ నియ్యఁగలవార" మని చెప్పుము.

వకీలు—అట్లే మనవిచేసెదను. పోయివచ్చెదను.

రాజు—వకీలుగారూ! ఒకమాట హైదరుజంగు సాహేబుగారితో నామాటగా నిట్లు మనవిఁజేయుఁడు.

క. మీతోఁగొంతఁ బ్రసంగముఁ
ప్రీతిన్సలుపంగ నాకు వేడ్కయ్యెడి సేఁ
ప్రాతఃకాలమ వచ్చెదఁ
జేతున్మీయిష్టమట్లు చెన్నలరారన్.

వేగఁ దిరుగ జవాబులఁ గొనిరమ్ము.

వకీలు—చిత్తము. పోయివచ్చెదను రాజేంద్రా!

రాజు—(స్వగతము) నామనోగతంబగు నాలోచన నీమంత్రితోఁ జెప్పితినా వల దుడుగుమనునేమో? హైదరుజంగు తనతో రహస్యమున ముచ్చటించుటకు సమయ మొసంగకపోవునా? ఏలాగునసైన నీహైదరుజంగుం దోడ్కొనిపోయి యాబొబ్బిలి గడీపైదింపవలె (ప్రకాశముగా) మంత్రివరా! హైదరుజంగు మిగుల మంచివాఁడుగాఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. అన్నిసంగతులు మన యిష్టమట్లే యొనర్చునుగా!

మంత్రి—మంచివాఁడుగనే చూపట్టెడిని రాజా!

రాజు—మనకిచ్చట నింకనెన్నిరోజులు పనియున్నది.

మంత్రి—మనవకీలు పనినంతయును సానుకూలపఱచుకొని వచ్చిన మనకిఁక నేమిపని యున్నది.

రాజు—మనముచెప్పినట్లు వాఁడీకొనునో లేదో?

మంత్రి—ఇయ్యకొనవచ్చును.

రాజు—క. జాగయ్యె మనవకీలట
వేగి మరలిరాఁడు మంత్రి! యేమిది? కార్యం
బేగతి సభలో నెఱపెడి
నోగడ! దప్పింత గలుగకుండ మనయెడన్.

మంత్రి—అటుచూచి మహాప్రభూ! వచ్చుచున్నాఁడు.

రాజు—ముఖము తేటగనేయున్నది. కార్యము సానుకూలపఱచుకొనియే వచ్చుచున్నట్లు గన్పట్టెడు (వకీలు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

వకీలుగారూ! ఇట్లు దయసేయుఁడు (కుర్చీనిచ్చుచున్నాఁడు)

వకీలు—కూర్చుండి సేదదీర్చుకొనుచున్నాఁడు.

మంత్రి—మేఖవిలసితవృత్తము. రాజేంద్రా! చతురతమెయి యవనో

ర్వీజానిన్ననివిశదపఱచి స

త్తేజస్స్ఫూర్తిని దెగువమనవకీ

ల్రాజద్రూఢిని రయముగవచ్చెన్.

రాజు—అప్పుడు నీవుచెప్పినది నిజమె. వకీలుగారూ! ఏమిసమాచారము?

వకీలు—రాజాగ్రణీ! దేవగణ పరివేష్టితుండగు దేవేంద్రునిపగిది నిఖిలరాజన్య పండిత లేఖక భృత్యనివహంబులో నక్షత్రమధ్యంబుననున్న నిశాకరుండువోలెఁ గూర్చుండి యున్న హైదరుజంగుంగాంచితిని.

రాజు—తరువాత.

వకీలు—క. నే వేగఁజని కళింగ

క్ష్మావిభుని వకీలుననఁగ సన్మానంబు

న్గావించి సేమమారసి

మీవచ్చిన కతముఁదెల్పుమీ మాకనియెన్.

రాజు—తగినమర్యాద సల్పినాఁడుగా! తరువాత.

వకీలు—ముందుగఁ గళింగసర్కారులోఁగల జమాబందీ విషయమైన సంగతులు తర్వాతఁ దక్కిన రాజకీయపద్ధతుల గుఱించియు వారడిగినవానికిఁ దగునుత్తరంబుల ముచ్చటించితిని.

రాజు—తరువాత.

వకీలు—క. ద్వాదశలక్షల రూప్యము

లేదగి నెపుడిచ్చుపన్ను. ఇందుసగంబీ

ప్డీఁదలఁచితిమిఁకఁ గొదువను

గోదావరి మరలదాటకుండఁగమీకున్.

ఇట్లంటిని

రాజు—హాయిదరేమనె.

వకీలు—వల్లెయనె. తారునుశ్రీకాకుళము వచ్చుచున్నారుగాన నచ్చట నియ్యవచ్చుననిరి.

రాజు—సరే! ఇంతమట్టుకు బాగుగనేయున్నది. మంత్రివర్యా! వారచ్చటికివచ్చి మఱలి పోవునంతలో మనము సొమ్ము నియ్యలేమా?

మంత్రి—ఇవ్వవచ్చును స్వామీ!

రాజు—తరువాత నానంగతి యేమైనది.

వకీలు—తోదకవృత్తం. సలలితమాగతి సాహెబుతోడ
న్బలికితినే మృదుభాషల నాతోఁ
దెలిపినవార్తలఁ దెల్లముగావాఁ
డలరినరేయని యానతినిచ్చెన్.

రాజు—గీ. నీవెబో వకీలన్నను నిముషయుక్తి
మందుఁగార్యంబువారితోఁ బొందుపఱచి
వచ్చితివి నీదుచతురత మెచ్చవచ్చె
డిని నిశాంతంబునందెల్లి పనివినియెద?

నీవలనఁ గావలసిన కార్యమున్నది. హాయిదరుజంగుతో నేను మాట్లాడునప్పుడు నీసహాయము నాకుఁ గావలె నొక్కతూరి తప్పకరమ్ము.

వకీలు—అట్లే వచ్చెదను స్వామి! ప్రస్తుతము సెలవుగైకొనిపోయెదను.

రాజు—పోయిరమ్ము. (వకీలరుగుచున్నాఁడు)

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

రంగము:—హాయిదరుజంగు కచ్చేరీ,

విజయరామరాజు వకీలు మొదలగువారు ప్రవేశించుచున్నారు.

విజయ—సలామ్ సాహేబుగారూ!

హాయి—సలామ్ రండు కూర్చుండుఁడు. (కుర్చీలఁజూపుచున్నాఁడు)

విజయ—ఆసీనుఁడగుచున్నాఁడు. (వకీలునుఁ గూర్చుండుచున్నాఁడు)

హాయి—రాజేంద్రా! ఏమివిశేషములు?

రాజు—మీదర్శనముకంటె విశేషతరమైనవెవ్వి?

హాయి—గీ. మీవిషయ పరిపాలనా కోవిదత్వ
మంత నిర్విశేషంబుగా నాలకించి

మీవిషయమై నుడివె బుస్సి మెచ్చుకొనుచు
మీ వకీలంతయుంజెప్ప భూవరేణ్యా.

రాజు—నాయందుఁ బరిపూర్ణానుగ్రహ ముంచుటఁబట్టి మా క్షేమమారయుచుందురు.

హాయిదరు—నిన్నటిరోజున మీరు వర్తమానమంపి యుంటిరే?

రాజు—సాహేబుగారూ! అవును.

క. పనులెల్ల ముగిసెఁ దగమీ
పనుపున యవనావతంస! పదఁపడి పో మీ
యనుమతివడయుటకంటె నిఁ
కనుపమసత్కీర్తిధుర్య! యధికం బున్నే?

హాయి—రాజులందఱుఁగలసి పోయెదరా యేమి?

రాజు—క. ఈ రాజమౌళులందఱు
నోరాజితకీర్తిధామ! యురుదూరమునా
తో రా రందందుఁబ్రయా
ణారంభమునందు మధ్య నాగెదరుసుమా.

క. అంతంబువఱకు వచ్చిన
నంతాకాంతుండు రాఁ డనంతయశోవి
క్రాంతా! యింతదనుక మీ
యంతికమున కదియుమీకునవగతమె కదా?

హాయి—వారెవరు?

రాజు—వారా? బొబ్బిలిరాజుగారు.

హాయి—ఎల్లెట్లూ! రాలేదుగా! ఏమీ? ఎందుకురాలేదు? సేవకా! నాగోజీరావు గారిని బిలుచుకొనిరమ్ము.

సేవ—చిత్తము స్వామీ. (అనిపోయి తోడుకొని వచ్చుచున్నాఁడు)

నాగో—సలామ్ సాహేబుగారూ!

హాయి—అందఱు రాజులు జమాబందీకరుగుదెంచిరా?

నాగోజీ—బొబ్బిలివారుతప్పఁ దక్కినవారందఱు వచ్చియున్నారు. వారితోఁగలపని సర్వము పూర్తియైనది.

హాయి—బొబ్బిలివారు రాలేదనిమేల మాతో చెప్పలేదు?

నాగో—ఇఁకవత్తురేమో ?

క. ఇప్పుడెవచ్చునో లేకిం
కప్పుడె వచ్చునో యటంచు నాత్మఁ దలఁచి నే
జెప్పకయుంటిని మీతోఁ
దప్పని మదిఁ దలఁప కుండఁ దగఁ బ్రార్థింతున్.

హుయి—వారికి మాతాఖీదు పంపితివా ?

నాగో—పంపియున్నాను మంత్రివరా !

హుయి—మంచిది పొమ్ము. (నాగోజీరావు పోవుచున్నాఁడు)

విజ—సాహేబుగారూ ! ఎందుచేతరాలేదో నేనెఱుఁగుదును.

హుయి—కారణమేమొ జెప్పుఁడు.

రాజు—శ్రీకాకుళపు సర్కారులోఁగల జమీదారులలో బొబ్బిలివారుతప్పఁ దక్కినవా రందఱు నీదస్తులోనికి వచ్చియున్నారు. వారుమాత్రమురాలేదు. వారు రారు.

హుయి—ఏమి కారణము ?

రాజు—(తనలో) నాకిదేసమయము. బొబ్బిలిరాజు దివాణంబువారికంటె నెక్కుడు వాఁడని చెప్పినంగాని యీతురుష్కాగ్రణికి నుగ్రమైన కినుక పుట్టదు. వైరిరాజు నెక్కుడుగఁజెప్పుట నాకుందగిన పని కాదు. అయినన్నట్లు జెప్పినంగాని నామంత్రంబు ఫలింపదు. కాని మేల్మైన సరే. (ప్రకాశముగా) సాహేబుగారూ ! పద్మనాయకశిఖామణియగు రావుకులాగ్రణి దురాగ్రహచండదోర్దండ ప్రతాపప్రభూతగర్వావిలచేతస్కుఁడుగాన దివాణంబువారిని సరకుఁగొనఁడు. వాఁడెంత ధన్యుఁడోకాని యెంతటిఖాన్నిఘూలకుం జడియండు.

హుయి—గీ. సరకుఁజేయఁడె ? కానిమ్ము తురకదెబ్బ
చవిఁగొనుంగాక భూరిప్రచండకాండ
శోకిప్రభావాగ్నికీలల బొమ్మి గాఁగఁ
బడి సమయునప్పుడే మత్ప్రభావ మెఱుఁగు.

రాజు—ఇంతేగాక శిస్తువడవనీయఁడు. దస్తుఁగానియ్యఁడు. నిజమాడిన నిష్ఠురము. ఎందుకు ?

హుయి—ఏమేమీ ? ఇంకనెటువంటివాఁడు ? ఇట్టిగర్వమునకుఁ గారణమేమి ?

రాజు—సాహేబుగారూ ! ఆరాజు బహుపరాక్రమశాలి. అదేకారణము.

హాయి—అంతపరాక్రమశాలియేమి ?

రాజు—శా. రంగారాయ వరాపరార్జునుఁడు దోఃప్రావీణ్యమే పారి తా
రంగత్తుంగదురాపగాండివనిభోగ్రాఖీలకోదండ మా
భంగప్రౌఢిమఁ దాల్చి ఘోరరణభూభాగంబున న్నిల్వఁగా
గంగానందనుఁడైనఁ గావుమనుచుం గైచాపు లర్పింపఁడే ?

ఇంతేగాక పాండవేయుల భుజాబలంబును గార్తికేయుని పరాక్రమంబును విబుధాపగాసూనునిమహిమయు మహేశ్వరునిమాహాత్మ్యమును వికర్ణమార్గుని వీర్యాతిరేకంబును బరశురాముని పౌరుషంబును సంగ్రహించి విరించి మించి యీబొబ్బిలివెలమదొరల నిర్మించెనని తోఁచుచున్నది.

మత్తకోకిల. రంగదున్నిజఖడ్గరాహువు రాజమండలి ట్రింగ ను
త్తుంగశౌర్యవిభావసుం డలదోర్బలాంధతమంబులం
భంగపెట్టఁ దదాజ్ఞమూలము పౌఁజునంద్రము నష్టఁగా
సంగరంబున రంగరాయని సైఁచువా రెవ రుర్వరన్.

హాయి—రాజా ! ఈబొబ్బిలిరా జస్మదపారఘోరాఖీలశతఘ్నీకారావంబెఱుంగఁడు సుమా ! ఈరాజులుగీజులు మదాగ్రహానలమునకు శలభమాత్రులుసుమా ?

పంచచామరము. అరాతివీరవారమెల్ల నాకులంబుఁబొందమా
ఫిరంగికాఱుచిచ్చు వైరివీరసైన్యవన్యముల్
దురంతరీతిఁ జుట్టుముట్ట దుర్మదంబు వీఁడి మా
పరాసుఁజేని శక్తియుక్తి పౌరుషం బెఱింగెడిన్.

రాజు—స్వామీ ! అరిరాజన్యపుంగవహిరణ్యాక్షులు బొబ్బిల్యుర్వీధవమార్తాండసహస్రతేజోవిరాజన్నారసింహులకుఁ దృణప్రాయులుజుఁడే మీరెట్లూహించుచుంటిరో ?

హాయి—విజయరామరాజుగారూ! మీది వట్టిపిచ్చియూహ. మాఫిరంగిమండలంబుల ఘుటికానికాయంబునకుసిఫహసరదారుగా రంతటివారే కాందిశీకులైపోవుచుండ నీబొబ్బిలిరాజన నెంతటివాఁడు ?

గీ. తురకదొరలము మాతోడి దురుసదేల ?
భూమిబ్రతుకంగఁగలయిచ్ఛ వాడమి యున్న
నస్మదాగ్రహవహ్నికీలాళి యందుఁ
బడక యుండఁగవలెసుమీ పార్థివేంద్ర !

రాజు—కాని యీబొబ్బిలిరాజన్య మూర్ధన్యులు చిన్నతనమునుండియు శౌర్యమే యుగ్గుగాc ద్రావింపcబడి పెంచcబడినవారు. కావ నేవారికంతశౌర్యము.

హయి—మేముతక్కువవారమా ?

సీ. క్షణమాత్రమునcగాదె జడిపించి విడిచితి మాళవచోళ నేపాళనృపులc
జేరుదప్తుకుcగాదె జేర్చినవాcడను శకసింధుఘూర్జరాశ్మంతపతులc
ఖయిదుc జేసితిcగాదె ఖాన్ బిరుదగుదార మరహాటకర్ణాటమత్స్యపతుల
శిక్షcజేసితిcగాదె శీలమేపారంగ నాంధ్రబర్బర పుళిందాధిపతుల

గీ. వీరికంటెను బొబ్బిలి విభుcడు ఘనుcడె
డక్కనుపఠాణి సేన నుద్దండ భీమ
ఖండనంబునc జెండాడు దండి తురక
బొరలమగుమాకు హిందువుల్బరమె ? రాజ !

రాజు—సాహేబుగారూ! మీకాగ్రహమువచ్చునని జంకుచుంటింగాని నాయూహాలో రంగరాయనికిc జాలిన రాజన్యగ్రామణు లెందునcగానరారు.

గీ. అతనిcజేరిన తృణమైన నతిఘనమ్ము
నమ్మునామాట నిజముగ నమ్ము సేయ
రాదు రాజునకేగాదు రాజనమ్ము
జూడc దత్సేవకాళికిc గూడc గలదు.

ఇంతేగాక.

ఉ. బెబ్బులిమీసమైన వడిబెట్టియు నుయ్యెల లూగ వచ్చుc బె
న్నిబ్బరమైన నెమ్మది ఫణీంద్రుని కోరల నూడ్చవచ్చు లో
నబ్బురపాటుజెంద నిసుమందునc దైలముcద్రీయవచ్చు న
బ్బొబ్బిలికోటపై విడిసి పోరcగరాదిల నెట్టివారికిన్.

హే—ఇట్టిపిచ్చిప్రతాపంబులావర్ణించుటి? మానంగతిcదెలిసియుండియుమీరిట్లువలుకనేల?

రాజు—అయ్యా! మీరతనిcజూచినంగాని నమ్మcజాలరు.

హయి—గీ. ఏల వాగెదెద వాకోట నేలకోcడ ?
వారిశౌర్యాతిరేకంబు వారిమహిమ
దెలిసియుండియు మావిభుతేజ మల్ల
మాశతఘ్నులవేగంబు మాబలంబు.

మాపరిభావం బాభూరమణుతోఁ జెప్పకపోతిరా ?

రాజు—అతనినిబల్లకీయెక్కి నాకోట చెంతనైనఁ బోనియ్యనే! వానితోనెట్లు మాట్లా డెదను ?

హయి—క. ఆరాజెప్పటికైనను
మాతోటము బూను మదిని మారాముమెయి
న్బోరామిదేల నాకుం
బోరితమున వాని పొలుపుఁబొలియింతు నొగిన్.

వాని నూరక పోనిత్తుమే ? రంగరాయనిదోశ్శక్తి యుఁ బఠాసులపేని వీర్యాతిరేకం బుఁ జూతువుగాని.

రాజు—(తనలో) అదేనాయభీష్టము. వీనికి కోపానలము హెచ్చుచున్నది. చల్లా రకుండ నప్రియ వాగాజ్యధార గురియించితినా నాపని నెఱవేరును. (ప్రకాశము గా) ఒక రంగారావే యనుకొంటిరా ? అతని తమ్ముఁ డన్నను మించిన పరాక్ర మశాలిసుమీ.

మత్తకోకిల. రంగరాయనితమ్ముఁడెంతయు రంగదాహవకేళిలో
నింగిముట్టఁగ నార్వఁగా నివినిద్రవైభవమేర్పడన్
భంగపాటొదవంగ మీపటుపారసీకపు సైన్యమా
సంగరంబున నిల్వనేర్చునె సాహసాగ్రణి! ధీరతన్.

హయి—ఇదేమివెఱ్ఱి ?

క. బూసినమానులు మీలో
బాసాడన్గలరె ? వారిబారాది బలు
ల్లానూఖానుని యొక్కని
బానలు వినినంతఁ గలనఁ బాఱరె చెఱ్ఱుమా.

గీ. ఇట్టిగర్వాతిరేకంబు నెదను బూని
మా కమానుమ మొనరించెగా కలుకక్కు
మనదె హాయెద ? జూతువు మాబలంబు
వానిబలమును బోరాడఁ బార్థివేంద్ర.

మ. స్ర. దండిం దద్బొబ్బిలిక్ష్మా ధవుల నిజభుజాదండ కోదండనిర్య
చ్చండాభీల ప్రకాండచ్ఛదనగుణఘృణీచండరుకాండపఙ్క్తిన్

శుండాలంబేర్చి కాన నోరబడి తరుపు ల్పుక్కడు జక్కాడు రీతి
న్బిండింగావించి వైతు న్బిరుదమగల బొబ్బిల్గడి నుండ కుండక.

రాజా ! వీరిద్దతేనా బొబ్బిలిలోనున్నవారు ?

రాజు—తురుష్కాగ్రణీ ! ఇంతేకాదు. రంగరాయాగ్రణి చెలికాడగు చెలికాని వెంకయ్య ప్రతాప మాధనదుని చెలికాని దోర్వీర్యంబును మట్టువెట్టు ననుటకు సందియములేదు. అందఱిని మించినవాడొక్కరుడు గలండు.

హుయి—వానిపేరేమి ?

రాజు—వాని పేరా ? తాండ్రపాపయ్య. వాడొక్కరుడు బొబ్బిలికోటం గాయం బెరపీరుండచ్చటం గాలుమోపంగలండా ?

క. ఊరురులకాసించిన నా
యనమాన ప్రతాపవంతుం డగునాతనితో
మనంగుట పోఱ న్మానుచు
మనలుటయే యొరికైన మానిత మధిపా.

హుయి—(వేలుంగఱచుకొనుచు నాగ్రహముతో) లాడూఖాక, హుసనల్లీఖాక, లాస మొదలగు మేటివీరులం జూచియుంటిరిగాదా ? వీరిలో వా రెన్నవవంతు ?

రాజు—ఇంతటితో నేమైనది. దామర దమ్మన్న, కాకర్లపూడి వెంకటరాజ భూజానుల పరాక్రమంబా వివ్వచ్చునిక తెలుక. ఇంతెందుకు.

గీ. తెల్వియుత్తెమ్ము లొకట హత్తించి నట్లు
బొబ్బిలి గడిని జేర్చెంబో బెబ్బులితతి
నంతయుక బ్రహ్మ వారెంత యమితపుణ్యు
లహహ ! బొబ్బిలి యెంత పుణ్యంబుసేసె.

హుయి—వీరందఱును గల్గిరను గర్వముచేతనే కాంబోలు మదాజ్ఞోల్లంఘనంబా రాజు మూర్ఖుండొనర్చె. అందుకు ఫలమాతండనుభవింపక తీరదు. నీవును దుర్వార పరాక్రమశాలివే నే ! ఏమియుంజేయలేక యూరకుంటివే ? ఆవెలమ నీకంటె బలాఢ్యుండొకో ?

రాజు—క. వాండెంత నాకుం దలపం
బోడిమి మెయి నిముషముననె పొలియించెదనా

కోడిగము కాదు పూనికఁ
జూడుమిపుడె వానిపురము చూరగొనియెదన్.

దివాణమువారి కారాజొనర్చు దుర్మార్గములఁ జెవివేయకుండ నేమియు నొనర్పరా దని యూరకుంటిని. సెలవిండు. ఆజ్ఞైఁజూడుఁడు. వానినేమి సేతునో. దివాణమువారిసెదిరించిన దివాణమువారే దండింతురు. నీకేలనని జనులు నన్నుఁ దూలనాడుదురు. కాకున్న నాకెంత. నాకుజడిసియే కదా నాకోట గుమ్మ మెదుర నడువనోడును ?

హాయి—అట్లయిన మాలావుఁ జూతువు గాని.

రాజు—ఏమిసేయ నెంచితిరి ?

హాయి—గర్విష్ఠియై మాయాజ్ఞలను లక్ష్యము నేయక తనలావుఁ జూపింపనేకదా బొబ్బిలిరాజు ముత్తిల్లి మమ్మవమానపఱచె ?

క. హల్లాచేయుదు బొబ్బిలి
ఖిల్లాలోఁగల్గుదొరలఁ గీర్తివహింతున్
జిల్లాబొబ్బిలి నూడని
యల్లాచరణంబులాన యదినీకిత్తున్.

రాజు—ఆత్మను మిగులహర్షించి (తనలో) నాపుణ్యము బాగుగ నున్నది. ఈపరాసులతేనికి నుగ్రమైన యాగ్రహముఁ దెప్పించితిని. వీరిమూలముగ బొబ్బిలి కోట నాశంబునొందించి యారాజ్యము నా వశంబు గావించుకొందును. ఈతురకలు ధనకాంక్షగలవారు. విశేషధనము నాసపెట్టితినా నాకీ యుపకారముఁదప్పక యొనర్తురు. (ప్రకాశముగా) యవనావతంసా !

క. అటులైన నిత్తుఁజూవే
పటురభసముతోడ మీకు బాళి తుదంటన్
దటుకున లక్షలు పదిరెం
డటె నా టెక్కియము నెత్త నలవఱచిన చోన్.

హాయి—మంచిది. ఆమాటలు నిలుపుకొనుము. (తనలో) ఈరాజు పన్నెండు లక్షల నిత్తునని వాగ్దాన మొనర్చుచున్నాఁడు. కానిమ్ము. ఆదేశము నీరాజుకిచ్చెదను. (ప్రకాశముగా.)

క. నీకిచ్చెద నారాజ్యము

ప్రకటముగఁ దలను బువ్వు వాడక యుండన్
శ్రీకరుని జేతు నట గో
త్రాకాంతా! యనుము మగుడఁ దగ నామాటన్?

రాజు—రంగరావుని గెల్చి బొబ్బిలికి నన్నభిషిక్తునిఁ జేసిన మీకుఁ బన్నెండు లక్షల నుపాయనం బిత్తు.

హాయి—మంచిది. నీయభీష్టానుసారంబుగ నిన్ను బొబ్బిలి కధికారునిగఁ జేతు నాతమాషా దేఖో!

రాజు—(సంతోషించి)

మ. అలఘుప్రాభవ శౌర్యశాలివగుదీ వస్లెంతయు న్జేయ నీ
కిలఁ దుల్యుండు గలండె ధైర్యమున నేఖిల్లాలఁ గన్గొన్న? నీ
తులువ న్గెల్చుటదెంత మీకుఁ దలఁప న్దండంబుచేఁ దుంగము
స్తల వీఁక న్సైకలించి వైచు మదభూదారంబు చందంబుగన్.

పారసీకాగ్రణీ! నీవట్టివాఁడవే గాని వారు సామదాన భేదోపాయఁబులచే నజేయులు సుమీ. చతుర్థోపాయంబగు దండోపాయంబే కర్తవ్యము. దానిచేతం గాని సాధ్యుండు గాఁడు.

హాయి—మమ్ము సరకుఁగొనక తిరస్కరించు వానితోనా మాకు సామ దాన భేదోపాయంబులు. నేనన్నమాటఁ దప్పక జరిపి తీరువాఁడ నాసత్యసంధత నిరీక్షింతువు గాని.

రాజు—గీ. పలికి బొంకరు మీవంటివారు భువిని
నిగ్రహానుగ్రహంబుల నెలవుపట్లు
మీరు యవనావతంస! మీ మేటిగుణము
లెన్న వశమాసె యావేల్పుమిన్నకైన?

అయిన నట్లుచేతుమని సమయం బొనరించుకొంటెందులకు మంచిది.

హాయి—రాజా! సర్వదిఙ్మండలీ విభ్రాజిత యశోధారేయుండ నగు నాయట్టివానికి రెండునాల్కలు గల్గునా? అయిన నీవు కోరితివి గాన

మత్తకోకిల. కత్తిముట్టిచెప్పుచుంటిఁ గాన భీతిఁ దక్కుమా
రిత్తమాటగాదు భూవరేణ్యా! నమ్ముమింక నీ
చిత్తమందు సంతసంబుజేర్పు మల్ల బొబ్బిలిన్
హొత్తుగాఁగఁ జేతు నీకుఁ జూడుమా లఘుక్రియన్.

రాజు—(తనలో) నాకోర్కె నమకూరునట్లున్నది. బుస్సీ యేమనునో. (ప్రకాశము గా) హయిదరుజంగు సాహేబా! బుస్సీ యీకొనునా?

హయి—క. మేమెంతచెప్ప నంతయు
భూమాన్యచరిత్ర! జరుగుఁ బోడిమి మీఱం
గా మంత్రులు సెప్పఁగ వినఁ
బోమనియెడి నృపులు గలరె భూస్థలినెందున్.

(రహస్యముగా) ఇప్పటి నరపతులను జూచుచుంటిరి గదా? వారు గొప్ప యుద్యోగస్థులన్నమాటయే గాని వ్యవహారవ్యక్తత పూజ్యము. వారు కచ్చేరీ మొగమే యెఱుంగరు. మేమెంతచెప్పిన నంత జరుగఁగలదు. వారుగారు ఖామందులు నేను. నీకెందుకు?

రాజు—సత్యము. ఇఁక నే ననుజ్ఞ వడయుదునుగాక.

హయి—మంచిది పోయిరమ్ము.

రాజు—(తనలో) ఈసంగతిని బూసీతో హయిదరుజంగీరేయి జెప్పును. అర్థకాంక్షఁజేసి నాయుద్యమంబున కంగీకరించియున్నవాఁడు. నేను ముందుగఁబోయిపెద్దాపురమున నుండెదను. (ప్రకాశముగా) పారసీకాగ్రణీ! నాకీరేయిఁ బెద్దాపురముబోవ సెలవిండు.

హయి—అట్లనే జేయవచ్చును.

రాజు—సలామ్

హయి—సలామ్

రాజు—(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

(బుస్సీ ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

హయి—(లేచి) సలామ్. ఫరాసువంశాగ్రణీ!

బుస్సీ—సలామ్. మంత్రిపుంగవా! ఈమకామున జమాబందీ పూర్తియైనదా?

హయి—స్వామీ! విజయరామరాజాదిగా శ్రీకాకుళంబునంగల సమస్తదేశాధీశ్వరులు వచ్చియున్నారు. వారితోడంగల కార్యము లన్నియు ముగిసినవి.

క. నీవడుగుకతనఁ జెప్పం
గావలసెను బొబ్బిలి భువికాంతుఁడు దక్కం

గావసు థావరులందఱి

దే వచ్చిరి యాతఁడెట్టి దిట్టఁడో తలఁపన్.

బు—అదేమి? కారణంబారసితివే?

హా—ఏమని చెప్పుదును. ఈజమీదార్లలో బొబ్బిలిరాజు ప్రతాప వీర్యాతిరేకంబుల ఘనుండఁట.

గీ. నిష్ఫలంబయ్యెఁ దాఖీదు నింద్యమయ్యె
వానియభిమతమేఁగంటి వాఁడె సర్వ
భూమిఁ బాలించునఁట నింకఁబూన్కి తోడఁ
జెలఁగి రాహాడి పోరితములను మనల.

బు—ఏమీ? ఆరాజునకిట్టి సామర్థ్యంబు కలదా?

చ. ఎఱుఁగఁడో? రంగరావు నను నెల్లపరాసులతోడు బుస్సియం
చెఱుఁగఁడో? మాపరాక్రమము లెంతయుఁ బావకమూర్తులంచు వాఁ
డెఱుఁగఁడో? మాశతఘ్నిజలభృన్నిచయోర్జితరావమేర్పడన్
బరిగత ధూంథమీ నినద ప్రస్ఫుటితార్భటి యాజిరాజిలన్.

హా—మన బాహుశక్తిఁ దెలియక యిట్టి వెఱ్ఱియూహంజేసి యున్నాఁడు.

బు—మనబలం బాతనికిఁ దెలియఁజెప్పిన వచ్చి మన పాదాక్రాంతుండగునేమో?

హా—ఆసందేహమును విడిపోయినది. తనవలెనే భుజపరాక్రమశాలులగు తమ్ముఁడు లోనగు ననేక వీరులు చెంగటనుంటంజేసి సామాద్యుపాయంబుల వశుఁడగు నట్లు లేదు.

గీ. నమ్మఁగారాదు సుమి యిట్టి నరపతులను
జేతురెపుడైనఁ గూడని చేతలిపుడ
గరువమడఁగించినంగాని కాలమరుగ
సాధ్యుఁడగునంచు నేనెంచ సామి! నిజము.

బు—హా? పరాసులతేని కోపాగ్నియందు
దైవప్రేరేపణముచేత రావు వంశ్య
శలభతతి మ్రగ్గఁగానుండ జగతిలోన
నన్యథా యెట్లు జరుగఁగ నౌను చెపుము.

ఇందుకు నీవేమి యాలోచించితివి?

హాయి—నేనును సామ దాన భేదోపాయంబుల సాధ్యమగువఱకు రణముఁ దప్పింప నెంచితినిగాని వ్యవహారసరళి మీఁదుమిక్కుటముగ వచ్చినది.

క. మనదార్ఢ్యం బీవెలమలు
గనఁజాలరు దిట్టతనము గలదంచును నే
రినిగాని జేరికింగొన
రనవద్యచరిత్ర ! మన్నెయధిపులమనుచున్.

వీరును కేవలముదుర్బలులుగారు సుమా !

క. ఆమన్నీనిం గన్గొన
భీమభయంబొదవు మదిని వీరతలికిన్
సీమగలారికి నిక్కువ
మామన్నియ పులియటంచు నడరెద రధిపా.

వారు నిజముగ మనకుఁ జాలకున్న నితరులకు బెబ్బులిపాియులనుటకు సందియము లేదు. వారిలోఁ దాండ్రపాపయ్య బహుబాహుబలశాలి.

బుస్సీ—ఆహా ! ఇప్పుడేమి సేయుదము? నిన్నడుగనేల. దండోపాయమె కర్తవ్యము అది తప్ప వేఱేమున్నది? ఇట్టి గర్వగ్రంథుల గంథమడఁగించినంగాని మనకు క్షేమము లేదు.

హాయి—విజయరామరాజు ద్వాదశలక్షుల రూప్యంబుల బొబ్బిలిఁ దనకిచ్చిన నిత్తునని వాగ్దానము సేయుచున్నాఁడు. అట్లొనర్చిన నావీరుని గెల్చినవారమును బలవంతుని జేపట్టినవారము నగుదుము. ఇది యుక్తియుక్తముగ నుండునేమో?

బుస్సీ—బహుచక్కగనున్నది. పైగా ద్వాదశలక్షుల రూప్యంబులు గూడ నమహూడె. హిందుస్థానములోని పరాసుదొరతనమువారికీసమయమున ధనముఁగూర్చితిమా వారు బహుసంతసింతురు.

క. ద్వాదశలక్షుల రూప్యఫ
లోదయజయలక్ష్మి వలసి యూరక తనుదా
నాదటవచ్చిన మనమిఁకఁ
గాదని త్రోయంగఁ బురుషకారమె చెపుమా.

గనుక నీయాలోచన గణ్యమైనది.

హాయి—నేనైన నిప్పుడే తొందరపడనుసుమా. ముందుమకాముకైన వచ్చి సకారణముగ క్షమాపణఁగోరిన విడుచువాఁడనే.

బుస్సీ—అట్లు చేయఁదగినదే. అయిన నింకొక యుత్తరువునంపుము.
హాయి—అప్పుడును రాకున్న నేమిసేయవలె సెలవిమ్ము?
బుస్సీ—అట్లైన మనమనుకున్నదే మార్గము.
హాయి—నాగోజీరావుగారూ! ఇటురండు.
నాగో—ఏమి సెలవు? మంత్రివర్యా!
హాయి—ఆజ్ఞప్తిపత్రికను వ్రాసి బొబ్బిలిరాజునకంపుము.
నాగో—అట్లనే చేసెదను స్వామీ. (అనివ్రాసి నౌకరుం జూచి) సేవకా! నీవుపో యి బొబ్బిలిరాజునకీపత్రిక నిచ్చిరమ్ము.
సేవ—చిత్తము దేవరా! (అనిపోవుచున్నాఁడు)
హాయి—బుస్సీగారూ!

గీ. విజయరామరా జగు నిల విజయరామ
రాజు సుమి రాజవరులలోరా జితండు

బుస్సీ—నిజము హైదర! నీమాట నేనెఱుఁగుదుఁ
బాదుసాతోడఁ బోరెడిపట్లవాని.
హాయి—హిందూరాజులలో మిక్కిలి యౌదార్యవంతుఁడును శౌర్యశాలియు బలవం తుఁడును.
బుస్సీ—నిజము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)
హాయి—సేవకా!
సేవకు—దేవరా! ఏమి సెలవు?
హాయి—నీవుపోయి చమూపతిం దోడ్కొనిరమ్ము.
సేవ—(పోయి వెంటఁగొనివచ్చుచున్నాఁడు)
చమూ—సలామ్ స్వామీ యేమి సెలవు?
హాయి—కొంతమంది సిపాయీలనంపి బొబ్బిలి నల్దిక్కులారసి వీథుల గొందుల సందులనెమకి జంగల్ ఝాడీ మైదానంబులఁ గలయంగసుంగొని కోటత్రోవలఁ బరీక్షించి బురుజుల సేనల ఫిరంగులఁ జూచి కానల కోనల సీమల నవలోకించి వేగరమ్మని చెప్పుము. పొమ్ము.
చమూ—మహాప్రసాదము స్వామీ. అట్లేయొనర్తును.
(అని పోయి సిపాయీలఁ బంపుచున్నాఁడు)
(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

శ్రీరంగారాయకదన సమవాకారము.

ద్వితీయాంకము.

రంగము :—బొబ్బిలిలోనివీధి.

(వెంకటసోమయాజులు, రామశాస్త్రి ప్రవేశించుచున్నారు)

వెంక—రామశాస్త్రీ! విశేషములేమి? దివాణములో వివాహములంట యెప్పుడు? నీవు వారి పురోహితకోటిలోవాఁడవేగాన నీకుఁదెలియకపోదు.

రామ—సోమయాజులుగారూ! ఈనెలలోనే ముహూర్తమేర్పఱచినాము.

వెంక—శాస్త్రీ! ఇదిగో. మహారాజవు. నామాట మఱచిపోకుసుమీ. ఈమధ్య యజ్ఞముచేసినాను నీవెఱుఁగుదువుగా.

రామ—జన్నమొనరించితిరా? ఇంకేమి? కాని మన మదృష్టవంతులముగాము. ఈ వైవాహికములలో మనదరిద్ర విచ్ఛేదనగును గాని దైవము వేఱుగాఁ దలంచుచున్నాఁడు.

వెంక—నీమాటలవలన నేదో యాటంకము గల్గినటులఁదలంచెద. చెప్పుము.

రామ—ఇంకెందుకు. పుట్టెడాసపెట్టుకొన్నందుకు నిష్ఫలమైనది.

వెంక—నేనేరితోడను జెప్ప నదేమో సెలవిమ్ము.

రామ—మనదేశాధిపతులైన బుస్సీదొరవారు రాజమహేంద్రవరమువచ్చి జమీదార్లకం దఱకు వార్తలనంప నందఱికంటె ముందు విజయరామరాజుగారేగి పన్నెండు లక్షలు లంచమిచ్చి బొబ్బిలికోటం దనకుఁ గలుపుకొను విషయమై తనగిన యేర్పాటు హైదరుతోఁ జేసికొనెనఁట. ఈరోజుననో రేపో వారందఱిటకు యుద్ధసన్నద్ధులై వచ్చుచున్నారఁట.

క. కొండెములుసెప్పి మిక్కిలి
గండం డని రాజు మిగులఁ గార్పణ్యముతోఁ
జెందుకొని మొగము వారికి
గఁడువిరోధునిగఁజేసెఁగాదే నృపతిన్.

ఏమిచెప్పను? ఈమాట వినినప్పటినుండియు నాపునంబు స్థానంబు వాసె.

సోమ—క. నిర్భాగ్యుల మనఁదగుదుము
గీర్భామాధవుని వ్రాలు గేలియొనర్పన్
దుర్భరము. చూడుమీ రా
ట్స్వర్భూపతికెట్టికీడు సమకూడినదో?
విజయరామరాజే యొనర్చెనా?

రామ—సమస్త బాంధవులరుగుదెంచియున్నారు. కోటలోఁ బెండిలిపనులు జరుగుచున్నవి. పురిజనులు నుత్సాహముమీఱియున్నారు. ఇంతలోనింతపుట్టినది.

వెంక—మనరాజుగారీమధ్య రాజమహేంద్రవరము చనుదెంచెదరని విన్నామే. ఏల పోలేదు?

రామ—ఈరోజుననే బయలుదేరనైయుండఁగా నీవర్తమానము యాతాయాత పథికజనవ్రజంబుచేఁ జూచాయగఁ దెలిసి మనతేఁడు నాసికాగ్రంబునఁ గొనవ్రేలునునిచి యారాజానర్చిన యొగ్గుం బహుభంగుల నుగ్గడించుచుఁ బ్రయాణంబు మానినాఁడఁట. నేను నాపాంథుల వలననే వింటిని.

వెంక—అయితే కార్యము లాపుదల కావలసినవేనా?

రామ—క. మునుమున్న పోరు సాగఁగఁ
గననెట్లగు నిఁకను బెండ్లికార్యంబులు నే
ననుకొంటి దైన్యమఖునని
మనభాగ్యము లిట్టులుండ మఱివేఱెట్లా.

వెంక—ఎన్ని పెండ్లిండ్లు గాఁదలఁచియున్నవి కోటలో?

రామ—దాదాపునూఱు. అన్నియు వారివి వారిబంధువులవి.

వెంక—విజయరామరాజునకెట్టి యపకారమొనర్చె మనరాజు?

రామ—మనరాజన్న నాయనకెప్పుడు నసూయయే.

వెంక—ఇంతేనా కారణము?

రామ—క. గిరినిర్ఝరములనాఁగఁగ
బిరబిరమనవారు, వారుబిరుసుఁదనంబుం
బఱపిన, వారినిమట్టిరి
చురచురమనఁబోలు రాజచూడామణికిన్.

వారిదేశమునుండి పాఱుకాల్వల వారడ్డముకట్టికొనఁగూడదా?

రామ—ఇదివఱకు నాదినుండియు నూరకున్నహేతువుచేఁ దప్పనిసరియైనది. ముందు

సందిచ్చినఁబర్యాయంబున "నేకుమేకైబిగియును" గదా.

వెంక—గీ. తనకుమాలిన ధర్మంబు దగునె యెట్టి
పనుల. మనకాల్వలేమి? యామనుజులడ్డ
గింత యదియేల? యాభూమికాంతుఁడెట్టి
కార్యమొగిఁజేసెఁ గూడని కర్జమనక?

అటువంటివైరుధ్యకులున్న ముఖాముఖీని బొత్తుపఱచుకొనవలెఁగాని యిట్టిపనినా యారాజశేఖరుండు సేయవలసినది? పరశ్రేయము నోర్వవలదా?

రామ—సాధించు సాధనంబుఁ జింతించి చింతించి తుదకిట్టికార్యమాచరించె. కానిమ్మే మిజరుగునో చూతము. (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

రంగము: బొబ్బిలిరాజునభ.

(రంగారావు, బంధువులు, మంత్రులు, మిత్రులు నౌకరులును బ్రవేశించుచున్నారు)

రంగా—మంత్రులారా!

మంత్రి—మహాప్రసాదము స్వామి.

రంగా—చారులు వచ్చిరా?

మంత్రి—ఇదె తమదర్శనమునకరుగుదెంచుచున్నారు రాజేంద్రా.

(చారులు ప్రవేశించుచున్నారు)

చారు—జయజయమహారాజ! రాజన్యానేకపసింహా! మహావైభవదేవేంద్రా! రావు వంశ కలశపాథోధి సంపూర్ణసుధాకిరణా! రంగారాయ కుంభినీ వల్లభా! పరాక్.

రంగా—వార్తలేమిరా?

చారు—మహారాజా! ఏమనిచెప్పుదుము. నుడువుటకు నోరురాకున్నది?

రంగా—నాకు నిప్పుడే తెలియవచ్చినది. మీకుఁదెలిసినది వ్యాకుపువ్వుఁడు.

చారు—దేవరా! సరకారులభారంబు వహించి బుస్సీదొరవారును, వారిమంత్రిపుంగవులగు హైదరుజంగును గడచిన డిశంబరు నెల 19 వ దినంబున రాజమహేంద్రవరంబుఁబ్రవేశించియున్నారు. అచ్చటికి విజయరామరాజాదిగాఁగల నరపతులునువచ్చిరి. ఆరాచమిన్న హైదరుజంగుతోఁ దమపైఁ గొండెములుసెప్పి యాఖానుదమకు బలవద్విరోధునిగఁజేసె. అంతేగాక యాతని వలన 12 లక్షలు లంచమొంది బొబ్బిలి కోట నిత్తునని విజయరామరాజుతోడఁ గట్టిముట్టి హైదరు వాగ్దానముఁజేసియున్నా

డు. వారందఱును బయలుదేరి మనకోటపై రేపో నేడో విడియనైయున్నారు. ఇది
య రాచకార్యము.

రంగా—ఏమిదురాగతము? చూచితిరా మంత్రులారా! మిత్రులారా! దీనినవలోకించితిరా? చారులారా! వారెప్పుడెచ్చటనున్నారు?

చారు—స్వామీ! రేపు పెద్దాపురము వెళ్ళనైయున్నారు. అచ్చటనుంచి ఖాసింకోట పోవుదురంట

చె. వెంక—ఇట్టి క్రూరకర్మమారాజునకుం దగదు.

రంగా—ఉ. త్రెంచువిధంబునం విజయరాముండొనర్చిన నీచకృత్యము
న్జూచితె తమ్ముండా! తగదుసుమ్మిది ఛీ యనకే తురష్కుండిం
తౌచితిలేక చాని విని యౌననిచేసిన యాప్రతిజ్ఞయు కా
సైంచెదరే యధర్మములం జచ్చినంజత్తురుగాని యుత్తముల్.

నరస—పౌరుషశాలియౌ రంగారావు వెనుకదీయునని యెంచెంగాబోలు.

పాప—నా దోస్సామర్థ్యంబు సూపం గాలంబు తటస్థించినది.

రంగా—సభికులారా!

ఉ. రా జవినీతుండైనను బరాసులతోనికిసైనం గల్గదే
పూజితమైనబుద్ధి? తగుపాత్రానరించుట మేలుగాని యీ
వ్యాజముగాంగ నిట్లుదగవా పగవారలతోడం గూడి యీ
యోజ మహాపచారముల నొప్పమి చేయుట? మెత్తురే జనుల్.

మంత్రి—కూడనిపని రాజా!

రంగా—అమాత్యశేఖరులారా!

గీ. చూడంబోవుదమూఖాను జాడకనుచుం
దగిన జతనంబుమీఱ నందఱమునుండ
నింతలో నెంతపుట్టెనో నేర్పరింపుం
డయ్య యటకేగుటది యిప్పుడగునో కాదొ?

మంత్రి—రాజా! అట్లు పోవంజనదు. వకీలు నెవనినైనం బనిచి తెలిసికొనినంగాని పోరాదు. శౌర్యమున్నమనతోం బోరవలెంగాని ముసలిమానుతోం జెప్పుకొనవలెనా? తనంతటం దాజయించినం బౌరుషము పరాసులశరణు వేడుటేటి నడువడి? ఏమి ప్రతాపనిధి విజయరామరాజు! ఇంతతగవు మాలినయుద్ధంబునకుం దొడ్పడుట కాబుస్సీ యెట్లీకొనె.

గీ. తగవుఁదప్పక నీతివర్తనము చేత
మనల వారల సమదృష్టిఁ గనిన సరియె
మనది వాణంబు వారట్లు మదినిఁ బూన
రేని సమరంబుదప్పదు పో నిజంబు.

రంగా—అది నిజము మంత్రిపుంగవా! మనమేనా తీసిపోవువారము. హైదరడ్డుపడనిమ్ము పురారియడ్డుపడనిమ్ము. గెల్చి రావలె చచ్చిపోవలె. (మీసము పైఁ జేయివైచికొని తలపంకించుచు.)

శా. రేచెర్లాంచితగోత్రసంభవులు నిర్భిద్రప్రతాపశ్రియా
వ్యాచష్టాత్ములు రావువారు హరుఁడేనన్యాయయుద్ధంబునం
కోచంబొందక జేయవచ్చిన మహాఘోరాస్త్రవిద్యాధిక
ప్రాచుర్యంబును జూపకే మగిడిపోవం జూడ రొక్కింతయున్.

కానిమ్ము కానున్నది కాకమానదు పట్టిబీరములిప్పుడేల?

కం. వైవాహికకార్యములీ
సావి ననేకములఁ దలఁపఁ జాగయ్యెను గా
పోవంగనటకు సచివా!
యావసుధాజాని యెట్టి యపకృతిఁ జేసెన్.

ముందే దండోపాయమునకుఁ గడఁగుటకంటె మఱియొకరీతిఁ జేసిన నాపరాసులకేఁ
డిట్టియుద్యమంబుమానునేమో?

మంత్రి—మొదటనే యుద్ధముకంటె సామదాన భేదోపాయంబులఁ గార్యంబుల నమకూర్చుకొనుట బహుశ్రేయోదాయకమును, రాజనీతియు గడుసుఁదనమును గాదా? అదేమో సెలవిండు.

రంగా—అమాత్యవరా? ప్రస్ఫుటధృత్యట్టహాసనిరస్తసురాలయ హిమవద్వింధ్యాద్రి రాణ్మందరుండును, పరాసుగోత్ర క్షీరసాగర ఝషాకరుండును, దేశరక్షక సైన్యాధ్యక్షుండు నగు గోరుబొరవారు బృందావనపురంబునఁ గలఁడు.

గీ. మున్నుపనివిని యీరాజు సన్నిధికిని
మావిరోధంబు లతనికి మనవిఁ జేయఁ
గూర్చె సఖ్యంబు మాకిరువురకు వైర
భావ మెంతయుఁ గూడదని పనియటంచు.

మఱియును నన్నాదొరగా రన్వయనామగోత్రంబులతోడ నెఱింగి యున్నవాఁడు ఇంతేగాక.

క. ఈరాజునకు న్నాకు
న్నోబ్రాటము గలదటంచుఁ బుయిలోడమటం
చేరాయిడిలో నైనను
గోరుం దొర యెఱుఁగుఁజుమ్మి కూరిమితోడన్.

గనుక హైదరుజంగుతోడఁ బ్రసక్తిలేకయే వారిచెంతకరుదెంచి వీరిపేరట నుత్తర్వు లవ్రాయించి పంపించుటమంచిది.

గీ. వారిపేరట లేఖలవ్రాయఁజేయ
హారికరంబుల నీహారమడఁగుకరణి
భూపురర్బోధ నీరదబుద్బుదం బ
టంచు బుస్సికిఁ దెలియక డక్కునొక్కు.

మంత్రి—రాజేంద్రా! ఇంతకంటె వేఱాలోచన యేమి? బాగుగనాలోచించితిరి.

రంగ— ఆపనికేరిని బంపినబాగుగనుండును?

మంత్రి—ఈపనికిఁబంతెన బుచ్చెన్నగారిం బంపిన బహు యుక్తియుక్తము.

రంగా—మంత్రివరా! మంచివానింబేర్కొంటిరి. బుచ్చెన్నగారూ?

బుచ్చె—మహాప్రభూ! ఏమి సెలవు?

రంగా—మత్తకోకిల. పంతెనాన్వయవార్ధిచంద్రమ! భవ్యరాజవరేణ్య కా
ర్యాంతరంబులఁదీర్ప నంచితమైన వాఙ్నిపుణత్వమం
దింతయంతని నిన్ను నేనుతియింపనేర్తునె సాటి గో
రంతయేనియు నీకు నిజ్జనులందు నెందొకఁడుండునే?

గనుక నీవేగి యాగోరుందొరకును, వారి దుబాసీయగు మద్దాల రెడ్డినాయనికి నీయు దంతంబాద్యంతంబు విశదపఱచి వీరియుద్యమంబు మానుటకుఁ దగిన యుత్తర్వుల వ్రాయించి బుస్సీదొరగారికిఁ జూపించిరమ్ము. నాకిదేయుపకారము.

బుచ్చె—గీ. ఈశరీరంబునీయది యీశ! యిట్లు
వేఁడగానేల? మీపన్పుఁ బేర్మిఁజేయు
కంటెఁ బరికింప ముఖ్యమా కార్యమెద్ది?
పనివినెదఁగాక రాజేంద్ర! పంపుమిపుడ.

రంగా—మిగులసంతసంబయ్యె. బుచ్చెన్నా. అట్లయిన నీకిదే యాజ్ఞ.

బుచ్చె—మంచిది రాజేంద్రా! ఇదే పోయివచ్చెద. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

రంగా—మంత్రివరా! సైనికనికాయంబును దగిన యుద్యమంబున నుండఁబంపుము.

మంత్రి—చిత్తము స్వామీ!

రంగా—వెంగళ్రాయఁడా! చూచితివా. ఎంత జరిగినదో.

వెంగ—అన్నగారూ! కానిండెట్లుజరుగునో చూతము.

(బంట్రోతులు ప్రవేశించుచున్నారు.)

బంట్రో—సలామ్ మహారాజ్ మాయేలికయగు హైదరుజంగుసాహెబు తమకిమ్మని లేఖనిచ్చినారు ఇదిగో. (అనియిచ్చుచున్నారు.)

మంత్రి—(పుచ్చుకొనిచదివి) రాజా! మనలఁదక్షణము వారివద్దకురమ్మని లేఖవ్రాసిరి. ఇదియవర్తమానము.

రంగా—మంత్రివరా! ఈబంట్రోతులకు బహుమతులనొసఁగి పంపివేయుము.

మంత్రి—చిత్తము స్వామీ! (అని గుప్పెడురూపాయీలఁ దీసియిచ్చుచున్నాఁడు.)

బం—సెలవుపుచ్చుకొనుచున్నారు.

రంగ—అమాత్యుఁడా! పత్రికధోరణియెట్లున్నది?

మంత్రి—లేఖఁజూపుచున్నాఁడు.

రంగ—(చూచి) నరసాగ్రణీ! ఈపత్రికఁజూడుము వ్రాఁతలోనేయింత దురాగ్రహము కన్పించుచున్నదే చూచినసెట్లుండునో? ఏమైననునరేపోవుదమా?

నరస—అంగుడుదుడిపి యగురాజచ్చటఁజేరి మనపైకొండెములుసెప్పి ఖానునిమీగులనంకాపొంకముగలవానిగానొనర్చె. అట్టివానిచెంగటకెట్లు బోవనేర్తుము ఇంతేగాక.

గీ. ఖానుసర్వాధికారి నిష్కారణంబ
దిట్టినందిట్టఁగలవాఁడు ధీమసమునఁ
బూనిపోయినఁదొసఁగులు పుట్టునేమొ
వైరిరాజుండుటంబట్టి వారికడను.

గనుక నిచ్చటికి నొండువకీలునంపి తెలుసుకొనుటమంచిది.

రంగా—అట్లైన నెవరిని బంపుదము?

నరస—క. భూమిప! బుచ్చెనకెన యీ
దామర దమ్మన్న గానఁ దగునీపనుపున్

సేమముగఁజేయు నొరులిల
భూమహితచరిత్ర! వీనిఁబోలఁగలారే?

ఇదివఱకు బుచ్చెనను బంపియుంటిమిగాన నిప్పుడీయనన్పంపుట యుక్తమనితోఁచెడి ని. చెలికాని వెంకయ్యగారినిగూడ సహాయమిచ్చుటమంచిది.

రంగా—అవును చక్కఁగఁజెప్పితివి. సేవకా! దమ్మన్నవెంకయ్యగార్లనుబిలువుము.

సేవకు—మహాప్రసాదము రాజేంద్రా! (అనివెంటఁగొని వచ్చుచున్నాఁడు)

దమ్మన } వెంక }—దేవా! ఏమి సెలవు?

రంగా—మీరు మాకొక్కయుపకారమొనర్పవలెను.

ద, వెం—అట్లు నుడువకుఁడు మేము తమ బిడ్డలము. తండ్రి తనయుల నిట్లనునె?

రంగా—సరసాగ్రేసరులారా! మీరేగి యీయుత్తరమును హైదరుజంగునకిచ్చి నిష్కారణము వైరమూని వ్యదీకంబుల నాచరించుట పాటిగాదని వలసితిరేని యారాజిచ్చినదాని కినుమడుఁగుల రజతంబు సమకూర్తుమని, కాదంటిరా మమ్ములఁబోరనిచ్చి యాపైని జయమందినవారికి నేల నిచ్చి యనంబుఁబొందుమని యట్టి యటమటకాఁడు నుడువు టకుటొంకుమాటలచే మనంబున గాంతాళంబుబూని మాకు విప్రలంభమొనర్పఁజూచుటదెంతయు నన్యాకాండ్రపనిగాని మీవంటి వారికిఁ దగినది గాదనియుఁ జెప్పుము. మఱియు

గీ. న్యాయహీనంబుగా దివాణంబువార
లిట్లుచేయుట దగవుకా దిరుదెఱఁగుల
వారినొక్క సమముగ నిష్పక్షపాత
బుద్ధినరయుట మేలని బోధనెఱపు.

ద, వెం—అదెంతపని రాజాగ్రణీ! ఇదిగో పోయివచ్చెదము.

(అని వెడలి పోవుచున్నారు)

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

రంగము:—బందరు.

(గోరుంటొర, మద్దాల రెడ్డినాయఁడు, సేవకుఁడు ప్రవేశించుచున్నారు)

గోరు—రెడ్డివరా! లష్కరిప్పుడెచ్చటనున్నదో వర్తమానము వచ్చినదా?

రెడ్డి—రెండుమూఁడు దివసంబులలో ఖాసింకోటకుఁ బోవనైయున్నదఁట.

గోరు—వారచ్చటనుండి మరలివత్తురా ? లేకింకను ముందునకేగెదరో ?

రెడ్డి—పైకిఁబోవునట్లేయున్నది. ఇంతటిలో వెనుకకు వచ్చునట్లులేదు.

గోరు—కారణమేమి ?

రెడ్డి—నాకును బోధపడకున్నది. దొరగారూ !

సేవ—స్వామీ ! ఎవ్వరో తమదర్శనంబునకు వచ్చియున్నారు.

గోరు—సేవకా. ఇటుదోడుకొని రమ్ము.

సేవ—చిత్తము దేవరా ! (అని తీసుకొని వచ్చుచున్నాఁడు)

(బుచ్చెన ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

బుచ్చె—సలామ్ దొరగారూ !

గీ. నేను బొబ్బిలికాశ్యపీజాని రావు
వంశనీరధిరాజు గోపాలకృష్ణ
రంగరాయవరుం డంప రయముమీఱ
వచ్చినవకీలు నయ్య ! నన్బుచ్చెనందు[?].

గోరు—అయ్యా ! ఇటుకూర్చుండుము. (అని కుర్చీచూపుచున్నాఁడు)

బుచ్చె—కూర్చుండుచున్నాఁడు.

గోరు—రంగారావు సుఖియైయున్నాఁడే ?

బుచ్చె—తమయక్షీణకటాక్షవీక్షణంబుల నతిక్షేమంకరుఁడై యింతవఱకున్నవాఁడు స్వామీ !

గోరు—ఏమి యట్లనెదవు ? కంఠంబునఁబ్రాణంబులుండఁగ వానికి నసుఖం బొనర్చు వారుగలరా ? (మంత్రింజూచి)

క. ఆతనిధైర్యస్థైర్యము
లాతనిశౌర్యాతిరేక మారయ గణనా
తీతములుగావె రెడ్డీ !
యాతనినీ వెఱుఁగవొక్కొ ? యలఁతియె చెపుమా.

రెడ్డి—ఉ. ఆయతశౌర్యహేళి సుగుణాయతశాలి యశోస్తశాలి వి
ద్యాయనపాళి సంచిత మహాహవకేళి యరాతికీలి యా
ధీయుతరంగరాయనృపతి స్ఫుటవిక్రమ మెందు డాపనొ
నాయిను తేజ మెవ్వరికినైనను మూయవశంబె తెల్పుమా.

గోరు—రెడ్డివరా! నీవుచెప్పినది బహుబాగుగనున్నది. పంతెనవంశాగ్రణీ! నీరాకకుఁగతంబేమి?

బుచ్చి—దొరగారూ! పరాసువతంసంబగు బుస్సియను మంత్రిపుంగవుండగు హైదరుజంగును శ్రీకాకుళపు జమాబందీ నిమిత్తమై యరుగుదెంచి విజయరామరాజు దురుపదేశంబున ద్వాదశలక్షల శుభ్రములకు భ్రమించి బొబ్బిలికోటం గొట్టి యారాచపట్టికిఁగట్టిపెట్టు గట్టిపట్టున నున్నవారు. మారాజెట్టి దుష్కార్యంబు నాజ్ఞోల్లంఘనంబును వారికిఁజేసియుండలేదు. రంగరాయ విజయరామరాజ క్షమావల్లభులకుఁ గల దీర్ఘవైషమ్యంబులు దమకెఱుంగనివిగావు. అట్టియెడ నరసీరుని వెనుక వైచుకొని నిర్నిమిత్తంబుగ నిట్టియపకృతిని మారాజునకొనరించి దుర్యశోపంకిలంబునఁ బడనుంకించుచున్నారు. ఇదియ వర్తమానము. మీతోఁజెప్పిరమ్మని రంగారావుగారు నన్నంపియున్నారు.

గోరు—ఆహా! (ముక్కుపై వ్రేలునుంచుకొని) ఏమిదురాగతము? ఆరాజు నీతురకయుంగలసి రావు కులాగ్రణియగు రంగరావుపై కరుగుచున్నారా? ఎంతపనిశీ రెడ్డివరా!

గీ. బుస్సియేమయ్యె నిస్సిరో భూధవులకు
నిండుసఖ్యంబుఁ జేయఁగా నేర్పులేక
కొసరు విమతత్వమాధవుంగూడి రంగ
రావుపైఁబోవ నిదియేటి రాజనీతి? మఱియును

ఉ. మానితకీర్తివంతు లభిమానధనుల్ ధరరావువారు దు
ర్మానవమానభంజను లమానుషవిక్రము లట్టివారితో
నానెటి దండయాత్రల నొనర్చుట? సంధియెలెస్సగాని యు
ష్మానవనాథహైదరుల మాటలచే నటుచేయవచ్చునే?

రెడ్డి—మీరు సెలవిచ్చినది బహు న్యాయపథము. అయిన నారాజునకేమి కొదువ? అన్యులసొమ్ములకాశించి యామునలిమానునకు మనంబునఁగినుక వొడమ నెట్లతికెనో గదా! ఆహా యేమి యాతనితెలివి? ఇంతేగాక.

గీ. విజయరామోర్విపున కెంత వెఱ్ఱిబుట్టెఁ
గొఱవిఁజేపట్టి తలగోకుకొన్నరీతి
రావువారలతోఁబోరి రాజవంశ
మెల్ల నడఁగింపనమకట్టె నెట్టివింత?

గోరు—రెడ్డివరా! వెనుక శ్రీరంగరాయక్షమావల్లభుండును, విజయరామరాజుం దమ తమ వైరుధ్యంబుల నిచ్చటికివచ్చి నాకు నివేదింప వారికట్టివైరభావంబు తగదని వారిన్నివారించి కినుకలనణంచి మృదూక్తుల వారింగారవించి యనిచినాఁడ. ఆరావు వారిమహిమ నేనెఱుంగుదు వా రభిమానధనులు, చావం జంప వెఱచువారు గారు. అధర్మయుద్ధంబులకుఁ బోరు సుమా!

రెడ్డి—ధరాసురవతంసమా! సత్యము. నేనును వారిసంగతి నెఱింగినవాఁడనే. గర్వితారాతివీరవార కంఠలుంఠన నిర్గళితకీలాల ప్రవాహ మజ్జన వ్రతాక్షీణదీక్షా పరాయణులు రావువారు. వట్టివారా?

గోరు—రెడ్డిగారూ! సత్యము వాక్రుచ్చితిరి. తమకావంతైన నపకారమెదఁ దలంచిన విమతులపైఁ దమదర్పంబులఁ జూపుటది యుత్తమమగు రాజనీతి. లోకులితరేతర వైషమ్యంబులంబూని కలహించునెడ నడ్డమువచ్చి కాఁచుటలు క్షత్రియధర్మంబులు.

గీ. వీరిపోరాటమున కేమి కారణంబు?
కలుగనేఁజూడు వారిద్దఱలమికలనఁ
బోరన్యాయంబు జయమందుఁ బుడమిలోన
వినమె "ధర్మోజయతి" యను వేదవాక్కు.

గీ. కాని బుస్సికి నిదియేటి మానితంపు
నడత? యెన్నంగ విమతుని గడకుఁజేర్చి
విదితకకుబంత విశ్రాంత విమలకీర్తి
శాలితోఁ బోరనమకట్టె సాహసించి.

రెడ్డి—నిజము. శౌర్యగారూ! మీకుఁగోపమువచ్చునని జంకుచుంటినిగాని

గీ. తురకసరదారు లారయ దుర్మదులిఁక
నర్థతృష్ణను నెవరిపైనైనఁగాని
కినుక వహియించి తెగువలఁ గొనఁగఁజూతు
రయ్య! చనదిట్టి యాఱడి కియ్యకొనఁగ.

గోరు—ఔనుగాని నేరమున్న నెట్టిక్రూరాత్మునైనను వంచనఁజేయుట ప్రఖ్యాతిగాని నిరపరాధులగు నీరావువారలతోఁ బోరుటెంతమాత్రము నీతియైనపని గాదు. అదటుండనిమ్ము.

గీ. రాచవారంప వెనుకీ పరాసువారు
రావువారిగడీమీఁద రభసమునను
నడచినారను దుష్కీర్తి వొడమకున్నె ?
వారి కేగాదు మాకునవారితముగ.

రెడ్డి—బాగుగ నాలోచించితిరి. అట్టి యపఖ్యాతి పుట్టకమానదు. జయించినను, జయింపకున్నను వారిశౌర్యగుణోపార్జితంబగు నఖండయశంబటుండనిమ్ము. నిష్కారణము పరాసులచేత నధర్మయుద్ధంబున నోడిరను నపఖ్యాతి మీకుఁజెందనై యున్నది. యిది వారించుటే యుక్తము.

గోరు—ఏమి సేయను ?

రెడ్డి—ఇట్లు చేయఁగూడదని సకారణంబుగ నొక జాబువ్రాసి బుస్సీకి నేరిచేతనైనం బంపుము. అది లెస్స.

గోరు—అట్లే యొనర్తును.

బుచ్చె—చక్కఁగఁజెప్పితివి. నేను గోరెడిదియు నంతియ.

గోరు—అటులైన వ్రాతుంగాక. (అనివ్రాసి ముగించి)

సేవకా! లూయిమర్టెనును బిలువనంపుము.

సేవ—చిత్తము. (అని పిలుచుకొని వచ్చుచున్నాఁడు)

(మర్టెన్ ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

మర్టె—సలామ్ దేవరా! ఏమిసెలవు ?

గోరు—మర్టెనూ ! నీవేగి యీయుత్తరమును బుస్సీకిచ్చిరమ్ము తక్షణమపొమ్ము.

రెడ్డి—మహాప్రభూ ! తమరు వ్రాసినదివకీలుగారు వినెదరట చదివించెదరా !

గోరు—అట్లే చేయవచ్చును. మీరేచదివి వినుపింపుఁడు. (అని యిచ్చుచున్నాఁడు)

రెడ్డి—బుచ్చెన్నగారూ ! చదువుచున్నాను వినుఁడు.

బుచ్చె—మంచిది. రెడ్డివర్యా ! (సావధానముగ వినుచున్నాఁడు)

రెడ్డి—ఉత్తరము. దండకము :—శ్రీరస్తు. మాన్షీరు ! బుస్సీ ! వరా ! మిత్ర ! మీరాజమాబందిలోఁజేయు ప్రారంభముల్దేటతెల్లంబుగా వింటి. మాయావియౌ రాజు కొండెంబులంజెప్పి పండ్రెండు లక్షల్సమర్పింప మీమంత్రి హైదర్జదిన్సంతసంబందుచుం యుక్తియీరీతి వ్రాక్రుచ్చి మీకెంతయున్నిక్కఁ ఫుట్టంగఁ జేసెంగదా వార్పై రావువారింతయున్ దోషముల్జేయలేదాయె మున్నెప్పుడా పూసపాట్యన్వయుల్

రావువారన్న లోవైరమే పూనియున్నారు. మీరాథరాధీశులతోఁ గూడుటల్యాన్యుమే? రావువారెన్న సద్ధర్యమంథాంద్రు లట్లౌట వారిప్డు మిమ్మారకేపోవనీ రాజిఁక్రైపెచ్చు దుష్కీర్తిపాలౌదు మారాజుతోఁగూడి విధ్వంసమున్జేసిరా సాల ముఙ్ ఫ్రాంసునారన్నెకాంండ్రంచుఁదప్పున్న దండించుటల్యుక్తమే గాని నిర్దుష్టులౌ వారితోఁబోరభావ్యంబుగాదెంచగాఁ జాలియుందేనినఖ్యంబు గావింపుమా వారికిఙ్ లేదా పోరంగనిన్నిద్ధజేఙ్ మున్లనూనాంజులూహింప సద్ధర్మమున్వీడి రీపట్ల సత్యంబుసున్మింతయుఙ్ వారుసెప్పంగ వింటేమియుఙ్ లెన్సగాదింకనీయుద్యమం బాత్మఁదోంయంగమేల్ వారలత్యంత రోషాగ్ని నేత్రుల్ ప్రతాపాగ్ని హెూత్రుల్ స్ఫురద్దివ్యగాత్రుల్ జగద్వ్యాప్తకీర్తుల్ ప్రభామిత్రమూర్తుల్ భవత్ప్రేమపాత్రుల్ మదిన్నమ్ము.

మిక్లింతయున్వేడుచున్నట్టి,
మిత్రుండ,
గోరుందారఙ్.

హేలుమకాము బందర్
* 7-1-1757.

బుస్సి—అంతే నాకుఁగావలసినది. బహుచక్కఁగనున్నది. రెడ్డివరా! అప్పైని దైవగతి యెట్లున్నదో యట్లుజరుగక మానదు.

గోరు—లాసూ! నీవీవకీలుతోఁబోయి బుస్సీగారికి దీనిజూపింపుము.

లాసు—స్వామీ! ఆజ్ఞఁగొనెదను. (అని వెళ్ళిపోవుచున్నాఁడు)

బుచ్చె—(సెలవుఁగైకొని వానివెంటవే పోవుచున్నాఁడు)

రంగము:—ఖాసింకోట.

బుస్సీ కచేరీ.

బుస్సీ—మంత్రివరా! రాచకార్యములెట్లున్నవి? బొబ్బిలిరాజు పెద్దాపురమైన వచ్చియుండెనా?

హాయి—పరాసు వంశాగ్రణీ! ఏలవచ్చును.

బుస్సి—భళీ! ఈమకాముననైనవచ్చునా?

హాయి—గీ. అట్టిసరసుఁడుగాఁడిప్పుడైన రాన
ధిపుడ! మన్నింప నట్టఁడే తీవ్రరోష

---

* A probable date of the letter.

మోసము ఘటియించి రాఁడయ్యె మేదిని విభుఁ
డయ్యొ! యింక నేమి సేయఁగా నౌనొ గాని.

బుస్సి—ఎంత పెంకివాఁడు రంగరావు ?

సేవ—స్వామీ! బందరునుంచి లాసూమర్టెక్ వచ్చె.

బుస్సీ—సేవకా! వెంటనే పిలువనంపుము.

సేవ— (పోయి వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చుచున్నాఁడు)

(మర్టెక్, బుచ్చెన్న ప్రవేశించుచున్నారు)

మర్టెక్—సలామ్ పరాసుకులావతంసా! బుచ్చెన్న. సలామ్ స్వామీ!

బుస్సీ—ఇటుకూర్చుండుఁడు.

మర్టెక్—బుచ్చెన నాసీనుంజేసి తానునుగూర్చుండుచున్నాఁడు.

బుస్సీ—మర్టెక్! గోరుందొరవారుసుఖులే ?

మర్టెక్—క్షేమము దొరగారూ!

బుస్సీ—నీరాకకుఁగతంబేమి ?

మర్టెక్—మీకిమ్మని గోరుదొరవారుజాబునిచ్చియున్నారు(ఇదిగోఅనియిచ్చుచున్నాఁడు)

బుస్సీ—తిరిగితిరిగి చదివి చూచుకొని.

గీ. ఎంతవాఁడవు హైదర యిట్లుచేయఁ
దగవె యీపట్ల? నమ్మంగఁదగునె నిన్ను?

హై—ఏమి యిట్లంటిరయ్య? నేనేమిజేసి
నాఁడ నపకార్యములువేగ నాడరయ్య

బుస్సీ—ఇంక నపకృత్యమేమనుచున్నావా ? ఇప్పడొనరించినదికాదే ?

హాయి—ఖిన్నుండై తల వాంచుచున్నాఁడు.

బుస్సీ—మనస్నేహితుఁడును వయోబుద్ధి సామర్థ్యంబుల నెక్కువవాఁడును ధైర్యమం దరుండునగు గోరుదొర వ్రాసిన జాబు వినుము.

(అని చదివి వినిపించుచున్నాఁడు)

హాయి—(తనలో మాగుట్టు తెలిసినది. ఈపట్ల ధైర్యము వదలుట దగవుగాదు. అయిన దేమో యైనది. సమర్థించి గెల్చుట శక్తి. కానిమ్ము. నాతెల్వినంతయు నుపయోగిం చెదనుగాక).

బుస్సీ—ఛీ నీమాటవిని నేనుంజెడిపోతిని.

హాయి—అట్లు సెలవొసంగకుఁడు. తమకాగ్రహమువచ్చినది. ఇప్పుడేమియుననఁజనదు. నిజమువల్కిన నప్రియముగఁదోఁచు. ఆగ్రహస్వభావంబట్టిదియెకదా ?

బుస్సీ—ఇంకనేమి చెప్పవలసియున్నది ? తలఁచినదాని నిదివఱకే చెప్పియుంటివిగదా?

హాయి—క. నుడివితినే బద్ధుల ? నే
గడుసుఁదనంబలరఁ బనులఁగావించితినే ?
నొడయని యానతి లేనిది
బుడిబుడినన్నిట్లు పల్కఁబోదునె ? యధిపా !

అఖండధరాభారంబూని కార్యనిర్వాహకత్వంబున మీకావంతయు నొప్పిఁదగులనీక చిరకాలంబునుండి యమాత్యకృత్యంబు నిర్వర్తించుచుఁ దప్పన నేమి యెఱుంగక కాలంబుగడుపుచుంటింగదా ! నేటికిట్టిది పుట్టె.

బుస్సీ—అపవాదము గలుగుకాలము సంభవించినది.

హాయి—బహుదూరంబునంగల గోరుందొరకే శ్రీకాకుళము వృత్తాంతము తెలియవచ్చినదఁట ! ఇచ్చటఁబనిసేయుచున్న మనమవ్యక్తులమఁట.

క. మనమొనరించెడుపనులకు
జనులాంగ్లభ్యంతరముల సరవిని బెట్టన్
మనయధికారము చెల్లునె ?
జననాయక ! యగడుగాక జగతిని నెందున్.

బుస్సీ—అది నిజమేగాని రంగారావును మన్ననసేయుట యుక్తంబనియును విజయరామరాజుదితక్రోధబద్ధుండై యోర్వఁజేయు కుయుక్తి నీగదబుద్ధ్యదంబనియు మనకిట్టియుద్ధంబులఁ బ్రవర్తిల్లుట యపకీర్తియనియును వ్రాసియున్నాఁడుగదా. అతని హితోక్తి మెచ్చవచ్చు.

చ. హితుఁ డనుజన్మసన్నిభుఁ డహీనగుణార్జవకీర్తిశాలి సం
తతము మదీయగౌరవనిధానము కెట్టనుగోరు వాఁడదో
హితమొనరించుటెంతయును హెచ్చుటుచేయక యున్న నాపయిన్
మతినలుకల్జనించును సమాహితసైన్య విభుత్వవర్తికిన్.

హాయి—అట్లైనఁ దమయిష్టమువచ్చినట్లే చేయవచ్చును.

బుస్సీ—మనకంక బొబ్బిలికేగఁ బనిలేదు. శ్రీకాకుళము మీఁదుగ మనరాజధానిఁ జేరుదము.

హాయి—గోరుదొర వ్రాసినంతమాత్రమున మనప్రయత్నంబు నూని పోవలసియున్నది అధికారుల యెడలఁ దాబేదారులొనరించు నక్రమంబులు సహింప మీరోర్తురుగాని మావంటి తురక బిడ్డలమోర్వఁజాలము.

బుస్సి—ఏమట్లంటిరి ?

హాయి—గీ. ధీరులన్నను వారెపో ధీమసమున
ఖాన్నిఖాలను ఖాదరుఖైకొనకను
జంకుబొందరు మదిలోనఁబంకమూని
యట్లుజేయఁగలారె ? యేయన్యనృపులు ?

తెలియుచునేయుండఁగా వేఱుజెప్ప నేల ? జమాబందీకి రమ్మని యుత్తరువు జేయ ల త్ష్యముచేయరైరి. పోనిమ్ము దివాణమువారిప్రాంతములకరుదెంచి చాలాకాలమైనను దర్శనమైనఁజేసిపోరైరి. పైగా మనమన్యాయము గావించుచుంటిమని బందరులోఁ బిలూరీచేసిరి.

బుస్సి—అవును. నీవు నుడివినదియును సబబుగానే యున్నది.

హాయి—గీ. రాజునేనను బహుళదుర్మార్గులమఁట
బొబ్బిలివిభుండుమాత్రమె బుద్ధిమంతుఁ
డఁట విశేషధనముగొని టక్కుమాట
లాడు నారెడ్డి మాటలఁ బాడిగలదె ?

క. ఆరెడ్డినాయకుండిదె
యారంగారాయనృపతి యద్భుతగుణవి
స్సారుండని యెటుదెల్పెనొ ?
గోరుందొరగారితోడఁ గూరిమి పుట్టన్.

బుస్సి—ఆరెడ్డి లంచము దినెనేమి ? కనుకనే చక్కఁగనతుకునట్లు చెప్పి మనల నందఱిను దూలనాడించె. కావున్న సర్వాధికారిని నేనుండ గోరుందొరకేమి ? శ్రీకాకుళము వ్యవహారమేమి ?

మట్టె—(బుస్సీచదువ నుత్తరమును సాంగముగవిన్నవాఁడేగాన సంగతినంతయుందెలిసి) తమ రట్లాలోచింపఁజనదు. ఈవిషయమై సైనాధ్యక్షునికందఱికంటె నెక్కుడు దెలియుననుటకు సందియములేదు.

హాయి—ఎఱుఁగుదుననినం గాని మన నోరు మూయుటకవకాశముండదు. ఏమెఱుఁ

గుదురు? దేశముపై సర్వాధికారముని వచ్చి పనిచేయుచున్న మాకింక నీ మనుష్యుల యానుపానులు బోధపడలేదుగాని సౌధాంతరంబున మాకు క్కా పిల్చుచుఁ బొర్రిద్దయుంగక పోతుటీగ్కైనఁ జొరరాని పారాలోనుండి తనయొడలే తానెఱుంగని గోరుం దొరగారికిఁ దెలియునఁట మనకుఁదెలియదఁట. ఎంతపిచ్చిమాట.

బుస్సీ—అవును. లాలోశీపసగానే కనుపించుచున్నది.

గీ. నిజము నీమాట సోదర! సేలతేఁదు
బహుళ దుర్వారగర్వ సంప్రాప్తవైర
భావమెదఁబూని యున్నాఁడు వానిగర్వ
మడఁపఁగావలె నెట్లైన నాఁగఁజనదు.

మస్ట్రె—పరాసువంశాగ్రణీ! మీధీసచివుని యాలోచన నీపట్ల వినఁబాడిగాదు.

హాయి—మీరెడ్డినాయకుఁడు మెచ్చకున్న మాకుఁజెడునదిలేదు.

మస్ట్రె—ఒకరికొక్కనివలనఁ గీర్త్యపకీర్తులు జెందఁగారణమగును.

హాయి—ఆలోచించి మాట్లాడుము లేకున్న నీగౌరవముంచువాఁడనుగాను.

మస్ట్రె—నీకేమి. యశంబపయశం బాయనివిగాని.

హాయి—ఎవ్వరికి నపకీర్తి జెందనీయకుండ నీవుంటివి చాలదూ?

మస్ట్రె—"అధికారాంతమునందుఁ జూడవలదా యాయయ్య సౌభాగ్యము" లన్నట్లిప్పుడు తెలియదు. తరువాత మీరేయనుభవింతురు. మేము పోయి వచ్చెదము బుస్సీ దొరగారూ!

బుస్సీ—మంచిది.

(మస్ట్రెను, బుస్సీన్ను వెడలి నిజనివాసంబుల కరుగుచున్నారు)

హాయి—బుస్సీదొరగారూ!

క. మీకపకారముఁ దలఁతునె?
యాకాశ్యపినాథుచెయ్వు లవిసరియగునే?
యాకరము గొనరె దొర లిల
నీకైవడిఁబనులు సేయ నెచ్చటనైనన్?

ఆరాజూనర్చినది సరియేనా? మనకు వీరితోఁగల పనికై యెన్నిరోజులు కనిపెట్టుకొనియుండవలెను. మనయందింతపాటి గౌరవమైననుంచకున్న మన యుద్యోగము లేల? తాఖీదునైనను లెక్కచెయ్యనిచోట నుద్యోగము చేయుటకంటె హీనమ్మములేదు.

సీ. ఛీ! నిఘాలేని నౌకరీచేయుకంటె
నడుగు టడిమేలు చూడ నీయుర్వియందు
నధిపుగౌరవమెందని యపుడుకొల్వఁ
గొలుచుకంటెను మడిదున్నుకొనుటమేలు.

ఇదిగో మీమొహరు. నాకీయుద్యోగమక్కఱలేదు. (అనిబుస్సీకాళ్ళవద్దఁ బాఱ వేయుచున్నాఁడు)

బుస్సీ—సచివాగ్రణీ! తొందరపడకుము. గోరుదొరవారి ధోరణి నీతోఁజెప్పితిం గాని నీవు సేయుపని తప్పని యంటినా? నీయిష్టమువచ్చినట్లొనరింపుము

(సైనికులు ప్రవేశించుచున్నారు)

సైనికు—మహాప్రభూ! చచ్చిపోతిమి

హాయి—ఏమది? ఏమది?

సైని—మహారాజా! తమరంపఁగనేగి సమస్తముం గలయఁజూచుచుండ వారి ప్రదేశమం దొండు వనంబునఁగొంతసేన హఠాత్తుగ మామీఁదఁబడి నలువదిమందిని హతులంజేసె, కొంతమందికాయంబులు గాయంబులుగాఁగఁబలాయనులైరి, మిగిలినవారలమీవార్త మీకుంజెప్పఁబఱతెంచి వచ్చినారము.

హాయి—దొరగారూ! చూచితిరిగదా యారాజుసేసినపని? సైనిక నికాయంబుల కాయంబులు గాయంబులుచేయుటయేగాక కొంతమంది ఫరాసులఁ బరాసులఁ జేసి రఁట సైఁచెదరా!

బుస్సీ—ఆవనమెవరిది?

హాయి—బొబ్బిలిరాజుది, సందియమేల? విజయరామరాజిట మనవద్దనే యుండియున్నాఁడుగదా!

బుస్సీ—అబ్బా! ఎంతపని జరిగినది! నలువదిమందిని జంపించెఁగా! వీనిపొగరడఁపవలసినదే, ఇఁకజాలిఁదలఁపరాదు,

హాయి—ఎంతక్రూరకార్యమొనరించెనో చూచితిరా?

బుస్సీ—అవును. ఇట్టిదుర్మార్గుని నేమిచేసినను జేయవచ్చును నేనుపోవుచున్నాఁడు.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

హాయి—సైనికులారా! నేనాసంగతిఁ గనుఁగొనెద. మీరు భీతిదక్కియుండుఁడు.

(సైనికులు నిష్క్రమించుచున్నారు)

సేవకు—స్వామీ! ఎవ్వరో తమదర్శనంబునకు వచ్చియున్నారు.

హాయి— (కోపముతో) రప్పింపుము.

(దమ్మన్న, వెంకయ్య ప్రవేశించుచున్నారు)

దమ్మన్న—వెంకయ్యా! ధూమ్రాక్ష, విరూపాక్షాది రాక్షస వీరాకృతిగల యీపాశ్చాత్యుండెగాcబోలు హైదరుజంగు? ఊరకనే కన్నులనుండి క్రోధాగ్నికీలావిస్ఫులింగంబులెగయునిట్టి వీనితో నెట్లుపలికి సమాధానంబులc గొననగు?

వెంక—గీ. వీనిcజూడంగ భయ ముద్భవిల్లుచునికి
యమునితో మాటలాడుట యని దలంతు
వీనితో నాడ నైనను వీcడుమనల
నేమి సేయు నడుపుదము సామరీతి.

దమ్మన్న—కానిమ్ము. ముందు నేనే మాట్లాడెదను. సలామ్. సాహెబ్ మెహర్బాన్! బొబ్బిలినుంచివచ్చిన వకీళ్ళము. దమ్మన్న, వెంకయ్య యను పేర్లుగలవారము.

హాయి—మాసేనంజంపించెనుగా మీరాజు? జాగ్రత్త.

శా. ఏలారాcడు భవత్ప్రభుండు మదిలో నేమంచు భావించెనో!
జ్వాలోత్తీక్షణ మత్ప్రతాపహుతభుక్చండస్ఫులింగార్భటిన్
ఖాలిచేయుచుcగోటc బొమ్మనుచు మీఖామందుతోc జెల్పు పో
వేళాకోళమె ఖాన్నిఘాలిల హుషేన్వారాది సంబాధముల్.

దమ్మ—స్వామీ! కొంచెము శాంతింపుcడు. తమ్ముమనే దైవముగాc దలంచుచు రంగారావుగారు మీకెట్టియపకారమును జేసినవారుగారు, కోటవదలి వెళ్ళిపొమ్మను టేటి సబబు?

హాయి—ఎట్టిసబబా? కోటవెడలcగొట్టి చెప్పెదను.

దమ్మ—అంతనేరమేమిచేసినాము? తురుష్కాగ్రణీ! తమదయకుc బాత్రులము.

హాయి—మాసైనికులcజంపుటదేమి దురాగతము? (అని కత్తితో జళిపించుచున్నాcడు.)

దమ్మ—గీ. ఇట్టిపని నెన్నcడును జేసి యెఱుcగమయ్య
వాదులాడుట మేలె మీపాదమాన
వైరిరా జిట్లుజేసి మావారిపైని
ద్రోసెనోగాని మీకిట్లు దోcచcదగునె?

మీసైనికుల కంటcజూడనైన లేదు. మారాజట్టితో ప్రవలcబోవువాcడుగాcడు

హాయి—మేమా యట్టి త్రోవలఁ బోవువారము ? (పండ్లుపటపటఁ గొరుకుచున్నాఁడు)

దమ్మ—గీ. నిరపరాధుల మమ్మిట్లు నిందపాలు
సలుపఁగారాదు మీవంటివార లహిత
రాజుపలుకులకలుకూని రాయిడించి
పక్షపాతంబు బూనుట పాటియగునె ?

హాయి—మాయాగ్రహము సంగతి నీకెందుకు ? మాయెడల నంతభయభక్తియుక్తులుగాక?

దమ్మ—ఉ. రాదొకయింతయైన నపరాధము మీయెడ నాచరింపఁగా
మీదగుదర్శనంబునకు మేకొని రానయియున్న యత్తఱిన్
మేదురవైరిభూమిపుఁడు మిమ్ములఁజేరిన దానఁజేసి కా
దే దురమావహిల్లునని దేవరఁజూడఁగరామి రావుకున్ ?

కాఁబట్టి మాయందట్టి తక్సీరు మాఫుచేసి యెప్పటియట్ల బొబ్బిలిని రంగారావుగారికిఁ గవులు దయచేయింపుఁడు. ఇప్పుడె రంగారావుగారికి మీదర్శనంబునకు రాఁగ బురుపంపెద.

హాయి—ఏమీ? అట్లయినంగాని రాఁడుగా ? మాయుమపలి మాతోఁ బోరఁగానున్నాఁడు. మాకుఁదెలిసినది బహర్ బత్తర్ జల్లీల నెందు నిట్టిరాజునిం జూచియుండలేదు.

దమ్మ—అట్లుగాదు. మహాప్రభూ !

హాయి—గీ. మేము కౌలును వ్రాయము మీదొరయును
రానవసరంబులేదు. పోరయమెసంగఁ
బోలిలుపై ల్వెళ్ళి జాగాను బూటలోన
ఖాళిఁజేయింపుమని చెప్పు ఖండితముగ.

దమ్మ—ఎంతనుడివిన దాఁబట్టిన కుందేటికి మూఁడే కాళ్ళని చెప్పుచున్న నేమనఁగలవారము. మీయిష్టము వచ్చినట్లొనరింపుము.

హాయి—అట్లే జేసెదములే.

దమ్మ—మీకిట్టి దురాగ్రహవృత్తి మాయెడల నేల కలుగవలె ? స్వామీ !

హాయి—మీకీ పెంకిబుద్ధి యేల ?

దమ్మ—మావల్ల నొరంతయుఁ దప్పులేదు. ఖాన్ వర్యా.

హాయి—గీ. భూమిఖామందులము మేము పోటులాట
దగునె మాతోడ నిలఁగుత్తదారులకును ?

బుద్ధిహీనపుఁ బోకిళ్ళ బోవఁజనదు
గ్రుడ్డు పిల్లను భ్రమియింపఁగోరినట్లు.

గనుక తత్క్షణము బొబ్బిలివిడిచి లేచిపొమ్మని మీరాజుతోఁజెప్పు. పో.

వెంక—(తనలో) ఏమిది వీఁడు కోట విడిచి లేచిపొమ్మనును ? (ప్రకాశముగా) త మకీ దురాగ్రహమేల ? రమ్మని తెల్పెదు కాలుఁజూచినఁ దక్షణమే రాజు రానై యున్నాఁడు.

హయి—రానక్కఱలేదు. లేచిపోవునా లేదా ?

వెంక—గీ. రావువారలతో మీకు రావుగలదె
యెప్పుడైనను ? సాహేబ ! యేటికింత
వింతకార్పణ్యమూన ? మేమెంతవార
మయ్య మీరల్కఁ జేసిన నాఁగఁగలము ?

హయి—అవును. కార్పణ్యమే ?

వెంక—క. నడిచితిమే దుష్పథముల
ముడిచితిమే పరధనముల మూర్ఖతతోడన్
విడిచితిమే నయగతులను
గడిచితిమే యాజ్ఞ తతులగంధము మీలన్.

ప్రోలువిడనాడి పొమ్మను టేటి నడువడి తురుష్కాగ్రణీ ?

హయి—గీ. తప్పుగల్గియు మఱుమాటఁ జెప్పఁదగునె ?
రఘ్యనంగనురాయి పరాసు పార
సీకులెంతయు ద్రోహవిచింతనులని
చేరిబందరు చెప్పుటల్జేయుపనులె ?

అన్నిటికంటె నెక్కుడుగ మాసైనికులఁజంపు టేల ? చూడుమిన్నులనేమి సేతునో ?
మీవిషయమై యింతయుఁ జాలిఁదలఁపరాదు.

వెంక—క. మీకపకారము గా దట
మా కుపకారంబుగాని మాన్యవర ! మహా
సీకమును జంపనెఱుఁగము
మీ కేటికిఁ గోప ? మేల మిథ్యావాక్కుల్ ?

ఇవియా మీయాగ్రహకారణంబులు. ఎంత తప్పుజేసితిమి ?

హాయి — వట్టి పరిహాసము చేయకుము. జాగ్రత. (అని కత్తితో జళిపించుచున్నాఁడు.)

వెంక — మీవంటి సాహేబుసుబాలవద్ద శెబాసు గేలుపొంది యుంటిమి. కాలుగావలె నన్నఁ గంటకమే ?

హాయి — అట్టివారైన నిట్టి యవ్యక్తు లేలయ్యెదరు ? అందుకు మీరు దగరు. ఒక్కనిము షమైనను మాపట్టణంబున నుండఁజనదు.

వెంక — క. మీరట్లువాంఛజేసితి
రా రాజును వీడిరండు రభసము మీఱన్
పోరామినేగెదము పాలు
పాఱన్ వసియింత్రుగాని హైదర! వీటన్.

హాయి — మమ్మాజ్ఞవెట్టు దార్ఢ్యముకూడఁ గలదా? నాయిచ్చవచ్చినట్లు చేసెద. అతని కే యిచ్చివేసెద. ఏమిసేతువో చూచెదను.

వెంక — “ మీరు లేచి పొండి. మీవిరోధులను బ్రవేశపెట్టెద ” నన్నమాట మీరనరానిది మావంటివారు వినరానిది.

హాయి — మీపౌరుషము తెలియ బోవుచున్నదిగో.

ఉ. చూచెదఁగాక మద్బలము చూళికలంగొని చెంపవ్రేతలన్
బీఁచమడంచువేళ నిఁకఁ బ్రేలుటమానుము ఖీతిదక్కియా
నీచుఁడు మాబలంబు గననేర్చునె దొండముగల్గినంత సం
కోచములేక నేనుఁగును గోడిగమాడెడి దంశమట్టులన్.

వెంక — ఉ. ఎంతబలంబుచేకురిన నెంతటి పౌరుషమున్నఁ గాలమ
త్యంతము చేరతమైనఁ గనఁబోలునె మీబలపౌరుషంబులున్ ?
దంతి యఖండవిక్రమము దార్కొనఁ గానఁ జరించుచుండఁగా
నంతమునందుఁ బట్టువడునోఁగద జాలరిపన్ను త్రాళ్ళకున్.

హాయి — ఏమాకాఱుప్రేలాపన ? నోరుమూయింతుఁజుమీ నౌకర్. నికాల్.

వెంక — మాప్రాణంబులనైనఁ గోల్పోదుముగాని బొబ్బిలిమాత్రము విడువము. అన్యా యయుద్ధమునకు రాము. న్యాయయుద్ధంబునకు వెఱువము. ఇప్పుడు మీరు రణంబు దప్పదన్న వెనుకదీయము. దైవము వ్రాసిన రీతిగ జరుగఁగలదు. మీతోవాద మెందుకు ?

ధర్మ — ఖాన్ వర్యా ! మేము చెప్పినదానిం దూరమాలోచింపుఁడు. చేయిజారినఁ జే యునది లేదు.

హుయి—అట్టిది మీరే యాలోచించుకొనుఁడు.

దమ్మ, వెంక—సెలవు గైకొనెదము. సాహేబుగారూ! సలామ్. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

రంగము:—బొబ్బిలిరాజు సభ.

రంగా—తమ్ముఁడా! వెంగళ్రాయఁడా! మనమా గోరుం దొరవారివద్దకంపిన బుచ్చెన్నగారురాలేదా?

వెంగ—అగ్రజా! ఇదెవచ్చె.

బుచ్చె—మహాప్రభూ! తమరాకకైనిరీక్షించుచున్నాఁడ.

రంగా—మీరేగినపనియేమైనది?

బుచ్చె—మహారాజా! పయనంబై పోవునాటి దినంబునఁ బెద్దాపురంబునవిజయరామరాజుంజూచి ముచ్చటించితిని.

రంగా—ఏమనిముచ్చటించితివి?

బుచ్చె—గీ. మాటలాడితిఁ బ్రకృతోద్యమంబుసరణి
విముఖుఁడై రాజుగన్పట్టె వెల్లబాటి
మనమున నసూయ యెంతయు మానుకొల్పి
నట్లుగనిపెట్టిపోతి నేనలఘుగతిని.

రంగా—చూపోపమింజేసియే గాని యిట్టియధర్మంబున కొడిగట్టుకొనుటకుఁ గారణమేమి? అట్టివాఁడు భూతలంబున బాగుపడునె?

గీ. పూసపాట్యాసురాన్వయాంభోనిధిబడ
బానలనిభ విజయరామ పార్థివదశ
లపనుఁ డిలఁబరక్షేత్రాప్తి లంపటుఁగనఁడె
రంగరాయుని నిశితశస్త్రాళిఁ గలసి?

తరువాత

బుచ్చె—దేవా! తరువాత నచ్చోటు వాసి మునలమానుని చిత్తవృత్తి నరయఁగోరి రాజమహేంద్రవరపురంబుఁ బ్రవేశించి తురుష్క పరాసు దుష్టజనాభ్యంచిత సభాంతరంబున గుడమిళద్ధూమనిచయపూత్కార వక్త్రసంగుండును, కాదంబరీ పానావేశ దురంతనితాంతాగ్రహారుణ కరాళ వదనోదిత గంభీర వాఙ్నిర్ఘోష పరికంపిత సభ్యాంతరంగుండు నగు హైదరుజంగుంగాంచితి.

రంగా—వానితో ముచ్చటించితివా ?

బుచ్చె—మనకును వారికిని బుత్రజనకభావంబుఁ గల్పించి యనేకభంగుల మనవలనఁ ద ప్పొకించుకైనను లేదని ప్రియవాక్కులఁ బ్రార్థనపూర్వకముగ మనవి చేసితినిగాని

గీ. రంగరావిష్టు మముఁజూడ రా నవసర
మింతయును లేదు మేమయే లెంతుమటకు
నంచుఁ జెప్పెనుగాని యొకించుకైన
సంధిమార్గంబు నోటితో జారదయ్యె.

రంగా—అట్లనైనా ? కానిమ్ము. తురకిల శౌర్యంబును రావువారి శౌర్యంబును జూ చునుగాక. తరువాత.

బుచ్చె—దేవా ! నిజమార్గంబువట్టి కతిపయ దివసంబులకు బందరు పట్టణంబునకుం బో యి చిరత్నరత్న నూత్నాయతనంబునఁ బేరోలగంబున్న గోరుందొరను జెంగటముచ్చ టించుచున్న మద్దాల రెడ్డినాయనిం గాంచితి.

రంగా—వారేమనిరి ?

బుచ్చె—గీ. వారును మనపక్షమున నే వాదమొనరఁ
జేసి బహుభంగులను వారి సేఁతలుగ్గ
డించి యొకలేఖ వ్రాసిపంపించిరటకుఁ
గూర్మిమీఱంగ నిటుచేయఁగూడదనుచు.

ఆమర్రెనాహ్వాయనితో నేనుగూడ నరిగితి.

రంగా—ఆహా ! నాయందలి వాత్సల్యత. గోరుందొరయంతపనిఁజేసెనేమి ? బుచ్చెనా ! నావిషయమై యెంతపనిఁజేసితివోయి. తరువాత నేమైనది ?

బుచ్చె—వానివెంటఁగొని యెట్టకేలకు ఖాసింకోటఁబ్రవేశించి బుస్సీకిఁజూపింప

" గీ. దొసవు దొరలె నీకతనను దొరయఁజేయఁ
దగునె యెగ్గుల ? నావెల్మ ధరణిపతికి
దొరకు దొరకొన దొరలకు దొరలు దొసఁగు
లనుచు హైదరుజా దూలంగనాడె దొరయు."

రంగా—తూలనాడఁడో ? బుస్సీ యింతులో నిరపరాధి. దీనికంతకుఁ గారణమా హైద దరు. వీఁడు రాకున్నను బుస్సీ యీకొనకున్న నిట్టి కథకవసరమే లేదు గదా. తరువాత.

బుచ్చె—హైదరేమి విరుగుడులఁ గల్పించి వాఁడుచ్చెనోగాని బుస్సీ వానికెదురాడ లేకపోయె.

రంగా—ఇదంతయు నీనివలనఁ బుట్టినదేగదా. వాఁడు సౌఖ్యములఁబొందలనీఁడు.

గీ. రాజు దుర్బోధనలచేతఁ జాఁడుపారి
యెవరుచెప్పిన వినకుండె నెట్టిమూర్ఖు?
తొల్లివినలేదె తురకలు దుష్టవర్త
నులను సామెత నల్కూట యిలవకీల!

బుచ్చె—అటుతరువాత మర్తైనాహ్వయుఁడును గొంతవడి ముచ్చటించెను గాని వినఁ డాయె. ఇంతెందుకు? యుద్ధంబు కర్తవ్యంబు.

రంగా—పాపము నీవు వృథాప్రయాసము గల్పించితివే. ఈతురక సంధి పొసఁగనియ్యఁ డని తెలిసియుండియు వెట్టిపాలైతివి. ఎట్లైనను సంధియగుదు భూజనులకు సౌఖ్య ము గదా.

గీ. మేముమేమును బోరాడ మేదినిగల
ప్రజలకత్యంత మసుఖంబు ప్రాప్తమౌ న
టంచుమదినెంచి సంధిపాటించినాను
గాని వినఁడయ్యెను మొఱకు కఱకు తురక.

బుచ్చె—ఇంతియ నావర్తమానము రాజేంద్రా!

రంగా—వెంగళ్రాయఁడా! ఏమి యీతురుష్కాగ్రణి దురాగతము? ఆబుస్సీ యెట్టి బుద్ధిహీనుఁడో.

గీ. గొప్పవారనుటే గాని గొప్పదొరలు
మంత్రులాడించు కీలుబొమ్మలు నిజంబు
నిజపరిజ్ఞాన శూన్యులై నెగడుకతన
వారిమహిమంబు భువి నేతి బీరకాయ.

వెంగ—అన్నయ్యగారూ! అది నిజము. ఇంతేల? యుద్ధంబునకుఁ గాలు దువ్వుచు సంధిమాటలన్నఁ జెవిఁబెట్టక పరిపంథిరాజు దుర్బోధనా క్రోధావేశ పరవశత్వంబు న మిన్నుమన్నెఱుంగక యూపరాసు రాయనైనం జీరికింగొనక పైపై రానెంచుచున్నాఁడు. మనము భయపడుదుమని యెంచెఁగాఁబోలు.

రంగా—బుస్సీ బుద్ధిమంతుఁడనియు స్వతంత్రశక్తియుక్తుండనియు నామది నెంతయుసంతసించితిని గాని హైదర్జంగాభిధేయ పాపిష్ఠ గ్రహావేశ శరీరుండౌట యెఱుంగను. అట్టిది గాననే గురూపమానుండగు గోరుందొరను నిరాకరించి వాని మాటలఁ బెడచెవింబెట్టె.

వెంగ—క. ఎవరేవిధమునఁ జెప్పిన
నవునంచును దలను ద్రిప్పు నధిపతిగలుగన్
భువిజనుల కెట్లు గల్గును
బ్రవిమల న్యాయంబు దీనిఁ బాటింపఁడొకో.

అయిన నిట్టినీతి యిక్కాలంబున నేదొరలయందుఁ గలదు. ఇప్పటి యధికారు లందఱట్టివారే.

రంగా—గీ. న్యాయయుద్ధంబుచేకూర నదియులెస్స
వ్యాజహీనంబు కలహంబు ప్రాప్తమాట
యహితరాజందుఁ జేరి యప్రియములాడు
టయునుగూడంగ నెటువారి డాయనగును ?

వెంగ—అగ్రజా! అయిన నేమి? అన్యాయయుద్ధంబున రాజునకుఁ బరశురాముఁడగ్నిహోత్రుఁడు శివుఁడు తోడ్పడనిమ్ము మనము యుద్ధముఁ జేయకుందుమే ?

రంగా—మాననేల? అట్టియపఖ్యాతి వారినే చెందుఁగాక. కీర్తికామ్యంబులనొందశ్శౌర్యధనంబును దాచుకొందుమే? గాని రాజన్నివిధంబుల సంపన్నుఁడై యున్నవాఁడు.

వెంగ—శా. అన్నా! యుద్ధమటన్న సందియము లేదావంతయు న్వారి సం
పన్నాంధత్వము మత్ప్రతాపరవిరుగ్వ్యాప్తిం బటాపంచలై
బన్నంబొందదె? ఘోరవీరరణభూభాగంబునం జైత్రరా
ట్సాన్నిధ్యంబునకంపనే రిపుల? మత్సామర్థ్యమేపారఁగన్.

రంగా—అట్టిసందేహ మెంతయును లేదు.

వెంగ—కానిమ్ము దైవ మెట్లూహించెనో యట్లు జరుగకమానదు కానజరుగుదానికై పాటించుట మనపని. అనుమానించుట వెఱ్ఱి.

రంగా—అవును బాగుగఁజెప్పితివి. మనము దివాణమువారి కడకంపిన వకీళ్ళిద్దఱును వచ్చియున్నారా మంత్రివరా ?

మంత్రి—వచ్చినారు రాజా !

దమ్మన్న—మహాప్రభూ ! వచ్చియున్నాము. తమసందేశమెను ఖానుతో వాక్రుచ్చినాము.

రంగా—వాఁడేమనె ?

దమ్మ—వాఁడెంతయు రోషభీషణ నేత్రాగ్నికీలల నేరినైనను దహించురీతిఁగన్నట్టె.

రంగా—వాఁడట్లుంటకుఁగారణమేమి ?

దమ్మ—గీ. వారిసైనికులిటకురా వైరమూని
యందుఁగొందఱ యమియించిరఁట యితరులఁ
గాయములు గాయములుపడఁ గాందిశీక
తనువెనంబాఱఁగా మీరుతరిమితిరఁట.

రంగా—తమ్ముఁడా ! మంత్రులారా ! సఖులారా ! చూచితిరా ? ఈదుష్కృతము ను మన మెఱుఁగముగదా. ఇది మన విరోధి రాజు పన్నినపన్నాగముగాఁ దోఁచుచున్నది. ఆహా ! ఎంతకార్పణ్యము వహించియున్నాఁడు. మనభూమిలో జరిగినది గాన మనమే చేసినామని తలంచుటకు వీలుగనున్నది కదా.

వెంగ—వాఁడెన్నిటినైనం జేయును. మనమొనర్చితిమని వారితోఁజెప్పును. మనమేమిచేయఁగలము ?

రంగా—వాఁడేమనె ?

దమ్మ—క. అర్థాపేక్షను హైదరు
స్వర్థక్ప్రోల్విడి మనలఁ జనుమనియెనుగా
వ్యర్థాలాపములేటికి
సార్థకవాహులమె ? పోవఁ జయ్యన ననుజా !

రంగా—మనల బెదరించుటకు నిట్లాడుట వారికి నైజమే.

వెంగ—మనమట్లెంతయుం దలఁపఁగూడదు.
శా. అన్నా ! యెంతటివెఱ్ఱివాఁడవు. గడీనన్యాయమే వీడిపో
మ్మన్నాఁడాతఁడు ఖానుఁడిట్లు మనలన్ మర్యాదలేకింతయున్
భిన్నంబౌగతి నెంచఁగూడదు సుమీ భీమాహవక్రీడకే
సన్నాహంబుదలంచె హైదరెద నిస్సందేహమేపాఱఁగాన్.

రంగా—కోరిన ధనమిత్తుమంటిమి. మనవలన నపరాధమేమి ? పిల్లల మేకలతోనున్న మనలను లేచిపొమ్మనుట మాటలా ? అట్టిపని వారేల చేయుమందురు ?

వెంగ—క. ఉత్తమధార్మికులగు మీ
రిత్తెఱంగున నాచరింప నీకొనరు. కృపా
చిత్తుండగు హైదరిత్తఱి
నెత్తెఱంగునఁ బాటిఁజేయు నీధర్మంబుల్.

వెంకయ్య—వెంగళాద్రిపుగారు సెలవిచ్చినది నిజము. మనము వేఱుగాఁ దలఁపఁగూడదు ఆఖానుండెన్ని మాటలఁ జెప్పిన యుద్ధమను మాటయేగాని సంధిమాట నొక్కనాఁటైన నుడువలేదు.

వెంగ—సోదరా! మీరింకను బెడతోఁవనేయున్నారు.

మత్తకోకిల. వైరిభూపతి దుష్టవాక్తతి బాడబాగ్నిజనింప లోఁ
బారసీకపు సైన్యకంధియపారమై మనభూమి దు
ర్వారమాగతి ముంపవచ్చెడి రావువంశ్య భుజాబలో
ద్ధారుణీధరరాజినడ్డము దార్పనక్కఱలేదొకో.

రంగా—మనమిప్పుడేమిచేయవలసియున్నది?

వెంగ—గీ. భానుమింగఁగవచ్చు స్వర్భానుపగిది
హైదరుగ్రుఁడై సంగ్రామ మోదమెనఁగ
నున్నవాఁడింకఁ దగుప్రయత్నోత్కరంబు
మెఱయ సిద్ధముగానుంట మేలు మనకు.

రంగా—ఎందుకైనను మంచిదే. తమ్ముఁడా! అలాగేచేయుదము.

వెంకయ్య—గీ. సమరమింకమీఁదఁ దప్పని సరియెగాన
రేకపల్లివనాళిలోఁ జేపకడను
వనజవదనల నభిమానధనల నెల్ల
దాచ మేలగునని యెంచెదను విభుండ.

వెంగ—గీ. అడవిపాలుసేయుటది యెంతయును క్రూర
కర్మమెంచ వారుకడను లేని
దుఃఖమాత్మలోన దురటిల్లు మఱికొంత
యట్లుసేతకొప్ప నాత్మలోన.

రంగా—అరి రాజును వెంటఁగొని పరాసులఖేఁడు మనపైఁగ్రుమ్మరునెడ మనము పాఱిపోయి దాగియుండుట మంచిపనియే? మేటిమగంటిమిగల పోటరులనేకులు మనకుండ నిట్టి భయశంకల?

శ్రీరంగారాయ కదన సమవాకారము

గీ. సమరమునఁబోరి యాసూర్యచంద్రముగ న
ఖండవిజయముఁ బొందుట ఖ్యాతిగాని
గర్వరంబగు ప్రాణముల్ గాచికొనఁగఁ
గాన దాగుట తగవేది ఖ్యాతియగునె ?

వెంగ — అన్నయ్యగారూ ! బాపురే ! బాగుగఁజెప్పితిరి.

మ. స్ర. వెంగళ్రాయోగ్రదోర్భృత్పృథులవిశిఖదర్వీకరంబాజిహైదర్
జంగాఖీలాయుధీయోచ్చయహృదయనభస్స్వాంతముల్లగ్గిగాఁగన్
క్రమింగన్ రంగప్రభుండున్ త్రిభువనములనిర్నిద్రకుంభత్ప్రతాపా
భంగశ్రీమించఁడే? నాబలము నెఱుఁగవే? చూపనున్నాఁడఁగాదే ?

పాపయ్య — నేనుండమీకెట్టిసంశయముగలుగఁగూడదు. ఏలనన

గీ. వైరిదుర్వారగాంభీర్యవారివాహ
పంక్తిఁజెల్లాకుచెదరుగాఁబాఱఁదోలు
తాండ్రపాపయ్యకల్పాంతధార్ష్ట్యజంఝు
యబ్ధులనుదాటిమాయమౌనట్లుగాఁగ.

చె. వెం. — గీ. మున్నురాజాముకోటనుముట్టడింప
బాదుషాయంతవానినిబాఱఁదోలి
జయముచేకొంటిహాయిదరుజంగనంగ
ఖీతిరేనాకుఁ? గరము సంప్రీతి గాని.

దమ్మన్న — గీ. గోత్రనాయక ! దమ్మనగోత్రభిదుఁడు
గోత్రమరుదందదామెరగోత్రమఖిల
యశముబొందఁగ నిజశితాస్యశనిధార
శత్రుగోత్రాచలంబులశాత్రవమునఁ
జెండిచెండాడునుద్దండభండనమున.

రంగా — మేటిజోదులారా ! మీపరాక్రమముల వర్ణింపనలవిగాదు.

వెంగ — మీకు మేమందఱముకావలెనా? మీబలంబుమీరెఱుంగరు. అనిమొనకుమీరొక్క
రేగిన రిపుసైన్యములు పంచబంగాళమైపారిపోవే?

రంగ — ఇట్టిదుర్గ మిట్టిసైన్య మిట్టి వీరులుఁ గలుగఁగనాకుభయమేల?

మత్తకోకిల. ప్రాణముండిన నేలెదక్ భువిరాజ్యమెల్లనుభోరునన్
ప్రాణమేగిన నేలెదక్ దివిరాజ్యమెల్లనుభోరునన్
జాణనైనకుటుంబినాచుచుశాశ్వతంబగుకీర్తిచే
రాణువన్ననుజంక నేలదురంబుచేయఁగఁబోవుచున్.

వెంగ—సోదరాగ్రణీ! నిజము. చావునకు రెండుచావులుగలవా? జయాపజయంబులు దైవాధీనంబులు వారికెంతబలముండిన నేమి?

రంగ—తమ్ముఁడా! సంధియొనగూడు నేమోయని యాలోచించుచుంటినిగాని సంగ్రామంబునమకూడ వెనుకకడుగిడెదమా?

వెంగ—మీరుచెప్పినదే పౌరుషము.

రంగ—బంధువులారా! మిత్రులారా! మాతోపాటుయుద్ధముచేయ నిష్టమున్నరండు. లేకున్నమానుఁడు. ఏదోయొకవిధముగఁగృతనిశ్చయులరగుఁడు.

వెంగ—రాజా! మీరేసంగ్రామంబున కరుగనొకరింటివద్ద హాయిననుభవించువారలుగలరా?

వెంక—అందఱముమీవెంట నరుగుదెంచువారమే రాజేంద్రా.

రంగ—మంత్రివరా! అట్లయిన సంగ్రామసన్నద్ధులమైయుండవలయునుగదా! విజయరామరాజునకెదురొడ్డగు రాజాంకోటను ముందు సంరక్షింపవలసియున్నది. ఏమి మీయభిప్రాయము?

మంత్రి—నిజము రాజాగ్రణీ! రాజాముకోట బహుబలశాలి యురుబలంబుతో నుండవలసినస్థలము.

రంగ—ఎవ్వరినటకుఁబంపినబాగగు?

మంత్రి—మనతాండ్రపాపయ్యకంటె సమర్థులెవ్వరు స్వామీ!

రంగ—అవును. పాపయ్యా! మీరు వెంటనే చతురంగబలసమన్వితులై చని రాజాఁకోటను సంరక్షించుచుండుఁడు. ఆకోటపోయిన మనసర్వమునుబోయినదేసుమా.

పాపయ్య—మహాప్రసాదము స్వామీ! పాపయ్యనారసింహమచ్చటఁ గావలియుండఁబెరజంతువువచ్చి ప్రాణముతోఁ బోవనేర్చునే? ఆకోటవూచీనాయది కాని యిక్కడ బహు జాగ్రతతో నుండుఁడు. మఱియు.

గీ. మిమ్ము విడిచిపోవ మేకొనకున్నది
నాదుడెందమహహ! నరవరాజ్ఞఁ

దెప్పి నడచుటయు నుదగవు గాదియ్యెడ
నేమి సేయువాఁడ నీశ్వరాజ్ఞ.

రంగా — పాపయ్యా! మాయందుఁగల ప్రేమాతిశయము కొలందిని మమ్ము విడనాడుటకు నీ మనసొల్లమినే నెఱుంగుదు. ఆపనిమైన నాదేగదా!

పాప — అయినను మిమ్ము వీడిపోవుటకు నాడెందంబు గడుఁగుందుచున్నది, నామనంబునం గల విచారలహరి వెల్లువమై పాఱుచున్నది. నేనేఁగఁజాల.

(అని కంటఁదడి పెట్టుకొనుచున్నాఁడు)

సీ. ఇప్పుడేమమ్ము నెడబాపనెంచి లెకట
దైవమా! యెంతపాపిష్ఠి జీవినైతి
బ్రాణములతోన రాజును బాయవలసెఁ
జేతనగు దానిఁజేయలేనైతినింక.

రంగా — ఏమియీ వెఱ్ఱి పాపయ్యా! ఎందుకిట్టి సంతాపము. ఇప్పుడు నీకుఁగల్గు భయమేమి?

శా. రంగారాయ నిశాతఖడ్గ మరివీరారణ్యము నైండ సు
త్తుంగాభీలరిపు ప్రతాపజలముగ్దుర్వారకల్పానిలా
భంగప్రౌఢిని మత్కరాసి మెఱయన్ బాపయ్య! నీకిప్పుడే
భంగిన్ జేకురునయ్య యాపదలు? సద్భావంబుతో నుండుమా.

పాప — చిత్తము మీగంభీరవాక్కులచేఁగొంత ధైర్యము గల్గుచున్నది. ఏమైననసరే. పోయి వచ్చెదను. (అని సేనతోఁగదలిపోవుచున్నాఁడు)

రంగా — మంత్రివర్యా! భువనభోంతరాళంబులు భోరుకొల్పుమునలి మానులొసంగిన మన నిశానీ నౌబత్తును బజాయింపుమని నియమింపుము. మఱియు మనగడీలంగము చుట్టును దగు సైన్యములఘారాయుంచి గస్తుతిరుగఁబంపుము. బురుజులపై మనశతఘ్నికానం తతిని గుదురుపఱుపుము. బిరుదువస్త్రాదులఁ గొందఱిని రాజామ్ముదారిలోఁ గొందఱిని కోటగుమ్మమువద్ద గొందఱిని బురుజుల సన్నిధిని గొందఱిని బురీద్వారంబున నుండఁబంపుము.

మంత్రి — అట్లనేయొనర్చెదను రాజేంద్రా! (అని పోయియట్లొనరించి వచ్చుచున్నాఁడు)

రంగా — శూరాగ్రేసరులగు దమ్మన్నప్రభృతి మిత్రవరులారా! మీరందఱును భుజాపులను సారించుకొని జన్యంబునకో హాటింపుఁడు.

దమ్మ—సిద్ధముగనున్నాము స్వామీ.

రంగా—సచివాగ్రణీ! తక్కిన సేనలకు యుద్ధంబు దెలిపి సిద్ధముగనుండఁబంపుము. పరశుపట్టిసముసలకుంతతోమరభిండివాల ముద్గరంబులకుఁ గరకువెట్టింపుము. బాణములఁ జికిలీచేయింపుము.

మంత్రి—మహాప్రసాదము భూవరా.

రంగా—శా. కల్పాంతోద్భవమేఘగర్జితమహాగాఢారవాఖీలమై
కల్పవ్యాకులరోదసీకుహరమై క్ష్మాభృద్భబాధిర్యసం
కల్పానల్పసమర్థమై భయదమై ఘంటారవాక్రాంతమై
పోల్పొందఁగ వినవచ్చెడిన్నచివ! యాభూరిస్వనంబేమొకో.

మంత్రి—ఆలకించుచున్నాఁడు (అందఱునద్భుతపడుచున్నారు)

(చారులుప్రవేశించుచున్నారు)

చారు—రాజేంద్రా పరాక్. రావువంశ క్షీర పారావార రాకా సుధాకరా! పరాక్. వార్ధిగంభీరా పరాక్. గోపాలకృష్ణ రంగారాయక్ష్మావల్లభా పరాక్.

రంగా—ఏమిరా వార్తలు?

చారు—పారసీక సైన్యమపారమై వచ్చుచుండఁగా నేమనియడుగుచున్నారా?

రంగా—వచ్చినదా? ఎచ్చటనున్నారురా?

చారు—వచ్చినది స్వామీ ఇచ్చటికి క్రోశద్వయదూరమునున్న కాసారతీరంబున విడిసినారు.

రంగా—మంత్రిపుంగవా! మనము విన్న ధ్వనియిదేసుమా. ఏదోయనుకొంటిమి.

మంత్రి—వేఱేలగు? వారుయుద్ధము చేయగట్టితలంపునవచ్చినారు రాజా!

రంగా—చారులారా! వారిసేనను జూచితిరా?

చారు—మాఱువేషంబునఁబోయి చూచివచ్చినాము రాజేంద్రా.

రంగా—అద్దిరా! చారులారా! ఎంతపాటిది?

చారు—దేవా విజయరామరాజు సేన పదునొకండు వేలజోదులు.

రంగా—మంత్రివరా! చూచితే! మన సేనకు మూఁడు రెట్లదే యున్నది.

మంత్రి—రాజేంద్రా! వీరందఱు సేవకులుగాని సైనికులుగారు సారములేనిది గంపెడేల?

రంగా—చారులారా! బుస్సీసైన్యమెంత.

చారు—రాజాగ్రణీ! ఇన్నూటయేబంద్రుగుఱ్ఱపురౌతులు నాలుగుఫిరంగులు, ఏడువందఱయేబదిమ్మంది లా, రాసు మొదలగు తెల్లవారును. బుస్సీసైన్యము మహాప్రభూ!

రంగా—అట్లా! రిపుసైన్యార్ణవంబుదీర్ణంబై వెల్లువెట్టెడిని. మంత్రి పుంగవా! మనసై
న్యమెంత?

మంత్రి—రాజేంద్రా! మనబలము నాలుగువేలు మాత్రమే.

రంగా—ఈకొద్దిబలముచే రిపుల నోర్వఁగలమే?

మంత్రి—అదెంతపని? మనలో నొక్క శూరునికి వారందఱుఁ జాలుదురా?

రంగా—గీ. భారమంతయునిల్పి దైవంబునందె
గెల్చినను గెల్వకున్నను నిల్చియుండి
యాలమందున శత్రుల నోలమాన
గొనకపోరుటయే లెస్స కొంకులేక.

చారులారా! ఇంకను విశేషములేమి?

చారు—రాజేంద్రా! అచ్చట సేన విడియఁగానే మన నౌబత్ఖానా హైదర్జంగు కర్ణ
పుటభేదనంబుగావించినది.

రంగా—ఆపైని

చారు—ఆమీఁద హైదరుగ్రుఁడై విలయకాల రుద్రుని పగిది దండతాడిత మృత్యువుకర
ణి జగజ్జాలంబులొక్కుమ్మడిఁ గబళింపగమకించు కాళరాత్రివలె లేచి రోషభీషణా
నల కణంబులు నేత్రంబులఁ బొటపొటరాల రోషంబు గ్రక్కుచుఁ బండ్లు పటపట
కొరుకుచు నొకరుతో నిట్లనె

రంగా—ఏమనెనో చెప్పుము.

చారు—గీ. " రణితభీషణ రోదోంతరాళకంబు
ప్రళయదిక్ప్రాబ్ధి నిర్ఘోషవారకంబు
భీమవీరారి హృద్గ్రంధి భేదకంబు
భీమనాదంబు వినవచ్చెఁ బెలుచనెచట? " అని.

రంగా—నౌకరేమనె?

చారు—మహాప్రభూ! నౌకరా.

గీ. " అయ్యా! సాహేబువర్య! మీరాలకించు
నాఘనాఘన భీమగర్జారవంబు
రణముసాగింప బొబ్బిలి రంగరాయ
ఘనుఁడు మ్రోగించు నౌబత్తునినద" మనియె.

రంగా—ఆపైని ఖానుండెట్లనె.

చారు—రాజేంద్రా! సేవకునితో నిట్లనె. "సాహేబు సుబా యిచ్చటికనతిదూరంబున దండు దిగియున్నాఁడు. నీవిట్లెంతయును భయంబులేక నౌబత్తును బజాయించుచున్నావు. ఈపని మాని వెంటనే కోటవిడిచి లేచిపోయెదవా? లేదా? లేని యెడల తేపుదయమున యుద్ధప్రారంభమగునని చెప్పు" మని పంపియున్నాఁడు.

రంగా—మంచిది. చారులారా! మీరు పోయిరండు. (చారులు నిష్క్రమించుచున్నారు)

(హసనల్లీఖానుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

హస—రాజేంద్రా! సలామ్. మాయేలికగు హైదరంపఁగా వచ్చిన హసనల్లీ యనువాఁడ.

రంగా—మిగులసంతసంబయ్యె. ఖానుఁడా! యిట్లుకూర్చుండుము. (అని కుర్చీయిచ్చుచున్నాఁడు)

హస—భూమివరా! క్షేమంబే?

రంగా—మీదయచే నింతవఱకు సేమమే.

హస—రాజా! మీవంటి యౌదార్యసద్గుణగరిష్ఠుండు గలఁడె? మీప్రఖ్యాతి నేమువినుచుంటిమిగదా. అట్లనియెదరేల?

రంగా—మంచిది. ఖానువర్యా. నీరాకకుఁ గతంబేమి?

హస—భూకాంతా! మీరు మ్రోగింపఁజేయు నౌబత్తు మానివేయుమని బొబ్బిలివిడిచి లేచిపొమ్మని మీతో మా ఖామందు చెప్పుమనె. ఇదియ సందేశము.

రంగా—గీ. పాదుసాగారు మున్ను మాపౌరుషమ్ము
మెచ్చియిచ్చెను నౌబత్తుమేలవింప
దొంగతనముగ మ్రోగించుదుమె యిటాఁడఁ
దగునె నాగుమటంచీరు ధర్మమెఱియ?

ఇంతేగాక. బలవంతముగ నితరులందరిమి యీసాలంబుఁ బట్టికొనియుంటిమా? మా తాతముత్తాతలు మొదలీస్థలంబున బంధుమిత్రకళత్రంబులతోఁ గాపురములఁ జేయుచుంటిమిగాని నిన్న నేఁడువచ్చినారమా? వెళ్ళిపొమ్మను టేటి న్యాయము?

హస—గీ. నిజమరి వినుఁగాని యిటుల నిజమరి యిపు
డెటుల విననేర్చు హైదరు చటులదురుస

దేశమును బొందిన యీనుండె దేశికునకు
దేశరూపంబు వోనాడి దేశమెల్ల.

రాజు—ఖానువర్యా! వానిమాటలు విని యిట్లనుట తగునా?

హస—మాసైన్యములో ముప్పదిమందిని జంపితివని మిగుల రోషావేశపరవశుండై యు న్నాఁడు. అదేమి?

రంగా—నిజము దైవమెఱుంగు. నీవెట్లనుకొన్నను సరే. ఆసంగతి నేనెఱుంగను.

హస—రాజా! అట్లే కావచ్చును. సముద్రమేఖలాపరీత భూమికధిపతియయ్యును దుర కబిష్టుఁడయ్యును నీవైరిరాజు కొండెములు విని నిప్పుద్రొక్కిన క్రోఁతివలె మండిప డుచున్నాఁడు. నేనేమిచెప్పినను వినఁడు.

రంగా—పంద్రెండుమలక్షల శుభ్రములు లంచము గొని కాకిని గొట్టి గ్రద్దకు వేయుట మంచిదియే?

హస—రాజా! ఆతురక యట్లుచేసెదనని కత్తిముట్టి సమయంబోనర్చెనఁట. ఎట్లు మానును?

రంగా—గీ. మమ్ము యుద్ధమందు మార్కొని జయమొంది
పురముచేకొనంగఁబోలుఁగాని
తరమె పోరకుండఁ బురమును జేకొన
హరునికైన గోత్రహరునికైన?

హస—అదిన్యాయమే రాజేంద్రా! వలదని మేమెంతజెప్పినను వినఁడు

రంగా—పోనిమ్ము. వినకున్న నేమి? నలువదివేల సేన వారిది. నాలుగువేలు నాది. చూతువుగాని బలాబలంబులు పౌరుషాపౌరుషంబులు.

హస—రాజా! నామాట వినుము. ఎట్లైనను వారు దివాణమువారు. మీరుజమీందా రులు. అధికారము వారిది. అహంకారము మీది. ఈపట్ల నామనవి వినఁదగు.

రంగా—అట్లంటివేని.

క. ఆరాజును నన్నిప్పుడు
పోరామి యొనర్పనిమ్ము పోడిమి మిగులన్
మారాజ్యము మాకొసఁగుము
మీరట్లానరింప మాకు మేలౌదవుఁగదా.

హస—అది నిజమే. అట్లీకొను నాథుఁడేఁడీ?

రంగా—అట్లుగాదేని !

గీ. జనులకెల్ల నీతి సత్యమాడుటగాని
తురకదొరలనీతి దుడ్డెగాన
కొనుము వలయునంత కూర్పుము నాకిల
విజయరామరాజు వీడు ఖాన !

హస—ఇంతెందుకు. వాఁడట్టి నీతుల వినువాఁడుగాఁడు. నీవు వినినను వినకున్నను నేనుజెప్పవలసినదానింజెప్పెద. తురకననుకొంటివేమో జాతిందురకనుగాని మనస్సున నట్లుగాదు. పలువర్ణంబుల తెలిఁగెనెఱుంగుదు. దయాసత్యశౌచంబుల హిందువులంబోలినవారు లేరు. అందులో బ్రాహ్మణు లగ్రగణ్యులు.

రంగా—చెప్పుము ఖాఁ వర్యా వినెదఁగాక.

హస—దండకము :—శ్రీరస్తు శ్రీరావు వంశాగ్రణీ ! రంగరాయక్షమావల్లభా ! సావధానుండవై విందువంచెంతయున్నమ్మిదఁ గైకదుర్బోధచేఁ దండ్రిపంపంగ శ్రీరామచంద్రుండరణ్యస్థలింబెక్కుకాలంబు కష్టంబులన్బొందఁడే ? ధార్తరాష్ట్రిం డుగల్పింప నిక్కట్టులన్ బెక్కులంబొందఁడే ధర్మసూనుండు ఘోరాటవిం దమ్ములంగూడి ? యయ్యో ! నలుండుగ్ర కాంతారసీమన్ బ్రియంబాసి దుర్బాధలంజెందఁడే ? గాధిసూనుండువెట్టన్ హరిశ్చంద్రభూపాలకుండొందఁడే చిట్టలన్ ? భూమిలోనెంతవారైన దుష్కాలమానన్నమా వేళఁ గష్టంబులం బొందఁగాలేదె ? తర్వాత సౌఖ్యంబులంజెందరే మంచిరోజుల్సమీపింప ? నారీతినే రాజచంద్రుండ ! యీదుష్టుఁడో ముస్లమాన్ ఖానుతోఁ బోరఁగా రాదు. ధర్మంబుశూన్యంబు నీవెన్నఁగానున్న యేమంచుభావించితో ముస్లమాన్ జనంభూతులన్ ? బ్రాహ్మణద్వేషమే ధర్మమన్యాంగనాసక్తియే యాత్మసంశుద్ధి యన్యాయమే నిష్ఠ దుర్వర్తనంబే తపం బెంచఁగా క్షోభమే నిత్య కర్మంబు సద్ధార్మికవ్రాతమున్గ్రస్తిపాల్జేయుటే సద్వ్రతం బిష్టదైవస్తుతుల్ దుష్టభాషల్ గనన్ మ్లేచ్ఛగోత్రోద్భవశ్రేణికిన్ వారిలో ఖ్యాతిఁగన్నట్టి దుర్మార్గుఁడీమంత్రి యీదుష్టుతోఁబోరుటల్మాను టేయుక్తమా నిత్తఱిన్ బొబ్బిలిన్వీడి యెందేనిఁ గాలంబు సంప్రాప్తమాదాఁక నుంటే కడున్ శ్రేయ మామీఁద మీయిష్టమానట్లు రాజ్యంబుసర్వంబు మీదౌను నిక్కంబు నామాటపాటింపుమీపట్ల రాజన్యచంద్రా ! యశస్సాంద్ర ! రంగాధిపేంద్రా ! జయమ్.

రంగా—ఆహా! ఎట్టి సలహా జెప్పితివి? అరాతిభూపతి స్వాహైదురంబున కరుదెంచు చుండ నన్నడపులఁ బ్రాణంబులు దాచుకొనుమనుచున్నావా? ఇంతకంటె రావు వారికి దుష్కీర్తి కలదా?

హస—అట్లైన మీయిష్టమట్లు మొనరింపుఁడు.

రంగా—క. ఇంతిమ్మని చెప్పిన ధన
మంతయును నీఁగలను విడువ మావాసపువీ
డంతయుని పురముజేరు ట
దెంతయు మేల్మారు బిరుదు నీఁగుటకంటెన్.

పోనిమ్ము క్రీస్తుశకమునందు బదునేడువందల యేఁబదియేడవ సంవత్సరమున జనవరి నెల నిరువదిమూఁడవదియగు నీదివసంబ నాయాయుష్కాలంబునకుఁదుది రోజని యనుకొనియెద. అర్థమంతైననిత్తు నక్కఱలేకున్నఁ బ్రాణముల విడుచువారమే కాని యిట్టిపౌరుష హీనంబులగు పనులొనర్చువారముగామని చెప్పుము ఇంత కంటె నేననవలసినదిలేదు.

హస—అట్లయిన రేపుదయముననే యుద్ధము ప్రారంభమగునని హైదరు మీతోఁజెప్పమనె. తయారుగనుండుము రాజా!

రంగా—మంచిది హసనల్లీఖానుఁడా! మేమీరోజుననే నౌబత్తును మ్రోగింపఁజేయించు చుంటిమిగదా!

హస—రాజేంద్రా నేనుబోయివచ్చెదను.

రంగా—మంచిది పోయిరమ్ము.

(హసనల్లీ నిష్క్రమించుచున్నాఁడు).

మంత్రివరా! వింటివిగదా? రేపుదయమున నేయుద్ధమారంభమగునని హసనల్లీచెప్పి పోయె మనము దయారుగనుండవలెను సమస్తమును సిద్ధముగనుండెనా?

మంత్రి—సర్వసిద్ధముగ నున్నది రాజా!

రంగా—అట్లయిన నేనుముందుగ సంగరంబునకేగెద మీరందఱును వేఁకువలేచిపోయి బురుజుల సంరక్షించుచుండుఁడు.

మంత్రి—ఆయేర్పాటంతయును జేసెదను స్వామీ!

రంగా—ఇప్పుడేబొబ్బిలిరాజ్యమున వెంగళ్రాయనికిఁ బట్టముగట్టి యుద్ధంబునకుఁ బో యెదను సచివా! సమస్తమంగళ ద్రవ్యంబులఁదెప్పింపుము!

మంత్రి—జాగ్రత చేసెదను రాజేంద్రా! (అని సమస్తమును దెప్పించుచున్నాఁడు)

రంగా—వెంగళ్రాయని సింహాసనంబునందునిచి.

గీ. ధరణి నేలెద వాచంద్రతారకముగ
రిపులనోరిచి తమ్ముఁడా! విపులకీర్తి
నందుఁగావుత రావువంశాంబురాశి
నీదురాజత్వమహిమచే నిక్కువముగ.

(అని యాశీర్వదించి యక్షతలఁ జల్లుచున్నాఁడు).

వెంగ—(కన్నులనీరునిండ) అన్నగారూ! మీరిట్లేలచేసితిరి?

గీ. అన్న నీవిట్లు చేయుట యిదియమంగ
ళముగఁదోఁచెడి నాకిట్టిసమయమునకు
నీదుపట్టిసేవను దెంతు నేనుగాని
రాజటంచును నన్నీడరాదుసుమ్ము.

రంగా—తమ్ముఁడా! రాజుసంగరంబున కరుగుతఱి సింహాసనంబున నేరిసైన నునిచి పోవలె. అట్టిదరాజ్యనీతి గనుక నిట్లుఁజేసినాఁడఁ గానిసంగ్రామ రంగంబున భంగంబునకు మదిఁగలంగి కాదుసుమీ.

వెంగ—అట్లయిన సరే. (అని కన్నీరు దుడుచుకొనుచున్నాఁడు)

రంగా—సేవకా! చినరంగారావు నిటుల నెత్తుకొని రమ్ము.

సేవకు—చిత్తము స్వామీ. (అని పోయి తీసికొనివచ్చుచున్నాఁడు)

రంగా— (పిల్లవాని నెత్తుకొని) తమ్ముఁడా వెంగళ్రాయఁడా! ఈపిల్లవానిని నీయధీనము సేయుచున్నవాఁడ. వీనిని నీయన్నగా భావింపుము.

వెంగ—దుఃఖమాపుకొనలేక దుఃఖించుచు.

గీ. అన్నగారని యాపిన్నయన్న నెంచ
నేల యన్నయ్య! నీకేమి యెగ్గుగలుగు
యుద్ధమందున? నట్లైన నుర్వియేల?
రాజ్యమేలయ్య? నాకిట్టి ప్రాణమేల?

రంగా—తమ్ముఁడా! సంగరంబున జయాపజయంబులు దైవాధీనంబులు గదా. ఎటువచ్చి యెటుబోవునో! గనుక యిట్లుచేసితి. విరుద్ధమేమి? అని

(వెంగళ్రాయనిపై మంగళాక్షతలఁ జల్లుచున్నాఁడు.)

మంత్రివరా! నే నిదే యుద్ధమునకుఁ బోవుచున్నాఁడ.

(రంగారావుపై దేవతలు పుష్పవృష్టి గురియుచున్నారు)

ఆకాశవాణి— (శబాస్. భూమియందు రంగారావే వీరుఁడు. జగద్విశ్రాంత కీర్తిఁ బడయును గాఁత)

రంగా— బ్రాహ్మణుల కనేక దానంబులఁ జేయుచున్నాఁడు

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

శ్రీరంగారాయకదన సమవాకారము.

తృతీయాంకము.

విష్కంభము.

(నాగోజీరావు లక్ష్మన్న ప్రవేశించుచున్నారు,)

నాగో—లక్ష్మన్నగారూ! వింటిరా. రాత్రిసమాచారము? హసనల్లీఖానుఁడు రంగారావు సన్నిధానంబున కేగి తనమాటలయందు నమ్మకముపుట్టించి తనపంపుఁజేయింప నెంచి యసంగతంబగు నాత్మీయ కులదూషణంబు నరాతి కులభూషణంబును గావించి నిజముట్టిపడునట్లునటించి పోలీవ్వడియేగుమని యనేకవిధంబులవాక్రువ్వ నారాజు కోట వదలనని సౌబత్తు మాననని యన్యాయంబుగఁ బైనెత్తివచ్చినఁ బ్రాణముల్నైనఁ గోల్పోవ నిశ్చయించుకొన్నారమని వర్తమానమంపఁగ హైదరుగ్రుడ్డై విలయకాలదహనునిభంగి మండిపడుచు వారినీక్షణమునఁ బోలుబైల్వెళ్ళఁగొట్టెదనని గగ్గోలు చేయుచుండఁగా నెంతధైర్యశాలియోగాని మన హసనల్లీయెదుర్కొని హైదరుతో "ఇట్లునీతిలేక మాట్లాడుట న్యాయంబుగాదు. అడిగినంతపైకంబీయమని యనిరా? రావువారు దివాణముపై నయముదప్పి ప్రవర్తించిరా? రాజు దుర్బోధనచే మీరిట్టిదుర్ణయమునకొడిగట్టికొనుట న్యాయంబుగాదు. రావువారభిమానధనులు. శౌర్యాన్వితులు. ఆపైని నిరపరాధులు. వారిపై నిష్కారణము దండెత్తుటలధికార మదోన్మత్తతావిశేషములు. గాని వేఱుగావు. తప్పులేనివారిపైఁదప్పు సంఘటించి సమరంబు చేయనెంచితిరి. వారెందఱిని మట్టుపెట్టెదరో యోచింపుఁడు. తాతలనాటినుండి గ్రామము వదలక కనిపెట్టుకొని శిశుబాలవృద్ధులతోఁ గాపురమున్న వారి కొంపలకగ్గిముట్టింప నెంచితిరిగదా! ఆపైని ఖుదా మిమ్మెట్లు చేయనున్నాఁడో? ఎదిరి చావును దమచావు నెఱుంగక పోరు రావువారల నెదుర్కొను వెట్టులుగలరా? ఆబుస్సీ యెట్లీకొనె. ఇప్పుడైన ధర్మంబుదప్పక నడచుట మంచిది. అడిగినంతధనము నిత్తుమనుచుండ వారిని జంపనుంకించుట మిక్కిలి పాపకృత్యము. ఆపాపము మనలఁ గట్టికుడుపక పోదు. న్యాయము చెప్పితిని. మీరేమి చేసినను సరే" యని యనేక విధంబుల నధికారియని యింతయుసందేహింపక మిగుల ధైర్యముతో వాక్రువ్వ వాఁడలిగి ఖానునిమాటలు లక్ష్యముచేయక వానిం జేయునదేమియు లేక

బుస్సీతో రహస్యమున ముచ్చటించి బొబ్బిలిరాజుపైఁ గొండెములు నూరిపోసి యెట్టకేలకు యుద్ధమునకు సెలవిచ్చునట్లు చేసె. బుస్సీయు నుదయముననే సమరంబునకుఁగడంగుఁడని యాజ్ఞనొసఁగె. ఇదియనమాచారము. మనమును యుద్ధసన్నద్ధులమై పోవలెను. సద. సమస్తము దైవాధీనముగాని మనవలన నయ్యెడు నదేమియులేదు. కానిమెట్లుజరుగునో చూతము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

రంగము :—యుద్ధరంగము.

(ఉదయముననే యిరువాగుసేనలు నెదురుగ దార్కొనఁగా)

హైద—లాసూ! మీసైన్యముతోఁ బోయి బురుజుల స్వాధీనము చేసికొనుము. వీర భటులారా! మీధైర్యంబులఁజూపుటకిదే సమయము.

భటు—ఖాన్‌వర్యా! మాకు రంగారావన నెంతటివాఁడు? ఇదేపోవుచున్నాము.

రంగా—వెంగళ్రాయఁడా! మీరందఱెచ్చటనున్నారు?

వెంగ—మహాప్రభూ! మేము తక్కిన మూఁడు బురుజులమీఁద నున్నారము కొంత మంది కోటక్రింద సమరంబునకుఁ దాఁగియున్నారు.

రంగా—మంచిది జాగ్రతగ నుండుఁడు.

(రణభేరి మ్రోగుచున్నది. యుద్ధమారంభించుట. ఘంటానాదముప్రవర్తించుచున్నది)

(రంగారావు లాడమాఖానుల యుద్ధము)

లాడూ—ఓరీ! మాతో నేలబోరెదవురా? ప్రాణములపై యాశలేదా? నీవా మమ్ములను గెల్చువాఁడవు?

రంగా—శా. ఓరీ మూఢుఁడ! క్రూరచిత్త! విను జన్యోర్వీస్థలిన్ బోరి నీ
దారాపుత్రులు శోకమందు మడియందర్పించుచున్నావు రం
గారాయోగ్ర నిశాతమార్గణ భుజంగంబేచ్చి యుగ్రాకృతిన్
గోరల్గోరుచునున్న దిప్పుడిటగో గ్రోలున్ భవత్ప్రాణముల్.

లాడు—పట్టిదంభములనేల ప్రేలెదవురా? చూతువుగాని నాశక్తి.

(అని తుపాకీ కాల్చుచున్నాఁడు)

రంగా—తప్పించుకొని వానిపైబాణవృష్టిఁ గురియించుచున్నాఁడు.

(లాడమా మృతి. పారసీక సేనాకలకలము)

సైని—(హాయిదరు పట్టికిఁబోయి) మహాప్రభూ! మన లాడమాఖానుండు రంగరాయని

నిశితబాణపరంపరల కోర్వఁజాలక కాలధర్మంబునొందె. తత్సైనికనికాయంబును గాందిశీకులై పాఱిరి. ఏమిసెలవు ?

హైదర—గీ. ఊడెఁగాలాడు! రంగరాయోగ్రనిహతి
లాసూ! నీవేగి తక్షణంబ రిపులనోర్చి విజయంబుఁ జేకూర్పుము.
నీవుగలుగఁగ నాకిల నిర్భయంబు
మున్ను జరిగినయుద్ధములలో నీవలననేకదా మాకుజయంబు చేకూరె.
రంగరావెంత నీకుసంగ్రామ సీమ
జయముగైకొనిరమ్ము నీజవముమెఱయ.

లాసూ—అదెంతపని ? స్వామీ! చూడుము నాబలము. (అనిపోపుట)

(రంగరాయ లాసూఖానుల యుద్ధము.)

లాసూ—గీ. లాడుఁజంపితి నంచు నీవాడఁబోరు
షంబె? నన్నెల్గు మింక నీశక్తితెలియు.

రంగా—గంతుగొనియెదు నాప్రచండ కాండములను
నిల్చిపోరుము నాతోడ నిముష మిచట.

లాసూ—ఓరిరాజన్యాధమా! ఏమీ డంబములురా! ఏదీ! నిలువఁబడితి. చూపుము నీశక్తి ?

రంగా—ఓరీ పారసీకాధమా! నీకుఁ గాలావసానంబగుటనే నాతోయుద్ధంబు సంభవమైనది. ఇదెకాచుకొనుము (అని బాణమును వదలుచున్నాఁడు)

లాసూ—సైనికులారా! బురుజెక్కుఁడు. ఎక్కుఁడు. ఇదేసమయము. పైనుంచి యీ రాజాధముఁ డపరిమిత కాండములనేయుచున్నాఁడు. ఎక్కినంగాని వీనిమట్టుపెట్టఁ జాలము.

సైనికు—ఎక్కుచున్నాము. ఎక్కుచున్నాము. (అని మొగఁబ్రాకుచున్నారు)

(రంగారావు బాణములచేఁ గొందఱు నేలఁ గూలుచున్నారు)

లాసూ! ఎక్కడనున్నావు ? నీవెక్కవేమి ?

లాసూ—ఇదే నేనును వచ్చుచున్నాఁడ. (అని సైనికుని భుజములపైఁ గాళ్లువేచి యెక్కుచు రంగారావు బాణహతిచే నేలఁగూలుచున్నాఁడు.)

సైని—(హాహాకారంబులు సెలంగ హాయిదరుంజేరి)
సాహేబా! సైన్యమంతయు నంతంబునొందె. లాసు గతాసుండయ్యె. ఇంకేమి

సేయుదుమయ్యా ?

హుయి—ఓహో మురురల్లీఖాన్! సిద్దిబిలాల్! జానుఖాన్! హసనల్లీ ఖాన్! ఏలచూచెదరు? బాదురాలాసులను మట్టుపెట్టి రంగారావుక్కడ మిగిలియున్నాఁడఁట తక్షణము మీరేగి యాశూరుని బరిమార్చిరండు.

ముకు—తమసెలవుకొఱకు నిరీక్షించుచుంటిమిగాని యిదెంతపని ?

(అని రంగారావునెదుర్కొనుచున్నాఁడు)

రంగా—గీ. ఓరి! సెయ్యర లాఁడు ఖానాళిఁగూడఁ
బోవనున్నాఁడవే? భళి! నీవస్నేహి
తుండవన్నఁగో నిస్తారదుర మదీయ
యాజివంజవ బాణౌఘ మనుచు నటకు.

ఇదేమదీయాశుగము ప్రవర్తిల్లెడిని. (అని వదలుచున్నాఁడు)

ముకు—బాదురాలాసూలనుకొంటివేమో కాదుసుమా. నేను ముకురల్లీఖానును జాగ్రత్త.

(అనియొక తుపాకీని గాల్చుచున్నాఁడు)

రంగా—(తప్పించుకొని మూఁడుబాణముల నేయుచున్నాఁడు)

ముకు—బిలాల్! రా. జానూ! ఎక్కడవేమి? హసనల్లీ! చూచెదవేల?

జానూ—ఎక్కుచున్నాము. గాని.

క. నైనుండి దేహమెఱియఁగఁ
గోణంబుననిల్చి రాజు కోపోద్దీప్తిన్
బాణానలంబు గురియఁగఁ
బ్రాణంబులఁ జిక్కఁబట్టి ప్రాకఁగ నెట్లౌ?

కాన! ఏమైనసో ఎక్కివచ్చుచున్నాము.

రంగ—ఉగ్రుండై (తనలో) ఆహా! వీరు బురుజులపై కెక్కుచున్నారు.

శా. ఓరీ! మిమ్ములనెక్కనిత్తునె? గడీ నో హెూ! యముంజేరి మీ
వీరాలాపములుగ్గడించి వరము ల్వే పొందిరం డిమ్ములన్

(అనుచు నిస్త్రింశోత్త్రయమూకొని వారివెడందయురంబులపై గురికొనియేయనేల గూలుచు)

బిలాల్—ఓరంగావనిభర్త! చంపితివె మమ్ముగ్రాశుగౌఘంబుచే
దారాపుత్రులకేమిదిక్కఁక ఖుదా! ఖాతేర్యి నల్లానబీ.

(అని ప్రాణములు వదలుచున్నాఁడు. ఈకేకలువిని సైనికులొక్కుమ్మడిఁ దెగువఁ దెచ్చుకొని పైకెగఁ బ్రాకుచున్నారు)

బుస్సీ—యోధవీరులారా! ఘటికాద్వితయంబు కాలంబు సమరంబు చాలింపుఁడు.

(అందఱు నాయుధములు నేలవైచి శ్రమలఁ దీర్చుకొనుచున్నారు)

రంగా—(తొందరతో) ఆహా! నలుమొగంబులం దురకలు దండోపదండంబులుగ నెగఁబ్రాకి పైకెక్కుచున్నారు. అదె కొంతసైన్యమిదివఱకె యెక్కివచ్చె. ఓహో వెంకయ్యగారూ! వెంగళ్రాయఁడా! దమ్మన్నగారూ! ఎక్కడనున్నారు? వేగ యిటురండు.

వెంక—చిత్తమేమిసెలవు? అందఱమిక్కడనే యున్నాము.

రంగ—వీరు లగ్గలకెగఁబ్రాకిరి. వీరినాఁచుట శక్యముగాఁ గన్పించుటలేదు. అందఱు నెక్కిరా కోటఁదీసికొన్నవారే. కోటపోయెనా వైరిరాజు దుర్వృత్తివల్లనైననేమి మఱేకారణమువల్లనైననేమి స్త్రీల నమానుషపఱతురు. గనుక

గీ. ప్రాణములకంటె నెక్కుడు పౌరుషంబు
 గాన శుద్ధాంతకాంతల మానుషమ్ము
 నిల్వఁగాసాధనంబీరు నేర్పుమీఱఁ
 జెప్పఁడిప్పుడలేకున్నఁ జేటుపుట్టు.

వెంగ—అన్నా! మునుమున్న వారియభిప్రాయంబెఱింగి తదనుకూలముగఁ బ్రవర్తిల్లుట మనకావశ్యకమైయుండ నిప్పుడాలోచనకేమున్నది.

గీ. సంభవించెనుమనలకు సంఘమరణ
 కాలమిప్పుడు శంకింప నేలయన్న!

రంగ—సత్యమదితమ్ముఁడా! యింక సంశయింప
 నేల కృతనిశ్చయుఁడనైతి నిఁక నేను.

చెలికాని వెంకయ్యా! కోటబురుజులపై వేనవేలు యవనులు పారసీకులెక్కి నాదిక్కున కదెవచ్చుచున్నా రటు జూడుము. మనము యుద్ధము తిరిగి ప్రారంభము సేయునంతలో వీరందఱును బైకివచ్చెదరు గాన నీవుతత్క్షణంబేగి శుద్ధాంతకాంతల సబంధు మిత్త్రంబుగ శిశుబాలవృద్ధులతోఁ గరవాల నికృత్త కంఠల నొనర్చి వేగ రమ్ము. ఆలోచించినం బ్రయోజనము లేదు. త్వరగాఁబొమ్ము. ఆలోచింపకుము.

వెంక—కత్తిదీసికొని పరుగెత్తుచున్న సమయంబున సైన్యభూమి కంపమొందుచున్నది. తారలు డుల్లి నేలవ్రాలుచున్నవి. (తనలో) ఆహా! దైవమా! ఎట్టిపాపిష్ఠ జన్మ మెత్తితిని? ఎట్టిపాపకృత్యము నావంతు జేసితివి? పురాకృతంబున నెట్టి దుష్కృతం బొనర్చితినోగదా! కేవలము కటికివానిపనికంటె నెక్కుడు పాపకార్య మొనర్పవలసి వచ్చినదే? ఇట్టిపనికి ముజ్జగంబులఁ దగినవారు లేక నన్నారసితివా?

శా. ఆహా! దైవమ? యెట్లుసంపుదును నేనంతఃపురస్త్రీతతిన్
బాహాసిన్ హరిణాంక బింబముఖులన్ బద్మాక్షులన్ బాపము
త్సాహంబెంతయు మీఱనుండు నజపోత వ్రాతముంబోలె స
ద్గేహంబందున నుండువారి కెటులన్ గీడెంతు నే నక్కటా!

గీ. ఆడువారిని జంపుట కూడదంచుఁ
దెలిసి యపకృత్యమున్ జేయవలసె నాకు.
నిట్టిపాపిష్ఠ కార్యంబు నెఱపు కొఱకె
జన్మమెత్తితిఁగాఁబోలు జగతియందు.

ఇందుకై సిద్ధముగానున్న యీబాహువును ఖండించుకొనిన బాగుగనుండును.

(అని తెగవేసికొనఁ బోవుచున్నాఁడు).

కంచుకి—(చేయి బట్టుకొని) వలదు. వలదు. ధైర్యమూనుము. (అనియాపుచున్నాఁడు)

వెంక—ఛీ! భార్యయనక బిడ్డలనక రాణియనక వృద్ధులనక యందఱిని జంపుట కెట్లు చేయివచ్చును? హా! దైవమా!

ఉ. ఎంతటినాఁడ వైననగు దీవిదె దైవమ! నీదుచేతలున్
వింతలు ముజ్జగంబున దివిన్ భువి నీతలక్రిందు సేయు సా
మంతము మెచ్చవచ్చును సుమా యపరాధము లేని వెల్మస్త్రీ
కాంతులఁ జెట్టుకాయవడి ద్రుంచెదునట్టులఁ జేయ నెంచితే?

అనుచుఁ బరుగెత్తి దూరమున మల్లమాంబదేవిం జూచి

ఉ. మల్లమదేవి! సర్వజనమాన్య చరిత్రి! సుశీల! సాధ్వి! సం
సల్లలితాంగి! దీనజన పాలక కల్పకవల్లి! లోకులన్
జల్లని చూపుచూచు విలసత్కృప గల్గినతల్లి! నీక య
య్యల్ల! పొసంగుటిట్టి దురవస్థ? యిదెక్కడి కర్మమక్కటా!

(అని గోలుగోలునసేడ్చుచు వెంకయ్య మల్లమాంబదేవి చెంతకరుగుచున్నాఁడు)

రంగము :—రాణివాసము.

(మల్లమ్మాదేవి కూర్చుండియుండఁగా వెంకయ్యయేడ్చుచుఁబ్రవేశించుచున్నాఁడు)

*మల్లమ్మ—వెంకయ్యా! నీవువచ్చినపని నాకుఁదెలిసినది. చెడువార్తలు చెవినిబడకుం డఁగనే నీకత్తి నాచేతికొక్కసారి యిమ్ము. (అని లాగిపుచ్చుకొని చెంతనున్నదాదిం జూచి) దాయీ! నీవీపిల్లవానిం గొంపోయి సామర్లకోటలోఁ బినతల్లివద్ద దిగ విడిచి రమ్ము. (పిల్లవానింజూచి)

హా ముద్దులకుఱ్ఱా! చిన్ననాటినుండి యింతవఱకు నాచనుబాలఁ బెరిగితివి. ఇంక నీకుఁ బాలియ్యనోచనైతినా తండ్రీ? నీజనకుండు రణరంగంబునంగల్గిన యధైర్యముచేత శుద్ధాంతకాంతావ్రజంబు నాబాలగోపాలమ్మను జంపుమని యిదే పంపియున్నాఁడు. అమానుషముకంటె నిదేమంచిది. కాని

శా. కట్టా! ముద్దులపట్టి! చెట్ట చెడుగుల్గానంగలేకున్నని
స్నేట్టీ పట్టునడించిపోయెదను? నీకేదిక్కు? ఇంకెవ్వరి
క్కట్టుల్ ద్రోయుదు? రేమిసేయుదు? నిదేకర్మంబా నీపాలికిన్
బుట్టెన్ దైవముకంటికింతబరువైపోతే కుమారోత్తమా?

ఇంకను యువరాజ్య పట్టాభిషేకముఁ బొందెదవు. బొబ్బిలినేలెదవనుకొంటింగాని దాదికినొప్పగించి ప్రాణముల దక్కింతునని యనుకొనలేదు. హాపుత్రా! నాభాగ్యరాశీ!

ఉ. తెక్కలురావు. ఆకలినెఱింగెడివాఁడవుగావు. మిక్కిలిన్
బొక్కెదు తల్లియొక్కక్షణముల్లనిపింపనిపట్ల. బిడ్డ! యిం
కొక్కెడఁబాలుద్రావ, వెటులుండెద, వెవ్వరుపెంచువారు, ని
న్నక్కట దిక్కుమాలిన దురాగతుఁజేసెనె? దైవమిత్తఱిన్.

హా ముద్దులకుమారా! తల్లిలేక యెంతయేడ్చెదవో. పాలులేక యెంతపొగిలెదవో. హా కుమారా! ఈశ్వరుఁడు నీయెడల నెంతదారుణము వహించెనురా! కన్నబిడ్డా! చిన్నిపుత్రా! చినరంగరాయా!

ఉ. చిన్నికుమార! వెల్మకులశేఖర! యోచినరంగరాయ! మా
యన్న! యనుంగుఁగుఱ్ఱ! లసదాసన నిర్జితచంద్రబింబ! వి

* The Ghosha of Mallamma Devi should strictly be observed by placing a screen in front of her so that her person alone may not be seen by the audience.

ప్రసన్నత ధైర్యధుర్య! సముదారగుణోదయ! తండ్రి! యేలరా!
చిన్నతనంబునందె పలుచిక్కుల పాలయిపోతి వయ్యయో.

నావంటి నిర్భాగ్యురాలికి నిన్నుఁజూచి యానందించు భాగ్యమెక్కడిది? దిక్కుమాలిన పక్షినైతినే? (అని పలుమాఱు మూర్ధాఘ్రాణ మొనర్చుచు)

ఉ. మామక శత్రుసంతతి యమానుషము న్గని చావబుద్ధియౌ
నీమొగము న్గనుంగొనిన నిక్కము చావఁగబుద్ధిపుట్టె దిం
కేమి యొనర్చువాఁడ విధి యెట్లులఁజేయఁగనున్నవాఁడొ? నిన్
భూమిని నొంటిగావిడిచి పోవుచునుంటినిపుత్ర! నిర్దయన్.

కుమారా! చినరంగరాయా! తండ్రిశౌర్యము నిలువఁబెట్టుము. తొల్లి శ్రీరామచంద్రుండడవికిఁ జనుచున్న తఱిఁ గౌసల్యామహాదేవి తనతనయునకిచ్చిన దీవనలే నీకగుఁగాత. తొల్లి తల్లిచెరఁబాపనమృతంబునకై మాహేంద్రపట్టణంబునకుఁ జనునప్పుడు వైనతేయునకు వినతామహాదేవి యొసంగిన వరములే నీకును మేలొనగూర్చుఁగాక. సవతితల్లిచేఁ జెక్కుక్కట్టులంబడి ధ్రువుండడవికిఁ జనుతఱిఁ దల్లి యాబాలున కిచ్చిన యాశీర్వచనములే నిన్నేమముఁగాక. సూర్యచంద్రాది గ్రహంబులు భూగగనంబులు త్రికాల సంధ్యలు త్రిమూర్తులు ని న్నాచంద్రార్కము రక్షింతురుగాక. ఇంకొకసారి ముద్దిమ్ము

హా తనయా! హాకోటిసూర్యప్రకాశా! హాసుకుమారా! హాబొబ్బిలిశౌర్యాకారా! హాపసిబిడ్డా!

ఉ. కాలెముపోవుచుఁగావశమె? కన్నులనిండఁగఁగన్నబిడ్డ! నీ
మేలునుగాంచి సొంపుమునమించెడిప్రాప్తము లేదు నా కికన్
బాలుఁడ! చాలవృద్ధిగని పౌరుషకీర్తులఁజెంది లోకమున్
బాలనఁజేయు మనయినఁ బ్రస్తుతిపేళ్ళఁగఁబెట్టకాలమున్.

హా! కుమారా! (అని గోలుగోలున నేడ్చుచు ధైర్యము తెచ్చుకొని) దాయీ యిప్పుడు వీనిని క్షేమముగఁగొనిపోయి యొప్పగించిరమ్ము. వెంకయ్యా! నీకాలస్యమగుచున్నదా? (నోము పంచుకొని యేడ్చుచున్న వెంకయ్యంజూచి) బొబ్బిలిబెబ్బులి యింతవఱకు క్షేమంబుగ నున్నాఁడా?

వెంక—ఏడ్చుచు క్షేమముగనున్నాఁడు తల్లీ!

మల్లమ్మ—అక్కటయిన బహుధన్యురాలను. అతివలకు భూతలంబున భర్తృవియోగంబు కంటె హీనస్థితియింకొకటి యున్నదే సంభవించుమరణంబుకంటె భాగ్యమును లేదు. పురాకృత

జన్మసుకృత పరిపాకంబునంగాని పుణ్యస్త్రీమరణంబుసంభవింపదు. చిరకాలము కలియుగదేవేంద్రుఁడైన రంగారాయోర్వీపతికి భార్యనైయుండి వీరబొబ్బిలికిరాణినై మల్లమ్మాదేవియనిఖ్యాతినొంది తుదకు శత్రురాజుల యవమానపంబునకులోనుగాక చెడుమాట చెవినిబడకుండ నాభర్త చిరాయుష్యకాముఁడైయుండ నేనుముందుగా స్వర్గపథంబువట్టి పోవుటకంటె సుకృతంబేమిగలదు ? వెంకయ్యా ! నీకాలస్యమగుచున్నదా ? సూర్యచంద్రాదిగ్రహంబులారా ! అష్టదిక్పాలులారా ! జాయాసహిత త్రిమూర్తులారా ! బొబ్బిలిపురీవాసా ! యీశా ! ఈదివసంబున వీరబొబ్బిలి రాణి యగు మల్లమ్మాదేవి విజయరామరాజు తురకలంగూడి యొనర్చునవమానపంబునకు వెఱచి నిశితకరవాలధారచే బ్రాణంబులఁ దొఱంగుచున్నది.

ఉ. ఏను బతివ్రతామణిననేని ధరాసురభక్తిలోనఁ బెం
పూనితినేని సచ్చరిత నొంది చరించితినేని నావిభుం
డేనయశౌర్యశాలియగునేని దురాగతి మెంచినట్టి దు
ర్మానితుఁడైన యావిజయరామునివంశము భ్రంశ మొందుతన్.

అనిపాడుచుకొని భూమిపై నొరుగుచున్నది.

(ఆకాశవాణి) " ఇమ్మహాపతివ్రతాశాపంబున నట్లకాఁగలదు. ఆధాత్రీకళత్రుండు సపుత్రమిత్ర కళత్రంబుగ మల్లమ్మాదేవి శాపవశంబున మూఁడవదినంబున గంతుగొనఁగలవాఁడు. (ఘోరమగు కలకలము) *

వెంక—(తక్కినవారినిజూచి) అయ్యో ! పెనుభూతమువలె నన్నెట్లుచూచుచున్నారు! (వడంకుచు నేడ్చుచున్నవారినిజూచి) హాదైవమా !

ఉ. మాటలురానిపిల్లలను మాటికిలేవఁగలేని పెద్దలన్
నీటులుమీటుబోటులను నిక్కపుఁబోటరిబోలెఁజంపనే
నేటికిఁబుట్టినాఁడనొకొ యీశ్వర ! యక్కటికంబులేక యె
ప్పాటున మేకలన్ గటికివాఁడుదలల్దునుమాడుకైవడిన్.

మత్తకోకిల. తప్పుసేయ రెదుర్ప రెవ్వరి దౌష్ట్యమింతయుఁజూప రొ
క్కప్పుడేనియుఁ బ్రిల్లదంబులనాడఁబోవరు వీరి నే

---

* The screen to be removed covering the corpse of the Queen with a cloth.

నిప్పుడెట్టులఁజంపఁబోవుదు నీశ్వరా! యిదియంతయుఁన్
మున్పుఁదెచ్చె సహానుపుంపడి పోదమంచను బుద్ధియే.

భార్యయుఁ బిడ్డలును వగఁగూరి నిశ్చేతనులై యుండ

గీ. ప్రాణనాయక! నాముద్దు బాలులార!
నేటితోఁ దీరె మీబుణం బేటికింక

హా! సఖీమణీ! హితసహ్యులారా! చిరకాలమునుండి మీతోడఁగలసి మెలసి మెలం గిన ప్రేమానుబంధము నిదె నిర్దయుఁడను ఖడ్గధారఁ గరినహృదయుఁడనై తెగవ్రేయుచు న్నాఁడ. నాకంటెఁ గ్రూరతముఁడుండునా? హాతరుణీమణీ! పుత్రులారా!

ఇట్టిగతిమీకువచ్చునంచెప్పుడేని
స్వప్నమునందైనఁ దెలియఁగఁజాలనైతి.

(అని యందఱిని దెగవ్రేయుచున్నాఁడు) తరువాత మూర్ఛిల్లి కొంతవడికిఁదెలిసి హా! మల్లమ్మాదేవీ! ప్రతివ్రతాశిరోమణీ! నీవేయంతశయ్యాపాలుగాఁగ మేమందఱ మెందుకు? అంత వీరబొబ్బిలికి రాణివై యుండి ప్రాణములం దావంతమైన నాసఁజే యక కత్తిపాలైతివే! తల్లీ! నీకేమిదురవస్థ తటస్థమైనది? దైవమెంతయు నీయైశ్వర్య ముంజూచి యోర్వలేకపోయెనే? నిన్నటిరోజునఁ గలకలనాడు బొబ్బిలిసాలంబు నీని మేషంబున నిర్మానుష్యంబగు శ్మశానవాటికగా మార్చివేసితివే. నీకెట్టియపకారంబొ నర్చితిమి దైవమా? హాప్రారబ్ధమా! ఎంత సేసితివి? ఛీ! నాబ్రతుకుకాల్పనే! పుత్రమి త్రకళత్రబంధు వర్గంబు, నందఱికంటె నెక్కుడుగ రాణిని నాశంబునొందించి యీ జన్మమును గాపాడుకొననా? (అని తెగవేసికొనఁబోఁగా)

నౌకరు—అయ్యా! వెంకయ్యగారూ! రంగారావుగారు తక్షణమ మిముఁ దీసికొనిరమ్మ నె వేగరండు.

వెంక—అయ్యారె! అచ్చట నేమివింతలు బొంతమయ్యెనో? పోయి రాజునకీవధప్ర కారంబు సెప్పిమఱి చచ్చెదను గాక. (అని రాజువద్దకుఁ బోవుచున్నాఁడు)

రంగా—పనిజరిగినదా?

వెంక—(కన్నుల నీరునిండ) అయినదిరాజా!

రంగ—హా దేవీ! హా! తనయా!

చ. అనికరుడెంచువేళ మిమునందఱఁజూచినదెంతొగాని నేఁ
గనుఁగొననోచనైతిఁగద కన్నులనిండఁగ, నిన్ను! హా! ప్రియా

మణి! మురిపెంపురాణి! సుకుమార! కుమార! యింకేమి సేతు? నే
మనియనువాఁడ? దైవగతి, యక్కట! యెంతటిపాట్లుగల్గెనో!

బుస్సీ—యుద్ధము ప్రారంభము సేయుట కవవాదమొసంగుచున్నాఁడు:

(అని భేరీమ్రోగింపఁ జేయుచున్నాఁడు. అందఱును సంగరంబునకుఁ గడఁగుచు న్నారు.

అల్లీఖాన్—సుగంధి. చాలు, చాలు, బీరమింక శాత్రవప్రతాపముల్
డీలుసేయఁజాలువాఁడ డీకొనుందుమమ్ములన్
గెలిగాదు పోరిలోనఁగీలుకొన్ననైపుణిన్
గాలుద్రువ్వియేయుచుంటిఁ గాచికొందుప్రాణముల్.

(అని యనేకుల సైనికులంగూడి శతఘ్నికాసంతతిం బఱపుచున్నాఁడు)

రంగా—(విచారమును దిగమ్రింగి ధైర్యము తెచ్చుకొని క్రోధావేశుండై రెట్టించినశౌర్యంబు పైఁగ్రాల) ఓదుష్టులారా! చండాలులారా! మీపిరంగులరంగులు నేనె ఱుంగుదు. నన్నేమియుం జేయఁజాలవురా! నా బాణములఁ గాచికొందు. (అని యంపవానఁ గురియించుచున్నాఁడు)

జండ్రాల్—హుస్సేనూ! ప్రళయకాలరుద్రునివలె యవనపాశీకసైన్యముల నొక్క పెల్లునమ్రింగవచ్చు మహాశక్తివలె నీతురష్కఖరాసు వరూథినీమహారణ్యంబును గాల్ప ననేకజిహ్వలతోవచ్చు దావానలంబుకరణి నీరంగరాయండొప్పారెడి. వీనితోమన ము గెల్వఁగలమా? పోరకుంటిమా హయిదరుచేతిలోఁజావవలె. అంతకంటెనిదేమేలు. రంగరాయఁడా! ఏల ప్రాణంబులఁ గోల్పోయెదవు? మాశక్తి యెఱిఁగియుండియు నిట్టివెట్టిపాలేలయ్యెదు. ఇప్పుడైన మా కనిశరణువేడుము. అట్లయిన మేలగు.

రంగా—వట్టిబీరముల నేలపల్కెదవురా! ఇదె నాయాశుగంబు నీశరీరంబుఁద్రెళ్ళ నే యుచున్నది. (అని వదలుచున్నాఁడు)

జండ్రా—(తప్పించుకొని) అల్లీఖానుఁడా! రాజుకోటపైనుండి బాణాసారంబుగురియ మనవరాసులు పరాసులై నేలఁగూలుచున్నారు. మనమెన్నిపిరంగులఁ బఱపినను వాని నింతైన గాసిచేయవుకదా! కానిమ్ము మనమందఱము బురుజులపై కెక్కవలె. (అని యెక్కుచున్నారు)

రంగా—వారియుత్తమాంగంబులపై గురివెట్టి హరులం బఱప జండ్రాల్ నేలఁగూలు చున్నాఁడు.

హుస్సేన్—ఔరా! రాజాధమా! నికారణంబుగావించితివిగదా! ఇంకఁజూడుము నా శక్తి. నిన్నింతవఱకుఁ జులుకనగా భావించుచుంటిని. ఇప్పుడనిన్ను యమసన్నిధానంబున కంపుచున్నాఁడ.

రంగా—ఓరీ. ని న్నుద్వాసనంబు గావించినంగాని నేనేగనురా.

(అని యమ్ములవాన గురియింప)

హుస్సేన్—(క్రిందఁబడుచు)

శా. ఓహో సైనికులార! కూలితిని మీరుద్వేగుత్రైపినితో
బాహాబాహినిబోరిపట్టుఁడితనిన్ బంధించి హింసింపుఁడో
హాహా హాహా హైదర! దుష్టవర్తనుఁడ నీ హోదా మముఁ జంపెరా
ఛీ! హీనప్రభుఁగొల్చువారికరుదే చెట్టల్ ధరిత్రీస్థలిన్ ?

సైనికులు—(ఆమాటలువిని ధైర్యస్థైర్యంబు లినుమడింపఁ దెగువఁదెచ్చుకొని వేనవేలభియాతి వీరవరులు నద్భుతప్రజ్ఞావిశేషంబున నొక్కుమ్మడి బురుజులపైకి నలుప్రక్కలనుండియెక్కి సంకులసమరంబుగావించి "పట్టుఁడు! పట్టుఁడు కొట్టుఁడు" డంచు బీరంబువఱ్ఱుచు రంగారావుంబొదివిరి.

రంగా—ఓహోనాతమ్ముఁడా! వెంగళ్రాయఁడా! ఎచ్చటనున్నావు. వేగరా!

(అని కేకవేయుచున్నాఁడు)

సైనికు—(ఇంతలో రంగారావును వధియించుచున్నాఁడు.)

(సేనాకలకలము. హాహాకారంబులెసంగుచున్నవి)

బుస్సీ—సైనికులారా! ఇరుదెఱఁగులవారు నీరోజు యుద్ధంబు చాలింపుఁడు సాయంత్రమైనది. (అందఱు నాగుచున్నారు.)

వెంగ—(సైనికులవలన రంగరావు తెఱంగెఱింగినవాఁడై పరుగెత్తుచువచ్చి)

శా. అన్నా! పోవుచునుంటివేదివికి? నన్నా! తమ్ముఁడాయంచునీ
వన్నా! సోదరుఁబిల్చుచుంటివె? తగన్ వాక్రుచ్చి పోవంగనా?

(అని యన్నశరీరంబుజేరి సోదరుఁడు దివికేగెననికృతనిశ్చయుండై)

అన్నా! రంగనృపాలశేఖర! ధరిత్రీఖండలా! శౌర్యసం
పన్నా! మమ్ములనీడిపోయితివె! భూపా! రంగరాయాగ్రజా?

శా. అన్నా! మొన్నఁడో వైరులంగెలిచి నీవత్యున్నతిన్ బొబ్బిలిన్
జెన్నారంగనుగన్నులారఁగనఁ నేఁ జేతోముదంబందఁగా

నన్నాఁడఁగా రణరంగమందుఁబడఁగా నన్నాఁడవంచెన్న లే
దన్నా! భారవి! యస్తమించితివె? వప్రాస్త్రాద్రిపైనగ్రజా!

శా. అన్నా! సోదరవత్సలా! పురుషసింహ! ధైర్యమంధాద్రి! యో
పున్నాగా! శతభానుకాంతిభ! ధరణీభూభృజ్జయా! యిస్సిరో
యన్నా! యెంతటిభాగ్యహీనుఁడను నేనన్నన్న! నానోటితో
నన్నాయంచునుబిల్వనోచనయితిన్ హారంగరాయాగ్రజా!

(అన్నశరీరముపైఁ బ్రాలి)

గీ. అస్తమించెను బొబ్బిలి యస్తమించె
నవనిశూరత్వమంతయు నస్తమించె
నపురవెలమకులంబెల్ల నస్తమింప
రావురంగావనీసుందుపృతిభఁ దక్కి.

సోదరా! యీయటమటకాఁడు చేయఁబూనిన విప్రలంభమునకు వెఱచి యీలువు గోల్పోవుకించచేఁదూపిల్లి గోడాడి ప్రాణంబులఁదొఱంగిన నీప్రియామణి మాకు రాణి యగు సాధ్వియందుఁగల మోహంబు విడనాడఁజాలక యన్యాయయుద్ధంబున మెలంగుత లంపుఁజాలించి దివంబున కరిగితివే! మమ్మెమినొనర్చిపోతివి? నీవులేని బొబ్బిలి చంద్రుఁడులేనిరాత్రి. జ్వాలలేనియగ్ని. జలంబులేని కాసారంబును. గదా! నీమృత్యువునిని నలుదెఱంగులఁ బోరుచున్న యోధవరులెల్లరు నిఁక నేరికైపోరవలెనని నిజకరపరికర కరవాలంబుల నసురులఁ దొఱంగుచున్నారు. వీరినిజూడుము. అయ్యో! చూడలేవా?

(అనియేడ్చుచు)

గీ. పవిత్రుఁడెన్నంగఁదాఁగర్మసాక్షియయ్యు
నాజిలోనీవు రంగరాయాగ్రజన్మ!
తెఱుగఁజూడఁగ లేకనో చరమగిరికి
నరుగుచున్నాఁడు కాఁబోలు ఖరకిరణుఁడు.

(అని దుఃఖించుచున్నాఁడు)

వమ్మన్న—(చూచి) వెంగళ్రావుగారూ!

గీ. మీరె ధైర్యంబువదలినమీఁది కార్య
మెట్లు నెఱవేరుఁగష్టముల్ మించుతఱిని
ధైర్యమున్వీడకుండుట చేతగవుసుమి
లవినఁగాలేదె? సాహసే లక్ష్మియనఁగ.

తమవంటి ప్రతాపఖనులే యిట్లు వెత్రచింతపాలౌట యుచితమా ?

వెంగ—(విచారించుచు) దమ్మన్నగారూ ! నిజదారాపుత్రాదులు నమసినను సోదరుం డు సజీవుండైనచో నాకువిచారములేదు. అట్టియనుజన్ముండు తరుగఁగ నెంతకఠిన హృదయుండనోగాని ప్రాణముల విడువఁజాలనైతి.

దమ్మ—అయ్యా ! ఇప్పట్ల ధైర్యమువదలుట పనిగాదు. మేమందఱమింకను బ్రతికి యుండ మీకువిచారమేల ? ఎట్లయిన నాయఖియాతివర్గంబు నొంచుట పౌరుషంబు గాని యీరీతిం ధైర్యంబువోనాడుట కూడునే ?

వెంగ—క. జగదేకవీరుఁడంచును
జగతినిబ్రఖ్యాతిఁగన్న చటులోత్తేజుం
డగు సోదరుఁడే గతియిం
పఁగ నేటికి భూమినాకు ? భాగ్యమదేలా ?
(అనివెండియు దుఃఖించుచున్నాఁడు

ధర్మారా—ఊరడిల్లుమురాజా ! విచారించినఁ బ్రయోజనమేమి ?

వెంగ—(కొంతవడికి ధైర్యముఁదెచ్చుకొని) అవును. దుఃఖించి యన్నునుదేఁగలనా ? అయినదానిగుఱించి చింతించుటేల ? నాశక్తికొలఁదిని బోరెదనుగాక. మీరందఱు ను మీమీధైర్యంబుల నినుమడించికొని యెదిరింపుఁడు. దైవవంచనకు మనమేమి సేయఁ గలము ?

దమ్మ—అదియ పౌరుషము. రంగరావుగారు కాలధర్మమునొందిరిగాన గెలిచితిమని విజయరామరాజును హయిదరును విఱ్ఱవీగుచున్నారు. వారిపొగ రణంచి విఖ్యాతిఁ గాంచుఁడు.

వెంగ—అటులనా నేనున్నానని యనుకొనలేదా ?

మ. అలఁతిఁబోఁవగనిత్తునే రిపుల ? నన్యాయంబుగానగ్రజుఁ
బొలియింపఁబగఁదీర్పనే ? వెఱతునే బోరంగ ? భీతిల్లిబో
బ్బిలికోటఁవిడనాడియేగెదనె ? మద్వీర్యాతిరేకంబు వ
ర్తిలనాజిఁ విమతాళిఁగూల్పనిది యుర్విఁబౌరుషంబేతగఁ ?

దమ్మ—భళి ! నీదేపౌరుషము. ఆపరశురామునిదే పౌరుషము. ఉభయసైన్యములు ను గోటబురుజులపైని యుండుటంబట్టి బాణయుద్ధం బసంగతంబు. తూణీరకోదండ

కాండంబుల నొక్కెడ గుప్తంబుగావింతము. అగ్నియంత్రశస్త్రాధారంబుగ నెదిరింతము. కాకున్న సంకులసమరంబు దప్పదు.

వెంగ—అట్లనే తోఁచుచున్నది. దమ్మన్నగారూ! కుక్కుటంబులు దిక్కులు పిక్కటిలు రవంబున మొరయుచుండుట విన నిశాంతంబగునట్లు తోఁచెడిని.

ధర్మ—రాజువెడలం బుండరీకంబులు తేజోవిరాజమానంబులగుక్రియఁ బుండరీకంబులు కాండనిధులనిండె సజ్జనకార్యంబులకుఁదోడ్పాటువడుట మిత్రకృత్యంబనుకరణిఁ బ్రభాకరుండు పూర్వాశాభాగంబునఁ దేజరిల్లె. మనమింక జన్యంబున కుద్యమించుట కర్తవ్యంబు. (అదె బుస్సీవచ్చుచున్నాఁడు)

బుస్సీ—యోధవీరులారా! యుద్ధంబు ప్రారంభముఁజేయుఁడు.

(రణభేరీమ్రోగుచున్నది. అందఱును యుద్ధమునకుఁ గడంగుచున్నారు)

కుప్పి—ఓరీ! దమ్మనా్న నీచా! హిందువా! ఇదె నాకరవాలంబు నీశిరంబుఁ ద్రెళ్ళనేయుచున్నది. (అని కత్తిఁ ద్రిప్పుచున్నాఁడు)

దమ్మన్న—ఓరీ! బుద్ధిహీనుఁడా!

ఉత్సాహ. బిరుదులెన్నియేనిఁ బల్క వీరమే? రణంబునన్
దిరముగాఁగనిల్వు నాదుతీవ్రభిందిపాలన
త్వరముఁ జూతుగాని యేలపారసీక ప్రేలెదా
నిరయమొందఁజేతు నిన్ను నీచ! చూడు మిత్తఱిన్.

(అని గుదియఁద్రిప్పి వైచుచున్నాఁడు కుప్పి గూలుచున్నాఁడు)

కుప్లాము—ఛీ! నీచేత నేమౌనురా. పలుయుద్ధంబులలో జయంబంది మించిన నాతోనా నీవుపోరెదవు? ఇప్పుడైనను మరలిపొమ్ము.

దమ్మ—హనుమంతునిముందటనా కుప్పిగంతులన్నట్లు కుప్పిగంతులువైచి గంతుగొనె. ఎఱుఁగుదువా? నీపనియంతియ. మూర్ఖ! నీగర్వమణంచెద. (అని ముద్గరంబున వైచుచున్నాఁడు)

కుప్లా—(తప్పించుకొని పరిఘాతంబును గిరగిరం ద్రిప్పి వాని యుత్తమాంగంబుపై వేయఁగా దమ్మన్న కూలుచున్నాఁడు)

వెంకయ్య—నీచా! నీపాగరిట్లున్నదిరా! (అభిగమనంబుగానించి కృపాణంబుచే వాని కంఠంబుఁ దెగనరుకుచున్నాఁడు)

లా—ఓరీ. నీపీఁచంబణంగించెద జూడుము. (అని కరవాలికం ద్రిప్పుచున్నాఁడు)

వెంక—ఓరీ ! పలుగాకీ ! ఇదెవచ్చె. కాచుకొనుము. (ఘనంబును ఘనంబుగఁద్రిప్పి వైచుచున్నాఁడు. లా కూలుచున్నాఁడు)

రాసు—నీబ్రతుకెంతరా ! దుర్మార్గుఁడా ! (అభిషేణనంబుగావించి. కుఠారంబుగైకొని గురికొని యేయుచున్నాఁడు. వెంకయ్య నేలగూలుచున్నాఁడు)

ధర్మా—హా దుర్మార్గుఁడా ! చండాలుఁడా ! నీపొగరడఁగించెద. నిమేషమాత్రమునిల్వుము. (శతఘ్నిం బేల్చుచున్నాఁడు కొందఱుసైనికులును రాసును గతాసులగుచున్నారు.)

హసనల్లీ—ధర్మారాయనితో సంకులసమరంబుఁ గావించుచున్నాఁడు. యిద్దఱును భూమిపై నొరగుచున్నారు. పారసీకపుసేనాకలకలము. (హైదరుప్రవేశించుచున్నాఁడు)

హైదరు—ఆహా ! ఎంతపుట్టినది. నిష్కారణ మనేకులు పారసీకధీరాగ్రేసరు లసురులం బాసిరి. ఇస్సీ !

వెంగళ్రా—ఏఁడీ ! పారసీకాధముఁడు. ఏఁడిరాజు ! నానిశితకరవాలంబున వారిశిరంబుఁదెగవేసి తద్రక్తప్రవాహంబున మజ్జనంబుఁగావించి కీలాలధారల మదగ్రజునకు దానాదిక్రియలఁ గావించుచున్నాఁడ.

చామరము. ఎక్కడన్ మొరంగియుంటివేదినీదుశౌర్యమున్
దక్కలేక జూపుమింకఁ దప్పదోరి పోరుపెం
పెక్కనన్ను గెల్వనీవుబీరమున్నరాజవే
నిక్కచుంటివిప్డునీదునేటుశక్తిఁజూపరా.

హైద—ఏమిది సైనికులారా !

మాలిని. ఎంతటిభీమవిరామమదెచ్చటనేర్పడుఁగర్ణకఠోరము నై
చింతమనంబునఁగ్లెడిభూమిప ! చెప్పుము వెంగళరాయఁడోకో ?
యింతకుఁగారణమీవసుమీ యిదియిట్లగునంచుఁదలంపక నే
నెంతయుబుద్ధివిహీనతఁజేసితినీకొనిపాపపుఁగృత్యమిలన్.

విజయరామరాజా ! మహాశూరులగు వారనేకులుసమసిరి. నీమాటలువిని యిట్టి యుద్ధంబునకుఁ దలపెట్టితి.

క. రా. విరాజితము. కొదుగకనీదగుమాటలనేవిని కొండెముగాఁదలపోయకయున్
బదపడివారుననేకవిధంబులఁబ్రార్థనఁజేయుచు సంధినివే

డఁదలఁపకెంతయుయుద్ధముఁజేయబలంబుబలంబులడంగెనుజే
వదరిగిశూరులుబోయిరికాలునివద్దకరాతిశరాతిహాతిన్.

కనుక యిప్పుడన్న చచ్చెను రోషావేశంబునఁ బ్రిళయకాలరుద్రుని భంగినింగిముట్ట నార్చుచు రాజేఁడి ? రాజేఁడి ? యంచు వచ్చుచున్నాఁడు. నీవేయుద్ధంబునకుఁబొమ్ము జయించితివాసరే. లేకున్న నిందపాలగుదుము.

విజయ—(తనలో) తురక కఠినముగమాట్లాడుచున్నాఁడు. నాకు జన్యంబుసేయక ద ప్పనట్లున్నది. ఇప్పుడు వెనుకదీయుట పౌరుషముగాదు. కాని.

మత్తకోకిల. భానుఁబట్టఁగవచ్చు రాహువుభాతిఁ గానదహించు దా
వానలక్రియఁ గాలమృత్యువువన్నె వెంగళరాయఁడెం
తేని రోషవిభీషణాకృతిఁ దీవ్రమాగతి డాసెడిన్
వీనినోర్వఁగ నెట్లునాకగు వెట్టికార్యమొనర్చితిన్.

(కొంచెమనుమానించుచున్నాఁడు)

హాయి—ఏమిట్లనుమానించుచున్నావు ?

పంచచామరము పౌరుషంబెరాజ నీకుఁ బారిపోపుటెంతయున్
వీరులేర్చి పైకిరాఁగ బీరమేది భీతిచేఁ
బోరిబుచ్చినన్ యశంబె పూరుషాళికాజిలోఁ
బారుకంటె హైన్యమెద్ది పాటిజేయభూస్థలిన్.

విజయ—(తనలో) ఎట్లయినంగానిమ్ము. శత్రుసముదాయంబుతో సముదాయంబొన ర్తుఁగాక (ప్రకాశముగా) ఇదె చూతము ప్రతాపము.

వెంగ—(తనలో) నేనొక్కఁడ మిగిలినాఁడను. మిగిలినవారలయ్యయిచోట్లఁగలహంబొ నరించి వీరులంజంపి తాముసు గతాయువులైరి. అధైర్యమువలనఁ బ్రయోజనమేమి? ఆయోధులతో నాయోధనంబొనర్చి మఱిచచ్చెదఁగాక.

(ప్రకాశముగా) వనమయూరము. హైదర ! నరాధమ ! మహాకలుష ! దుశ్శీ
లా ! దగునె ? నీకిది ఫలంబనుభవింపన్
గాదనెదు మద్రిపునికైతవపుమాటల్
భేదమును నీకు గలిగించకెటుదప్పున్.

హాయి— ఓహో ! విలయకాల దహనుని కైవడి నీవచ్చువాఁడు వెంగళరాయఁడే కాఁ బోలును.

వెంగ—ఓరీ! పారసీకాధమా! క్రూరచిత్తా! నావిరోధిరాజు మాటలువిని యన్యాయంబుగ మాపై యుద్ధమునకుఁ బూనితివికదా! ఇంకెక్కడికేగెదవు. నీబ్రతుకు. వంటింటఁ గుందేల్జొచ్చిన చందమయ్యె మిమ్ములనిద్దఱి నిప్పుడే లోకాంతంబున కనుచున్నాఁడ, అచ్చటికేగి మాయన్నగారిని శరణువేఁడుఁడు. అట్లుగాక మీయాత్మలకు జన్మాంతరంబునందైనను సుఖంబు కలుగనేరదు. (శతఘ్నింగాల్చుచున్నాఁడు)

విజ—అట్టి వృథాప్రలాపంబులనేల పల్కెదవు? చూడుమిదే. (అని స్వధిలింద్రిప్పి వేయుచున్నాఁడు)

వెం—(తప్పించుకొని) ఓరీ! రాజన్యాబ్ధిబడబానలా! తుచ్ఛుఁడా! తురకకు లంచమిచ్చి మాయావరణంబు విధ్వంసనంబుగావింప సంకించి వారిని మాపైకిఁ దెచ్చితివి గదా! నిన్ను యమాలయంబునకనిపి నీదేశము నిదె స్వాధీనము చేసికొనుచున్నాను గోడపెట్టు చెంపపెట్టు నీకగును.

విజయ—బుద్ధిహీనుఁడా! నాతో సరివత్తువురా! ఏమి యీకారు ప్రేలాపన?

వెంగ—అంబురుహావృత్తము. ఓరి! తురష్కులవేడిలివా! మముసోర్వఁజాలక పోరఁగ

నీ వీరుఁడవే! రణశూరుఁడవే! కౌరవిక్ దలందగఁగోకికో
నేరుదలంతురు దుర్మతి? నీచుఁడ! యిట్టిసేతలుచెల్లునే?
ధారుణిలో జయమొందెదవే? యిఁకఁదక్కనేర్తువె యాజిలోన్.

విజయ—ఛీ! ఓటిచేదను నీరుగారునట్లిట్లేల ప్రేలెదవురా!

తరళ. వినర! దుర్మద! నీదుగర్వపువేడబంబడఁగించెదన్
మనఁగనేర్తువె పోరినాతో మానుషాధమ! యాజిలోఁ
గనవె నీయనుజుండు నీగతిఁ గారుకూతలఁగూసిగా
జనెను బెద్దలచాయకిప్పుడు చాలుప్రేలుట దుర్మతీ!

అని ముద్గరంబు సేయ

వెంగ—దానింఖండించి వైచుచున్నాఁడు (తిరిగి భిండివాలపరశుపట్టెస ముసలతోమరఛురికాసి వివిధాయుధ నికాయంబులఁ బ్రయోగించుచు బాహాబాహిం గచాకచిం ఘోరమగు సంకుల సమరంబొనర్చుచున్నారు)

(బుస్సీ ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

బుస్సీ—(ఇరుదెలంగులవారుం బోర నారసి వెంగళ్రాయని శౌర్యంబునకు మెచ్చి నట్లభినయించుచు తనలో భళీ! వెలమకులమునకుఁ జాలినశూరుల మాయందుఁగాని

తురకల యందుఁగాని తక్కిన హిందువులయందుఁగాని నేఁగాన. ఇట్టి వీరులతోనా యుద్ధము. డబ్బు కాసించిన హైదరుమాటవింటి. తుద కేమానో (అని దూరముననిల్చి చూచుచున్నాఁడు)

వెంగ—ఓరీ! పారసీకాధమా! నిలువరా నాయెదుట.

హయి—ఓరీ! నీచా! దివాణద్రోహీ! నీప్రాగరణంచెదఁజూడుదురా (అని తుపాకీని పేల్చుచున్నాఁడు)

(ఘోరయుద్ధము జరుగుచున్నది)

వెంగ—(తనలో) బలంబరిగె. బలంబునుం దరిగె. నేనెట్లుబోరఁగలవాఁడ. జీవచ్ఛవం బుమాడ్కి నున్నవాఁడను కాయంబు గాయంబైయున్నది. సాయంతనంబు గూడ బడె. పాపయ్యరాజామకోటనుంచి వచ్చినట్లు వినుచున్నాఁడ. వానితోఁగలసి రేపు సమరంబునకుఁ గడంగితినా బాగుగనుండును. సూత్మ్రసేనతోఁ బోరుటంజేసి సైనలసట వాడమెడిని వెనుక సహాయమున్నకైన నేరును లేరు. (అని పరిఘంబు ద్రిప్పి హైదరు తలపై విసరి వైవ)

హయి—తత్పరిఘాతనాహతిచే సోలి నేలే మూర్ఛిలుచున్నాఁడు.

(సేనా కలకలము. బొబ్బిలివారిభేరీ మ్రోగుచున్నది. పారసీకుల హాహాకారంబు లెసంగుచున్నవి. విజయరామరాజు బుస్సీ హైదరు శరీరంబుజేరుచున్నారు.)

బుస్సీ—వీరవరులారా! ఈరోజునకు యుద్ధము చాలింపుఁడు.

(అందఱు నాగుచున్నారు)

(హైదరు శరీరంబు వీక్షించి ముక్కుపై వేలుంచుకొని) ఆహా!

మందాక్రాంతవృత్తము. ఔరా! హైదర్బలమెడలి నీవాజిలోఁగూలితే నీ
వీరావేశంబెటకరిగె నీవీరుతోఁబోర నేలా?

(వెంగళ్రాయుంజూచి) ధీరా! వెంగళ్ నృపతిలక! నీధీరతస్మెచ్చవచ్చుం
బోరాటంబందు నినుగొనఁబోలు వారెవ్వరిందుఙ్.

(విజయరామరాజుంజూచి) ఓయీ! ఇంకను బోరెదవా?

విజయ—ఖిన్నుఁడై యూరకుండె.

బుస్సీ—(హైదరు నాడిఁబరీక్షించి) నిష్ఠురహతిచేఁ బ్రాణము కడంటి మూర్ఛిల్లియున్నాఁడు సైనికులారా! మనగుడారంబునకుఁ గొనిపొండు విజనంబగుస్థలంబునకు గొంపోయినంగాని సేదదీరి తెప్పిరిల్లఁడు (సైనికులుహైదరునెత్తుకొనిపోవుచున్నారు)

సేవకా! వెంగళ్రావుగారినిటులఁ బిలువుము.

సేవ—మహాప్రసాదము స్వామీ. (అని పోయితీసికొని వచ్చుచున్నాఁడు)

వెంగ—(ప్రవేశించి) సలామ్ పరాసు కులావతంసా!

బుస్సీ—సలామ్. వెంగళ్రాయఁడా! నీశౌర్యమనివార్యము నేమెచ్చితి. కొత్తపల్లిసీమ నీ కిచ్చితి రాజాముతోపాటు దానినేలుకొనుము,

సేవకా! మన పాగాల్లోనున్న చినరంగారావు నిటుల నెత్తుకొని రమ్ము.

సేవకు—చిత్తము దేవరా! (అని పోయి వెంటఁగొని వచ్చుచున్నాఁడు)

బుస్సీ—వాని నెత్తుకొని ముద్దాడుచు వెంగళ్రాయఁడా! ఈపిల్లవాని నెఱుఁగుదువా? నీయన్నకొడుకగు చినరంగారావు సుమీ! దాది వీని నెత్తుకొని సామర్లకోటకుఁ దీసి కొనిపోవుచుండ నీబాలుని ముఖంబాచంద్రబింబమును హసించుచు నెంతయు ముద్దు లొలుక నాకు వీనియందుఁ బుత్రవాత్సల్యత మీఱి యిసుంతయు హానిజనించకుండు నట్లుగాపాడుచు నాడేరాయందుంచినాఁడ. ఈముద్దులకుఱ్ఱఁడు తండ్రికంటె నెక్కుడు ధైర్యశాలి. త్రయోవర్షవయస్కుండయ్యును గుడారంబునంగల బహువిచిత్ర వివిధగాండారాది వస్తుసంతాన సంకుల భాండారంబున నీ బాలువిడువ. నొక్కశాతాసిఁ జేఁబూని యాచిత్తరువుం బొమ్మల శిరులఁగాఁ దలపోసి నరుకఁజొచ్చె ఈబాలుండపరిమిత శౌర్యశాలియగు. సత్వరము వీనిందీసికొనుము. (అని వెంగళ్రావునకిచ్చుచున్నాఁడు)

వెంగ—(వాని నెత్తుకొని ముఖము నిమురుచు నన్నందలంచుకొని దుఃఖించుచున్నాఁడు.)

బుస్సీ—ఊరడిల్లుము. విచారించిన నేమిప్రయోజనముగలదు?

వెంగ—(బాలుంజూచి)

ఉ. బాలక! చిన్నికుఱ్ఱ! పసివాఁడ! కటా! చినరంగరాయ! నీ
పాలిటికేగుదెంచెనొకొ పాపపుయుద్ధము నిన్నుఁజూడఁగాఁ
దాలిమిఁదూలుచుండెఁ దలిదండ్రులులేని యనాథఁజేయనే
ఫాలను జాలిదైవమొడలించెనొ నీయెడ ముద్దుకుఱ్ఱఁడా!

(అని యనేక విధంబుల వనరుచున్నాఁడు.)

బుస్సీ—రాజా! ఊరడిల్లుము. మీవంటితెలిసినవారిట్లు చింతపాలుకాఁగూడదు. సమస్తము దైవాధీనము గదా!

వెంక—అత్యంత ప్రేమాస్పదుండగు సోదరవియోగంబెట్లు సహించువాఁడ. జననీజనక రహితుండగు నీముద్దులపట్టి మోమునవలోకించి యెట్లీదుఃఖము భరించువాఁడ.

(విజయరామరాజేమో విచారించుచున్నట్లభినయించుచు సమీపస్థలంబున నిటునటు దిరుగుచున్నాఁడు.)

బుస్సీ—ఏమిసేయఁగలము ? నిన్నుఁజూడ నాకును జాలికలుగుచున్నది. ఈరాజుమాటలువిని హైదర్జంగుపారబడి మీకిట్టి యపకారమొనర్చె. వారిసలహావిని నేనును వారితోఁగలసితిని. కుక్కతోఁకఁబట్టి గోదావరి యీదినట్లాయెనాచరిత్రి. నీవిఁకేల దుఃఖించెదవు. అయినదానికై వగచుట గతజలసేతుబంధనము. నీవైన నిఁక సుఖంబుండుము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

రంగము :— బొబ్బిలికోట.

(వెంకళ్రావు గుడారములో గాయములచే బాధపడుచు మాన్పుకొనుచుండఁగా తాండ్రిపాపయ్య ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

పాప—వెంకళ్రావుగారూ ! (దుఃఖముతో) ఎటులనున్నారు ?

వెంక—ఇట్లున్నాను. (అని దేహముంజూపుచున్నాఁడు) (దీనస్వరముతో) ఈకోట కుమాకు నిట్టియవస్థ తటస్థమైనది. (యేడ్చుచు) ఇప్పటికి యుద్ధముమాని మూఁడురోజులైనది. ఇరువాగులవారమును గాయముల మాన్పుకొనుచున్నాము. నాబ్రతుకు కనిశ్చయముగనున్నది. విజయరామరాజు బుస్సీలు సుఖంబుగనేయున్నారు. అన్నకగ్నిసంస్కారాదికంబులనైనఁ జేయశక్తి లేదు. ఇట్లు పడియున్నవాఁడ. ఏమిచెప్పఁగలను ? ఇప్పటి మనలోనేనొక్కఁడ సజీవుండనైయుంటి. ఇఁక నీపిల్లవాని గతియేమౌనో ?

పాప—రంగారావుందలఁచుకొని)

శా. రంగారాయనృపాల ! ధైర్యగుణధుర్యా ! శౌర్యగాంభీర్యసం
 సంగా ! రాజకులీనరత్నమ ! రణోత్సాహా ! ధనుశ్చాతురీ
 గంగానందన ! యన్న ! బొబ్బిలిపురక్ష్మానాథ ! పోరంగటా
 భంగంబొందితె ! శత్రువౌవిజయుచే ! ఁబాటిల్లెగామృత్యువుల్.

రంగరాయా ! ఇంకను శాత్రవజయంబుతోఁ బ్రాజ్యరాజ్యలక్ష్మింగైకొని యఖండవైభవము ననుభవించెదవనుకొంటింగాని యవియన్నియుం గలలోనివార్తలయ్యెంగదా ! హా ! దైవమాయ ! అమ్మా ! మల్లమ్మాదేవీ ! నీవును భర్తగారికిఁ ద్రోవఁజూపితే ! అప్పా. నీకెంతదశగల్గినది. ఎంతపనిజరిగినది.

శా. అమ్మా! మల్లమదేవి! సాధ్వీమణి! మాయప్పా! సుశీలాత్మనీ
కిమ్మాడ్కి-న్గడుదైన్యమబ్బునని నేనింతైన నెంచంగలే
దమ్మా! నీవగుధర్మవర్తనముగాయంలేదెసుంతైన? జీ
వమ్ముల్ సాంఘిక మృత్యువెక్క-రణి సంప్రాప్తించెనీకియ్యెడన్.

(కోట నల్దిక్కు-లం గలయంజూచుచు) ఆహా! స్త్రీబాలవృద్ధ సంకులంబైయుండు నీ కోటకెంతపాటువాటిల్లె అహెూ! దివసపంచకంబు వెనుకc గలకలనాదుచుండెడి బొబ్బిలికోట నేటికి భూతప్రేత పిశాచంబుల కిలకిలధ్వని సంకులంబై పరేతవాటికయయ్యె.

చ. వెలవెలబారె గేహములు వెల్మకొలంబుల జాడలే దిదే
వెలపలలోపలంగనిన భీతిజనించెడిcగోటకాళికా
నిలయమువోలె శాకినులనిండి మనంబునవేదనంబు వ్యా
కులమొనరించుచుండె నిదిగోపలలాక్షమయాస్త్రధారలన్.

హా! రంగారాయక్షితీంద్రా!

గీ. నన్నురాజామకోటకుమున్నెయేల
తాపుగాcబంపినాcడవ క్కా-లమందు
నేనెయుంటినా శత్రులనెగడకుండc
జేయనే రంగరాయ చేనేతవచ్చె.

అనేకవాదనలcజేసి ననేకవిధంబుల నేడ్చినను బెడచెవింబెట్టి పట్టిపంపితివిగదా! ఎంత వెట్రిపనిcజేసితివి. నీయాజ్ఞోల్లంఘనంబునకు వెఱచి పోవకదప్పదయ్యె తిరిగివచ్చునంతకైనను సజీవులై యుంటిరిగారుగదా!

ఉ. పున్నెపులోకముల్ మిగులcబొందcగమీకిదె చేయుచుంటినా
కన్నులనీరునించి కడcకన్ జలతర్పణమివ్విధంబునం
జన్నదివచ్చు నేయిcకనుసాహసముంగనిశత్రురక్తసం
పన్నతమీకుcదృప్తిపఱుపన్గలపోయుచునుంటినియ్యెడన్.

(వెనుకకువచ్చి వెంగళ్రాయునిజూచి) (దుఃఖముతో తనలో) ఈతనితో ముచ్చటించిన నేమగు. తననుదానెఱుంగcడు. గాయంబులచే నస్మృతిదప్పియున్నాcడు. దైవమీతనినైన రక్షించుcగాత. ఈబాలునికిc జిరాయుష్యమగుగాక. విచారించిన నేమిప్రయోజనము. ఇప్పుడైన నేమిబోయె. పారసీకపరాసులతోడ విజయరామరాజుం గతాసునింజేసి బొబ్బిలిపౌరుషంబు నిలువంబెట్టెదను.

శా. చండారాతిహయప్రకాండముల నేఁజక్కాడెదం గుంభినుల్
దండంబుల్దగి ఖండఖండములు గాఁదూటాడెదం బంట్లను
ద్దండప్రక్రియఁజెండి వైచెదను దోర్దండ ప్రతాపంబునన్
గండల్గొండలుగాఁగస్యందనములన్ ఖండింతునొక్కుమ్మడిన్.

కానిమ్ము (తనలో) రామచంద్రుఁడంతటివాఁడు వాలిం బొంచి పొరిగొనలేదా? అర్జునుండు మరుగుపెట్టి గంగాసూనుం దెగనేయలేదా? కుంభజు హరణార్థమై ధర్మరాజు బొంకియుండలేదా? వారికెట్టియపవాదమువచ్చెనో నాకు నదేరాఁ గలదు, గూఢగతినరిగి యిట్టి దురాత్ములఁజంపినంగాని వేఱొండు విధంబున నా కోపానలంబు చల్లారనేరదు. ఇట్లుగాక నీతులువలం జంపు మార్గంబులేదు. ధర్మ మేగానిమ్ము ధర్మమేగానిమ్ము! ధర్మాత్ములు సుగుణనిధులుత్తమోత్తములగు రంగారాయమల్లమ్మ దేవులంజంపించిన యీపాతకియగు రాజుంభూమింబ్రతుకని చ్చితినా ధారుణిక్షత్రియమొనరించినవాఁడనగుదును. (ప్రకాశముగా) సేవకా! నీవేగి విజయరామరాజున్న స్థలముం గలయంగనుంగొని రమ్ము.

సేవ—చిత్తము (అని వాఁడేగి తిరిగివచ్చి) మహాప్రభూ! నాకుఁబో వీలుగాదయ్యె. ఏమిసేయను?

పాపయ్య—పోనిమ్ము. నేనేపోయెదంగాక. (తనలో) నేను మాఱువేషము వైచికొని వారిగుర్తుమాటలు వచించుచుఁ గాదారిప్రొద్దునలేచిపోయి గుడారంబుజేరెదను గాక. (అని యట్లొనరించుచున్నాఁడు)

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

రంగము :—విజయరామరాజుగుడారము.

పాప—(రాజునిద్రించుచుండఁగా గుడారంబుగుడ్డను గరవాలంబునఁ జించివైచి లోపలంబ్రవేశించి) పులి పులి! (అని కేకవేయఁగా)

విజయ—లేచి (తనలో) పులిపులి యని వినవచ్చుచున్నది. ఈపులి తాంద్రపాపయ్యగాని వేఱుగాదు. (కన్నులందుడిచికొనిలేచి పాపయ్యంగని మిగుల లావైనవాఁడు గాన దిగ్గున లేవలేక) (ప్రకాశముగా) ఎవఁడవురా! (అని చెంతనున్నకత్తిం దీసికొనఁ బోవుచుండఁగా)

పాప—గీ. తాంద్రపాపయ్య యనువాఁడఁ దగినయట్లు
నీవు చేసిన దుర్మార్గ నీచకృత్య

మునుపుమాపక పొడిచి మొనను విశద
పడఁగ ఫలమియ్య వచ్చిన వాఁడఁ జుమ్మి.

(అని హాహాకారముగఁ జేయి నఱుకుచున్నాఁడు. పెరహస్తంబున దీసికొనఁబోఁగా దానింగూడ నఱకుచు) ఏమిరా! పాపిష్ఠి! చండాలుఁడా! నీక్రూరకర్మము నిన్నుఁగట్టికుడిపినదిరా. బొబ్బిలినేలెదవా? (అని కాలు నఱుకుచున్నాఁడు) రంగారాయుం జంపితినని సంతసించుచున్నావా? (అని యూరువులనఱుకుచున్నాఁడు. ఇట్లు ముప్పది మూఁడుచోట్ల నఱికి చిత్రవధగావించుచున్నాఁడు)

(సైనికులు ప్రవేశించుచున్నారు) ఘోరమగు కలకలము.

సైనికు—(పాపయ్యం జూచి) ఎవ్వఁడవురా! దుర్మార్గా! దొంగా! (అనియొక్క పెట్లునఁ బట్టిముట్టు హైదరును మూర్ఛఁదెలిసియున్నవాఁడే గాన ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

హైదరు—ఓరీ! క్రూరాత్మా! నీచుఁడా! దొంగా! చూడు నిన్నేమిసేసెదనో! రాత్రివచ్చి యిట్లు చేసితివిగా! నిన్నిప్పుడ పొరిగొనెదఁజూడు.

(అని భీమాట్టహాసము చేయుచున్నాఁడు.)

పాప—(తనలో) నేను బగదీర్పఁబూని చేయవలసినదానింజేసితి. వీరంతకంతకురోషంబుమీఱఁ బైపైకి వచ్చుచున్నారు. రంగారావును జంపినరీతినే నన్నుంజంపుదురు.

ఉ. స్వీపరాసు సేనలకు నేనిటులోఁబడిచచ్చుకంటె బా
హాబలితాసి ధారను బరాసుఁడనై దివికేగ మేలుగా
దే చిరకీర్తి పౌరుషములెంతయు నిల్చును భూమిలోన శౌ
ర్యాచరణంబు నర్చెనని? అల్లయైయొనర్చుట మంచిదెంచఁగన్. (ప్రకాశముగా)

ఓరీ నీచులారా! మీచేఁజచ్చెదనురా? నాకిష్టు తృప్తియైనదిరా! (తనలో) రంగారాయపుల్లప్పలులేని బొబ్బిలికోట తిరిగిచూచుటకంటె దేహంబు బొలియుటే మేలు (అని రోషావేశంబునఁ గరవాలంబుఁ ద్రిప్పుచు శత్రువులపైఁబడి సైనికనికాయంబుతో హైదరుం గాలుపోరికనిచి తానును బొడుచుకొని మేన వ్రాలంగుచున్నాఁడు)

(సైనికుల హాహాకారంబులెసంగ బుస్సీ ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

బుస్సీ—(ఆశ్చర్యముతో ముక్కుపై వేలుంచుకొని తనలో) ఆహా! ఎంతపనిచేసె పాపయ్య! వీడే యుద్ధసమయంబున నున్న మమ్మందఱి నప్పుడ చంపియైచును. క్రూర

ర్మము పాపిష్ఠులం గొట్టుకొనిపోయె. న్యాయాన్యాయంబుల దైవమెఱుంగఁడా? పరులకపకారమెంచువాఁడు తనకుఁ దానే నశించును. (వెంగళ్రాయ గుడారంబున కుఁ బోవుచున్నాఁడు)

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

రంగము:—వెంగళ్రాయ గుడారము.

(మంత్రిమొదలగువారు బలిసియుండ బుస్సీ ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

వెంగ—లేచి. సలామ్. బుస్సీగారూ!

బుస్సీ—సలామ్. ఆరోగ్యుఁడవైతివే?

వెంగ—స్వామీ. నెమ్మదిగానుంటిని. గాయంబులుమానె. మీకటాక్షంబునఁ బ్రాణంబులుమాత్రము నిలిచె.

బుస్సీ—ఇఁక వగఁజెందకుము. దైవంబు న్యాయంబుచేకూర్చె. నిష్కారణము మిమ్ముల బాధపెట్టిన హైదరుజంగును రాజును జచ్చిరి. పాపయ్యయుఁ బ్రాణంబులఁ దొరంగె. బొబ్బిలిని నీవేయేలుకొనుము. సుఖంబుండుము. నామాటయే కొలు. అయినదానిఁగురించి విచారింపకుము. శూరులగువారికే యిట్టి కష్టంబులు సంప్రాప్తమగుఁగాని పెరవారలకు యుద్ధములేల? చావులెక్కడివి? నీకు క్షేమమగుఁగాక. పట్టాభిషిక్తుండవుగమ్ము. నేనుబోయివచ్చెద.

వెంగ—మహాప్రసాదము. స్వామి! (బుస్సీ నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

మంత్రి—(సమస్తమంగళద్రవ్యంబులాయత్తపఱచి పురంబు శృంగారంబుగావించి నృత్తగీతవాద్యంబులెసంగ సభాస్థానంబున సింహాసనంబుదెప్పించి వైచి యందు వెంగళ్రాయునునిచి మహోత్సవము జరిగించుచు) వెంగళ్రాయాగ్రణీ! ఈయఖండ భూమండలంబునకు రాజవుగమ్మ. మమ్ము చరితార్థులుగఁజేయుము. ఇదియ పురజనుల కోరిక. అట్లనుగ్రహింపుఁడు. స్వామీ!

వెంగ—(దీనత్వము ముఖమునందుఁదోప) అట్లనేకావింపుఁడు. (అని యన్నందలఁచుకొని.)

శా. అన్నా మొన్నటిదాఁక నీవునిజబాహాటోపమేపారసం
పన్నప్రక్రియరాజ్యమున్నలిపియేపాపంబొనీవిప్పుడా
పన్నత్వంబునుబొందిపోయితివినాపాజ్జేసియీభూమినీ
కన్నంబోదునుముందెయీవిధమునాకావంతయుఁ దెల్పినన్.

మంత్రి—ఓరడిల్లుము రాజా! శుభసమయంబున విచారించుట కూడదు. "దైవాధీనం జగత్సర్వ" మను వాక్యములఁ దెలియవే? ఈకాలంబున కీరితిగ జరుగవలసినదని బ్రహ్మ వ్రాసియుండఁగా నన్యథాయెట్లు జరుగనేర్చు? వీరుచంపిరి వారుచంపిరి యనుకొనుట యెంతయు వెఱ్ఱితనము. సమస్తచరాచరంబులకుఁ గార్యంబులకుఁ బరమేశ్వరుఁడే మూలకారణముగాని వేఱుకాదు. నేనొనరించితిననువాఁడు పిచ్చివాఁడు. భూమిపై నెంతటివాని జూచియుండలేదు. ఎందఱు రణనిహతులుకాలేదు. రామాదులగు మహారాజులును హరిశ్చంద్రాది చక్రవర్తులును భూమిపైనుట్టిపట్టుకొని యూచుచున్నారే! వారికీర్తిమాత్ర మాచంద్రతారార్కము జగద్వ్యాప్తమై తులంగలించున్నది. అట్లనేమీకీర్తియును భూమియెందాక నుండునంతకాల ముండకపోదు. మనంబున నంతసంబుమల్లడింప యుత్సాహంబుమీఱియుండుటే మీవంటిఘనుల కుత్తమమగు తెఱంగు. ప్రపంచమునజరుగు కార్యంబుల సాక్షిభూతులమై చూచుచుండుటయే మనపని. "కాతేకాంతా కస్తేపుత్ర స్సంసారోయమతీవవిచిత్రః కస్యత్వంకఃకుతఆయాతస్తత్వంచింతయ యదిదంభ్రాతః" అనునట్లు వీరందఱు దైవమను నాటకునిచే నాడించు జంత్రపుబొమ్మలుగాఁదెలియఁదగు. తనువులశాశ్వతములుగదా! "కిందాకు మీదాకువాసగాదే" వారికై వగవనేల? సమస్తధర్మంబులు మీకుగోచరములే.

(పట్టాభిషేకమహోత్సవముజరుగుచున్నదిమంగళాక్షతల వెంగళ్రాయుపైఁజల్లుచున్నారు.)

వెంగ.—మంత్రిపుంగవా! నీచెప్పిననీతి నామనంబునంగల చింతంగొంత ద్రోచివైచినది. నీవంటిధీసచివుండు గలుగఁగ నెట్టి కొఱంతయులేదు. నేనొక్కటిదానిం జెప్పెదవినుము. ఈవీరబొబ్బిలి మాయన్నగారగు రంగారాయుగారిదిగదా! తన్నుగాఁజూచుకొమ్మని యూచినరంగారాయును నావశముఁజేసిపోయినాఁడు. ఈరాజ్యమునందిప్పిల్లవాని నభిషిక్తునింజేసినంగాని నాదుఃఖముచల్లారనేరదు. కాన నీకుఱ్ఱని యువరాజ్యంబునకుఁ బట్టాభిషిక్తునిగఁజేసెదను. వానికి యుక్తవయస్సువచ్చునందాక నేనే రాజ్యముచేసి యాపైని ధరాభారంబు వానికిచ్చివైతు. అట్టియన్నగారికేలేని రాజ్యము నాకేల! సచివాగ్రణీ! సమస్తమంగళద్రవ్యంబులఁ దెప్పింపుము.

మంత్రి.—సర్వముసిద్ధముగనున్నవి రాజా!

※.* వెంగళరంగారావు పట్టాభిషేక మహోత్సవము.*.※

వెంగ.—చెంతనున్న చినరంగారావును సింహాసనంబునందునిచి సభికులారా! మంత్రులారా! మిత్రులారా! మాయన్నకుమారుండగు నీబాలుండు వెంగళరంగారాయ

ధేయంబున నాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధులనలరారుఁగాత. (బాలుని వంకఁజూచి.)

ఉ. భూతలమెల్ల నేలుము సమున్నతితో, జగదేకవీరవి
ఖ్యాతినిఁగాంచు రాపుకులమంతయు రాజిల, దీర్ఘజీవితం
బౌత కుమారనీకిల, మహావిభవంబు దనర్చుఁగాత ని
ర్భీతి నరాతిభూపతుల పేర్మి నడంతువుగాత, నిమ్ముల౯.

భూసురాశీర్వాదంబులు సెలంగుచున్నవి. దేవతలు పుష్పవృష్టిఁ గురియించుచున్నారు. సమస్తజనులు సంతసించుచున్నారు. (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

భరతవాక్యము.

మంగళమహాశ్రీవృత్తము. ఏలుదురుగావుత మహీంద్రులు జగంబుల సమిద్ధతరధర్మగతితోడ
న్మేలొదవుఁగాత ధరణీసురల కావులకు మేదినికి మేదురసుఖంబొఁ
గాలమున వర్షమిడుఁగావుత పురందరుఁడు కాన్పుపిని సస్యము లెసంగు౯
బాళివిడనాడుచు శుభంబుఁగను దేశములు ప్రాణులకు నాయువులు హెచ్చు౯.

సీ. నిధినవగజచంద్రనిగదితహాయనశకంబునకు౯ సరిగన్నయవ్వి
కారిసంవత్సరకలిత వైశాఖమాసంబున శుక్లపక్షంబునందుఁ
బంచమిభాస్కరవాసరంబున దీనిరచియించినాఁడ నేఁ బ్రతిభమీఱ
దీని బొండాడపురీనివాసుండైన భోగేశ్వరునికృపఁ బూన్కితోడ

గీ. నిందు భారంబు నా దైవమందె యుంచి
యఖిలకృతులకలంకృతియగుచు సకల
సుకవిజనులచే నీకృతి సొంపుఁగాంచి
ధరణి నొఱయుత నాచంద్రతారకముగ.

గద్య. ఇది శ్రీమద్బొండాడపురీనివాస భోగేశ్వరేశ్వరశాశ్వత కటాక్ష
నిరీక్షణప్రసాదిత మృదులకవితాధురంధర, భారద్వాజస గోత్రపవి
త్రాపస్తంబసూత్ర కాళ్ళకూరి కులకలశార్ణవరాకాకైరవ
మిత్ర భోగమాంబాచ్చయామాత్య దంపతీపుత్రభాగ
రాట్కవికుమారాగ్రేసర, సాంబశివరాయ
కవివర, ప్రణీతంబైన రంగారాయకథ
నసమువాకారంబు సర్వము
సమగ్రము.

కాకినాడ:—సుజనరంజనీ ముద్రాక్షరశాల 1899.

శుద్ధపత్రిక.

పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
19	పుత్రా	మిత్రా
20	యొక్క	నొక్క
11	నయ్యె	నయ్యె
19	నరుఁడు	నృపుఁడ
22	పంక్తి	పంక్తి
3	వారిత్తరి	వారిత్తఱి
17	మగుసె	మగునే
19	నోర్వ	నోర్చు
20	సుర	సురు
27	అనేకప	అనేక
3	నాతితుమా	నాంచద్యశః
10	స్వాగతంపు	స్వగతము
26	పలు	బలు
15	డాంఢ	డాండ
8	లంబోని	లైన
5	జాట	ఁబూట
11	వకీలన్ననునిముష	వకీలవనంగనిమిష
28	చెప్ప	ఁజెప్ప
11	దోర్బలాంథ	దోర్బలాంక
12	మసఁగుటపోఆక	మసగుటపోరక
7	గుమ్మమెచుర	గుమ్రము నెదుర
11	ముత్తిల్లి	మత్తిల్లి
6	కారుని	కారిని
13	వారు. నజేయులు	వాఁడు. నజేయుఁడు
7	నరపతులను	వారిం
9	భయసం	రయం
20	మిక్కిలి	మొక్కలి
23	నేర్పరింపు	మెర్పరింపు
9	తురష్కుఁడు	తురుష్కుఁడు
11	నీరద	నీఱవు
11	వ్యదీకము	వ్యళీకము
16	చెప్పము. మఱియు	చెప్పఁడు మఱియుదమ్మన్న!

47	7	వారు	వీరు
48	3	పెంకి	పెంకె
51	14	బాయనివి	బాయనవి
,,	51	చాలదూ	చాలదా
54	15	రాజునిం	రాజుం
60	8	ప్రివిమల	ప్రవృత
,,	26	కోహటించుట	కావటించుట
61	2	సందేశమెను	సందేశమును
,,	7	యమియించి	నొంచితి
,,	11	పన్నాగము	పన్నకము
62	25	దురటిల్లు	దూకొను
63	13	జంఝు	ఝుంఝు
65	16	మత్కారాసి	దత్కారంబు
,,	28	కోహా	కావ
67	21	భీమ	భీరు
68	27	నిజమరి	నిజముటె
70	20	బీజ	వంశ
,,	21-24	బ్రాహ్మణ......శ్రేణికిన్	నీతలంపట్టులక
72	9	యిది	యది
82	2	రాణిసై	రాణి
,,	18	తక్కని	తక్కిన
83	4	నాయక. బాలులార	నాయిక. బాలురార
,,	12	ప్రతివ్రత	పతివ్రత
,,	22	పొంత	బొంతన
84	13	జాలపురా	జాలపు
,,	17	వీనితో	వీని
85	17	వధియించుచున్నాడు	వధియించుచున్నారు
86	22	లేకనో	లేకనే
88	24	పరిఘాతంబు. యుత్తమాగంబు	పరిఘాతనంబు. యుత్తమాంగం
90	16	బుబ్బినం	జచ్చినం
,,	26	ఖేదమునునీకుగిలిగించ	ఖేదమునునీకుఁగలిగించ
92	23	గొన	గెలువం
94	19	మనలో	మాలో
95	17	వాదనలఁజేసి	వాదములఁజేసిన
98	21	చరిత్రాగ[illegible]	